

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**GELİŞMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA SÜRECİNDE
UYGULADIKLARI DIŞ TİCARET POLİTİKALARI: GÜNEY
KORE VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

HASRET YAĞMUR AYDIN

İSTANBUL, 2021

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**GELİŞMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA SÜRECİNDE
UYGULADIKLARI DIŞ TİCARET POLİTİKALARI: GÜNEY
KORE VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

HASRET YAĞMUR AYDIN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi TOGAN KARATAŞ

İSTANBUL, 2021

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Hasret Yağmur AYDIN
Ana Bilim Dalı	: İktisat
Programı	: Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Togan KARATAŞ
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans, Haziran 2021
Anahtar Kelimeler	: Kalkınma, Dış ticaret politikaları, Türkiye, Güney Kore

ÖZET

GELİŞMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA SÜRECİNDE UYGULADIKLARI DIŞ TİCARET POLİTİKALARI: GÜNEY KORE VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Bugünün kalkınmış ülkelerinin, azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere sunmuş oldukları kalkınma reçeteleri kendi kalkınma süreçlerinde uyguladıkları politikalardan oldukça zıt uygulamalar içermektedir. Bugün, serbest ticaretin şiddetli savunucuları olan çoğu gelişmiş ülke sanılanın aksine kalkınma süreçlerinde müdahaleci ve korumacı politikalar uygulamıştır. Serbest ticaretin çıkarlarına uygun hale geldiğine ikna oldukları zaman serbest ticaret savunuculuğuna başlamışlardır. Bu tez çalışmasında günümüzün kalkınmış ülkelerin kalkınma aşamalarında uyguladıkları dış ticaret politikaları incelenmiştir. İngiltere, ABD, Almanya, Japonya ve Fransa'nın bugün ulaştığı oldukları konumda devletin öncü görevde bulunmasının, korumacı önlemlerin, sağlanan teşviklerin önemi incelenmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise Türkiye ile aynı yıllarda planlı döneme geçiş yapmış ve Türkiye'nin aksine bugün kalkınma sürecini başarıyla tamamlayıp; sanayileşmiş ülkeler arasındaki yerini alan Güney Kore'nin başarısının nedenleri incelenmeye çalışılmıştır.

GENERAL INFORMATION

Name-Surname : Hasret Yağmur AYDIN
Field : Economics
Programme : International Trade and Money Management
Supervisor : Assist. Prof. Togan KARATAŞ
Degree Awarded and Date : Master, June 2021
Keywords : Development, Foreign trade policies, Türkiye, Republic of Korea

ABSTRACT

FOREIGN TRADE POLICIES OF DEVELOPED COUNTRIES IN THE DEVELOPMENT PROCESS: A COMPARISON OF SOUTH KOREA AND TURKEY

The development prescriptions that today's developed countries have presented to underdeveloped or developing countries contain applications that are quite opposite to the policies they apply in their own development processes. Today, most developed countries, which are fierce advocates of free trade, have implemented interventionist and protectionist policies in their development processes, contrary to popular belief. When they were convinced that free trade was in their interests, they began advocating for free trade. In this thesis, the foreign trade policies of today's developed countries in the development stages were examined. It has been tried to examine the importance of the state's leading role, protective measures and incentives in the position that England, USA, Germany, Japan and France have reached today. In the last part, it switched to the planned period in the same years as Turkey and, unlike Turkey, successfully completed the development process today; The reasons for the success of South Korea, which took its place among the industrialized countries, were tried to be examined.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	V
GRAFİK LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ	1
1. DİŞ TİCARET POLİTİKALARI	4
1.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	5
1.1.1. İktisadi Kalkınma.....	5
1.1.2. Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi	5
1.1.3. Hazineye Gelir Sağlama.....	5
1.1.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi	6
1.1.5. Otarşi	6
1.1.6. Sosyal ve Siyasi Etkenler	6
1.1.7. İşsizliğin Önlenmesi.....	7
1.1.8. Uluslararası Politik İlişkilerin Geliştirilmesi	7
1.1.9. Gelirin Yeniden Dağıtılması	7
1.2. Dış Ticaret Politikası Araçları.....	7
1.2.1 Gümrük Tarifeleri.....	8
1.2.2. Tarife Dışı Araçlar	11
1.2.3. Tarife Benzeri Faktörler	14
1.2.4. Görünmez Engeller	16
1.2.5. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları.....	17
1.2.6. İhracatın Özendirilmesi	18
1.2.7. Bağlı Ticaret.....	18
1.3. Sanayileşme Stratejileri	20
1.3.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi.....	20
1.3.2. Yapısalcılar ve Bağımlılık Okulunun Dış Ticaret Politikası Hakkındaki Görüşleri .	22
1.3.3. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi.....	26
2. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DİŞ TİCARET POLİTİKALARININ KISA	
TARİHÇESİ.....	29
2.1. İngiltere	29
2.2. Amerika Birleşik Devletleri	34

2.3. Almanya	39
2.4. Fransa.....	42
2.5. Japonya	45
3. TÜRKİYE VE GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRMASI.....	49
3.1. Türkiye	49
3.1.1. Kuruluş Yılları (1923-1932)	49
3.1.3. Savaş Yılları ve Sonrası (1940-1950).....	60
3.1.4. Liberal Dönem (1950-1960)	64
3.1.5. Planlı Dönem ve Sonrası	69
3.2. Güney Kore	84
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962-1966)	85
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-1971).....	87
3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972-1976).....	90
3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977-1981).....	92
3.2.5. Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları.....	94
3.3. Seçilmiş Göstergeler ile 1960-1990 Döneminde Güney Kore ve Türkiye'nin İktisadi Performansı.....	99
3.3.1. Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması	99
3.3.2. Büyüme Oranı.....	100
3.3.3. Sanayinin GSYİH İçindeki Payı.....	102
3.3.4. Mal ve Hizmet İhracatı	103
3.3.5. Dış Ticaret Haddi	104
4. SONUÇ	106
KAYNAKÇA.....	109
EK-1	115

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 İngiltere'nin Pamuklu Ürünler İhracatı (Milyon Yarda) Toplamın Yüzdesi Olarak.....	34
Tablo 2 Seçilmiş Kalkınmış Ülkelerin Kalkınma Süreçlerinin Erken Dönemlerinde Mamul Ürünlere Uyguladıkları Ortalama Gümrük Tarifeleri (Ağırlıklı Ortalama % Değerleri)	40
Tablo 3 İngiltere ve Fransa'da Korumacılık, 1821-1910: Net İthalat Değerlerinin Yüzdesi Olarak Net Gümrük Gelirleri.....	44
Tablo 4 Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı Sektörlere Göre Tahmini Harcama Tutarları.....	57
Tablo 5 Dolar ve Sterlin Kurları (1940-1950)	62
Tablo 6 Senelere Göre Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Gerçekleşmesi Tahmin Edilen Net İthalat İhtiyacı Tahminleri	72
Tablo 7 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde GSMH ve Tarımsal Hasıla Tahminleri.....	73
Tablo 8 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Çalışan Nüfusun Kesimler Arasında Dağılımı (%).....	74
Tablo 9 Seçilmiş Ülkelere Göre Yıllık İhracat Artış Hızları (1960-1971) IIIKP	79
Tablo 10 Ülkeler İtibarıyla İhracatın Yapısı (1968 Yılı)	80
Tablo 11 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı İhracat Projeksiyonları (Milyon Dolar) .	81
Tablo 12 1972-1977 Yılları Arasında İthalatın Öngörülen Dağılımı (Milyon Dolar)	81
Tablo 13 Güney Kore ve Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansı.....	87
Tablo 14 Güney Kore ve Türkiye İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansları.....	90
Tablo 15 Güney Kore ve Türkiye Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansları.....	92
Tablo 16 Güney Kore ve Türkiye Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları.....	93
Tablo 17 Güney Kore ve Türkiye Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları.....	95
Tablo 18 Türkiye ve Güney Kore Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları.....	96
Tablo 19 Güney Kore'nin Sanayi, Bilim ve Teknoloji Politikaları	97
Tablo 20 Güney Kore'nin Dönemler İtibarıyla Ekonomik Kalkınma Politikaları.....	98

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1 Gümrük Tarifesinin Kısmi Denge Analizi	10
Grafik 2 Türkiye ve Güney Kore'nin Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması (1960-1990).....	99
Grafik 3 Türkiye ve Güney Kore'nin Büyüme Oranı Karşılaştırması (%) (1961-1990)	100
Grafik 4 Türkiye ve Güney Kore'nin Sanayinin GSYİH İçindeki Payının Karşılaştırması (İnşaat dahil) (%) (1960-1990)	102
Grafik 5 Türkiye ve Güney Kore'nin Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH Karşılaştırması (%) (1960-1990)	103
Grafik 6 Türkiye ve Güney Kore'nin Dış Ticaret Haddi Karşılaştırması (1970-1990).....	104

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde tarihsel olarak ülkelerin kalkınma süreçlerinin belirleyicilerinden bazıları uygulanan dış ticaret politikaları ve sanayileşme stratejileri olmuştur. Bu çalışma gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerinde uyguladıkları dış ticaret politikalarından hareketle bir dönem benzer iktisadi durumda olan Türkiye ve Güney Kore'nin 1960'lardan 1990'a uzanan süreçte uyguladığı politikalar ile nasıl farklı yollara girdiğini ele almayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde dış ticaret politikaları teorik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Dış ticaret politikası, ülkelerin bağımsız bir biçimde yönlendirdiği ve ülkenin dış alım ve dış satım işlemlerine çeşitli müdahaleleri içeren uygulamalardır. Bu anlamda iktisat politikalarının önemli bir parçasıdır. Ülkeler; ödemeler dengesi denkleğini sağlamak, sanayi politikalarını yönlendirmek, hazineye gelir sağlamak, yerli üreticiyi korumak, iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmek, yerli firmaların uluslararası piyasada rekabetçi olmalarını sağlamak, işsizliği önlemek vb. amaçlardan dolayı dış ticaret politikalarını kullanırlar.

Sanayileşme stratejileri; temelde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, bir ülkenin nispeten üretimde maliyet avantajına sahip olduğu mallarda uzmanlaşması o malları ihraç etmesi olgusunu temsil eder. Bu durumun arkasındaki iktisadi görüş, temelde serbest ticaret felsefesi altında, Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne dayanmaktadır ve yakın tarihte Washington Uzlaşısı'ndan sonra ülkelerin çoğunda uygulanmaya başlamıştır. Türkiye de 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiştir.

İthal ikameci politikalar ise Ricardo'nun "nispi olarak ucuza üretebilecek mal üretiminde uzmanlaşılması" görüşüne karşıt biçimde ülkenin; ithalatını kontrol altına alarak zaman içerisinde ülke içerisindeki yerli endüstriyi korumasına dayanmaktadır. Ek olarak, Ricardo'nun serbest ticaret neticesinde "kazan – kazan" politikasına karşı çıkmaktadır. Çünkü ticaret eğer dünya fiyatından gerçekleşirse malı daha ucuza üreten ülkelerin malları rahatça ülkeye girecek ve ülke içerisinde bu fiyattan rekabet edemeyen üreticiler zaman içerisinde piyasadan çekilecektir. İthal ikameci politikalar, özellikle yerli endüstriyi korumayı ve zaman içerisinde ülkenin katma değeri yüksek malları üretmesini hedeflemektedir. İthal ikameci

politikaları savunanlara göre, ülke içerisinde tüketiciler belirli bir süre yüksek fiyattan mala ulaşsa da zaman içerisinde olgunlaşan yerli endüstri, katma değeri yüksek malları üretip ihraç edecek ve ülkenin refah seviyesi yükselecektir. Kalkınmış ülkelerin tarihsel süreci mercek altına alındığında ilgili ülkelerin genellikle kalkınma sürecinin başında ithal ikameci politikalar izlediği görülmektedir. İthal ikameci politikalar uzun bir süre boyunca dünyada etkin olmuş ancak özellikle GATT ve onun devamı Dünya Ticaret Örgütü'nün vasıtasıyla miktar kısıtlamaları, ithalat yasakları gibi uygulamalar kaldırılmış; gümrük tarifeleri de önemli ölçüde indirilmiştir. Öte yandan birinci bölümün son kısmında Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne karşı çıkan, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin mutlaka ithal ikameci politikalar uygulamasını savunarak serbest ticaret teorisini eleştiren Yapısalcı Okul ve Bağımlılık Okulu iktisatçılarının dış ticaret politikası görüşleri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise seçilmiş gelişmiş ülkelerin kalkınma sürecinde uyguladıkları dış ticaret politikaları incelenmiştir. Tarih, gelişmiş ülkelerinin kalkınma süreçlerini tamamlarken, neoliberal dönemde gelişmekte olan ülkelere önerdikleri politikalardan oldukça farklı politikalar uygulayarak bu noktaya geldiklerini göstermektedir. Kalkınmasını başarmış ülkelerin sanayileşme sürecinde korumacı ve devlet müdahalesinin ön planda olduğu politikalar yürüttüklerini, tarife koruması ve teşvikleri yoğun bir şekilde kullanıp başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Japonya, Kore, Tayvan gibi ülkelerin savaş sonrası hızlı kalkınmasını sağlayan devlet tarafından uygulanan etkin sanayi, ticaret ve teknoloji politikalarının Japonya, Kore ve Tayvan'dan çok daha önce on sekizinci yüzyıl İngiltere'sinde, on dokuzuncu yüzyıl ABD'sinde ve yirminci yüzyıl başlarında Almanya'da hayata geçirildiğini söylemek mümkündür. Kalkınma sürecinde korumacı politikalar yürüten ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikaları bu bağlamda incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Güney Kore ve Türkiye'nin kalkınma planları incelenmiştir. Türkiye için 1960 öncesi dönemi de ele alan bölüm, 1960'lardan 1990'a uzanan süreçte iki ülkenin kalkınma hikayesindeki planlama deneyimine odaklanmaktadır. Güney Kore ve Türkiye hemen hemen aynı senelerde kalkınma planları aracılığıyla planlı döneme geçiş yapmışlardır. 1980'li yıllardan sonra Güney Kore makro ekonomik göstergeler açısından Türkiye'nin çok üstünde bir performans sergilemiş ve bugün sanayileşmiş ülkeler arasındaki yerini almıştır. Aynı senelerde kalkınma planları uygulayan, benzer siyasi ve sosyal olayları deneyimleyen bu iki ülkenin gerçekleştirmiş oldukları performanslar arasındaki farkı anlamak için kalkınma planları bağlamında uygulanan politikalar incelenmiştir.

1980 sonrası iki ÷lkede de liberalleşme hareketleri hız kazanmıştır. 1980 sonrası Güney Kore ve Türkiye'nin kalkınma planlarına bakış açıları değışiklik göstermiştir. Türkiye açısından bu tarihten itibaren hazırlanan kalkınma planları işlevini kaybetmiş ve devletin yol gösterici misyonu terk edilmiştir. Bu çerçevede devlet olabildiğince üretimdeki karar sürecinin dışına itilmiştir. Kore ise 1980 sonrası dönemde miktara yönelik ihracat anlayışından döviz kazanmaya yönelik ihracat anlayışına geçmiştir. Bu politika değışikliğı sonucunda 1990 yılına kadar cari işlemler fazlası vermiştir. Türkiye ise bu dönem yapılmaya çalışılan değışikliklerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlara kısa vadeli geçici çözümler üretmiştir. Orta ve uzun vadeli yatırımlar yapılmamış, yapısal değışiklikler gerçekleştirilmemiş, yaşanan sorunlara kısa vadeli günü kurtarmaya yönelik çözümler üretilmiş ve nihayetinde 21. yüzyıla yaklaşırken iki ÷lke iktisadi olarak kopuş yaşamıştır. Bu bağlamda, bu tez çalışmasında, bahsedilen kopuşun altında yatan dinamikler detaylıca incelenmeye çalışılmıştır.

1. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Dış ticaret politikaları ekonomilerin makro performansını etkileyen uygulamalardandır. Bu bağlamda dış ticaret politikalarını incelerken bu uygulamaların sistematik dinamiği olan dış ticaret teorisi de ele alınmalıdır. Dış ticaret teorisi, dış ticaret politikasının kuramsal temelini oluőturarak dış ticaretteki siyasal hamleleri etkiler.

Dış ticaret politikası; bir ülke hükümetinin, ülkenin refah ve çıkarını maksimize etmek maksadıyla diğer ülkelerle gerçekleştirilecek olan mal ve hizmet ticaretine çeşitli müdahaleler yapmasına denir. H k metler, bu müdahaleleri hukuki düzenlemeler ve prosedürler yoluyla hayata geçirirler. Dış ticaret politikaları, dış ticaret teorilerinin pratikteki yansımasıdır.¹

Dış ticaret politikası, genel iktisat politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır. İktisat politikası, ulusal ekonomilerin yönetimini ve düzenlenmesini kapsamaktadır. Dış ticaret politikası da bu düzenlemeler ve yönetimin iőlevsel bir ayağıdır. Dış ticaret politikasıyla birlikte gümrük tarifelerinin artırılması yahut miktar kısıtlamalarının uygulanması ekonomide enflasyon ve işsizlik üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir. Bundan dolayı, genel ekonomi politikası ve dış ticaret politikası bir harmoni içerisinde yol almaktadır.²

Dış ticaret politikası yalnızca mal ve hizmet ticaretinin sınırlandırılması, özendirilmesi ve ticaret yönteminin belirlenmesi şeklinde gerçekleşmez. H k metler, çeşitli dönemlerde ülkenin emek, sermaye ve teknoloji akımları üzerinde de çeşitli düzenlemelere gidebilir. ‘‘Uluslararası Ekonomi Politikası’’ kavramı bu müdahale yöntemlerini karőılamaktadır.³

Dış ticaret politikaları uluslararası anlamda dış ticaret savaőlarına yol açabilmektedir. Özellikle ABD gibi büyük ülkelerin yerli üreticiyi korumak maksadıyla gümrük tarifelerinde bir artışa gitmesi, diğer büyük ülkelerin de korumacı politikalar benimsemesine yol açabilir. Korumacılık hızlı bir şekilde  evre ülkelere yayılabilir ve dünya ekonomisi bir ticari durgunluk ile karőılaőabilir.

¹ Alaattin Fırat ve Fatih Gökbayrak, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.29

² Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2009, s.139.

³ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.139

1.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Ülkeyi yönetenler, belirli amaçları gerçekleştirmek doğrultusunda genel iktisadi verileri de düzenlemek ve yönetmek maksadıyla dış ticaret politikasından yararlanırlar. Dış ticaret politikasının amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.1.1. İktisadi Kalkınma

Ülkeler, özellikle sanayileşerek kalkınma hamlelerini gerçekleştirmek için aktif olarak dış ticaret politikasını kullanırlar. Tarihe bakıldığında gelişmiş ülkelerin sanayileşme hamlelerini gerçekleştirirken korumacı bir dış ticaret politikası uyguladıklarını söylemek mümkündür.

Korumacı bir dış ticaret politikasıyla ithal ikameci politikalar izlenir ve dışarıdan ithal edilecek ürünün içeride üretilmesi teşvik edilir. Diğer önemli bir amaç da yerli endüstrilerin dışarıya karşı rekabetçi olmasının sağlanmasıdır. İthal ikameci politikaların uygulandığı dönemde yerli endüstri küresel açıdan rekabet gücü kazanma fırsatı yakalamak için bir imkâna kavuşur. İthal ikameci politikalar, yerli üreticiyi koruyarak iktisadi kalkınmayı gerçekleştirebilse de yerli tüketicinin refahı düşebilmektedir.⁴

1.1.2. Dış Ödeme Dengesizliklerinin Giderilmesi

Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması adına dış ticaret politikası bir hükûmet için en önemli iktisat politikası araçlarından birisidir. Ödemeler bilançosu açıkları, ulusal ekonomiler için önemli olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Hükûmetler, bu olumsuzlukları minimuma indirmek maksadıyla döviz çıkışı sağlayacak olan işlemlere müdahale edebilirler. Ülkeye döviz girişini sağlayacak olan işlemlerin de teşvik edilmesinde aktif rol oynayabilirler. Çeşitli hukuki düzenlemelerle döviz giriş ve çıkışında yapılan düzenlemeler ödemeler dengesi yönetimi gerçekleştirilmektedir.⁵

1.1.3. Hazineye Gelir Sağlama

Hükûmetler, ithalat ve ihracat işlemlerine konan vergilerle birlikte hazineye gelir sağlar. İthalat ve ihracat işlemlerine uygulanan bu vergi uygulaması özellikle tarihsel süreç

⁴ Rıdvan Karluk, *Türkiye’de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi*, Eskişehir: İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, 1981, s.5.

⁵ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Bursa: Medyay Kitabevi, 2016, s.112.

içerisinde az gelişmiş ülkeler için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Günümüzde vergi çeşitliliği artırılarak gelişmiş bir hale gelmesi ve tarifelerin toplam vergi kalemleri içerisinde daha düşük oranları temsil etmesi nedeniyle hükûmetlerin gelir sağlamak adına korumacı politikalar izlemesi yöntemi önemini yitirmiştir.⁶

1.1.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Hükûmetler, gümrük tarifelerini artırarak yerli üreticiyi koruduğu gibi yerli tüketicilerin de refahını sağlamak maksadıyla gümrük tarifelerini düşürerek dış ticaret politikalarından faydalanabilirler. Ekonomide tekelci firmaların etkinliğini artırması üretimde kaynak verimliliğinin bozulmasına neden olmaktadır. Kaynak verimliliğinin bozulması da tüketicilerin düşük kaliteli yerli mallara yüksek fiyatlar ödemesine neden olabilir. Böylece, hükûmet daha önceden koymuş olduğu gümrük vergilerinde düşüşe giderek dışarıdan ülkeye girecek malların önünü açar. Böylece, yerli piyasada kurumlaşmış olan monopollerin gücü kırılmış olur.⁷

1.1.5. Otarşi

“Kendi kendine yeterlilik” anlamına gelen otarşi politikası, geçmişte etkin olarak kullanılan bir politikadır. Otarşi politikasını izleyecek olan bir ülke dış ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini minimum seviyeye indirir. Özellikle, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ile Sovyetler Birliği’ne bağımlı halen Doğu Avrupa ülkeleri uzun bir dönem boyunca otarşi politikasını benimsemişlerdir.⁸

1.1.6. Sosyal ve Siyasi Etkenler

Hükûmetler ülke içerisinde siyasi düşüncelerin de etkisinde kalarak tarım burjuvazisi yahut sanayi burjuvazisi gibi çeşitli sınıflara ayrıcalıklar sağlamak gayesiyle dış ticaret politikalarını kullanabilmektedirler. Amerikan İç Savaşı ile birlikte sanayi burjuvazisinin korunması bu duruma örnek olarak verilebilir. Türkiye’de gerçekleşen askeri darbelerde de bu durum açıkça gözlemlenmektedir.⁹

Buna ek olarak, bir ülke, kendi ulusal güvenliğini sağlamak, çevreyi ve doğayı korumak, kirliliği azaltmak, doğal kaynaklarını koruma altına alabilmek için dış ticaret

⁶ Erdal M. Ünsal, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2005, s.399.

⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.140.

⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.141.

⁹ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.30

politikasından faydalanabilir.¹⁰ Özellikle Lozan Barış Antlaşmasının dış ticaret rejimini düzenleyen 5. Protokolü bu duruma örnek olarak verilebilir. Türkiye, ulusal güvenliğini sağlamak, çevreyi ve doğayı korumak maksadıyla çeşitli düzenlemeleri antlaşma metnine koymuştur.

1.1.7. İşsizliğin Önlenmesi

İşsizlik sorunuyla mücadele etmek isteyen ülkeler korumacı bir dış ticaret politikası benimseyerek gümrük tarifelerini artırabilir. Böylece, ülke içerisindeki yerli üretimin artışı ve yerli üretimin artışı sonucunda da istihdamın artışı sağlanmak istenebilir.¹¹

1.1.8. Uluslararası Politik İlişkilerin Geliştirilmesi

Ülkeler, karşılıklı olarak dost olarak gördüğü ülkelere ya da yakın ilişkiler kurmak istediği ülkelere çeşitli gümrük muafiyetleri tanıyabilirler. Ek olarak, askeri bakımdan kritik olarak addedilen hammadde, mamul ve yarı mamul malların düşman olarak görülen ya da gelecekte tehdit olarak görülen ülkelere ihracına çeşitli sınırlandırmalar getirilebilir. Dış ticaret politikası, bir ülkenin dış siyaset yönünü değiştirebilecek güçtedir.¹²

1.1.9. Gelirin Yeniden Dağıtılması

Dış ticaret politikaları, gelirin yeniden dağıtılması amacıyla kullanılabilir. Tarifeler ve kotalar aracılığıyla gelir, tüketiciden üreticiye aktarılabilir. Temel amaç, uygulanan politikalar üzerinden dış dünya ile ülke arasındaki gelirin yeniden dağılımını gerçekleştirmektir. Doğru dış ticaret politikasıyla gelir dağılımı ülke lehine çevrilebilir.¹³

1.2. Dış Ticaret Politikası Araçları

Hükûmetlerin dış ticarete müdahale etmek amacıyla hayata geçirdiği uygulama ve yöntemlere dış ticaret politikası araçları denir. En yaygın dış ticaret politikası aracı gümrük tarifeleri olmasına karşın zaman içerisinde gümrük tarifelerinin etkinliği azaltılmış ve yerine miktar kısıtlamaları, görünmez engeller, gönüllü ihracat kısıtlamaları, tarife benzeri faktörler, görünmez engeller, ihracatın özendirilmesi vb. yeni araçlar uygulamaya konmuştur.¹⁴

¹⁰ Ünsal, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*, s.402.

¹¹ Ertürk, *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, s.112.

¹² Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.142.

¹³ Ertürk, *Uluslararası İktisat*, s.113.

¹⁴ Hasan Olalı, *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1966, s.331.

1.2.1 Gümrük Tarifeleri

İthalat vergisi anlamına gelen ve dış ticaret politikasının en eski araçlarından birisi olan gümrük tarifeleri; devlet tarafından yurt içine giren mallardan alınan vergi anlamına gelmektedir. Ancak gümrük tarifeleri nadiren karşılaşılsa da ihracat kalemleri üzerine de konabilir.

Gümrük tarifelerindeki odak nokta, yerli endüstriyi dış rekabete karşı korumak ve devlet hazinesine gelir sağlamaktır. Tarifeler, otonom veya kanuni tarife olarak adlandırılan sistem sayesinde hükûmetler tarafından tek taraflı bir biçimde belirlenir. Ancak ülkeler kendi aralarında çeşitli mallarda vergi indirimine gidebilir. Bu yöntemle tercihli tarife veya tavizli tarife denmektedir.¹⁵

Gümrük tarifeleri, spesifik ve ad-valorem olmak üzere yöntem olarak iki biçimde uygulanmaktadır. Ek olarak, bu iki yöntemi birleştiren karma vergiler de bulunmaktadır. Spesifik gümrük vergisi, bir telefonda 50 lira ya da petrolün variline 10 lira vergi konması şeklinde malların birim ve ağırlık gibi fiziksel özellikleri üzerinden uygulanan vergilendirme yöntemidir.¹⁶ Ad-valorem gümrük vergisi ise, malın kıymeti üzerinden belirli bir yüzdesel oran şeklinde uygulanan vergilendirme yöntemidir. Spesifik vergilerin uygulanabilirliği oldukça kolaydır. Çünkü; uygulamaya konan kıstas standarttır ancak vergide adalet ilkesi ile bağdaşmaz. Malların kaliteleri arasında gerçek bir ayırım yapamaz. Kalitesi düşük mal ithal edenlerle kalitesi yüksek mal ithal edenlerin ödedikleri vergi aynı olduğu için ortaya önemli bir eşitsizlik sorunu ortaya çıkarır. Ad-valorem verginin en büyük avantajı; vergiye konu olan malın dünya fiyatı yükselse de vergi oranı sabit kaldığı için hedeflenen korumanın aynı kalmasıdır.¹⁷

Spesifik vergi uygulaması enflasyona karşı ad-valorem vergi uygulaması kadar koruma sağlayamaz. Alınan vergi sabit olduğu için fiyatlar yükseldikçe alınan vergi oranı düşer. Günümüzde spesifik vergi uygulaması daha çok tarım ürünleri gibi aynı kalitedeki ürünlere uygulanırken ad-valorem vergi uygulaması katma değeri yüksek teknolojik ürünlere uygulanmaktadır.¹⁸

¹⁵ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.36.

¹⁶ Olalı, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, s.338.

¹⁷ Ünsal, **Uluslararası İktisat**, s.297.

¹⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.157.

Genellikle, savaş dönemlerinde geliri hızlı bir şekilde artırmak, vergi uygulamasını basitleştirmek maksadıyla spesifik vergi uygulaması sıkça tercih edilmiştir. Ülkemizde ilk kez kapitülasyonların tek taraflı kaldırılması sonucunda 1916 yılında spesifik gümrük uygulamasına geçilmiştir. Akabinde, 13 yıllık uygulamanın ardından 1929 yılında oluşturulan yeni gümrük tarifesinin de gümrük tarifesi uygulaması spesifik yöntem olarak devam ettirilmiştir. 1954 yılında ise spesifik vergi uygulaması terk edilerek ad-valorem vergi uygulamasına geçilmiştir.¹⁹

Gümrük tarifelerinin ekonomiye birçok katkısı olmasına rağmen olumsuz etkilerinin de olduğunu söylemek mümkündür. Bir gümrük tarifesi uygulandığında ekonominin tüm kesimleri bu tarifeden etkilenmektedir. Tarife yalnızca korumacı bir etki yaratmaz, gelirden rekabete, tüketimden ödemeler dengesine kadar birçok alanı etkiler.²⁰

Gümrük tarifelerinin artırılması, fiyatları artırdığı için ilgili malın ülke içerisindeki talebi düşebilir. Bundan dolayı, gümrük tarifesi uygulanacak malların talebinin fiyat esnekliği hükûmetler tarafından detaylı bir biçimde incelenmelidir. Malın talebinin fiyatı esnek olmadığı durumda talep değişmeyeceği için fiyat ne kadar artarsa artsın hane halkı aynı ürüne daha fazla para ödeyeceğinden bu durum piyasayı olumsuz etkileyebilmektedir.²¹

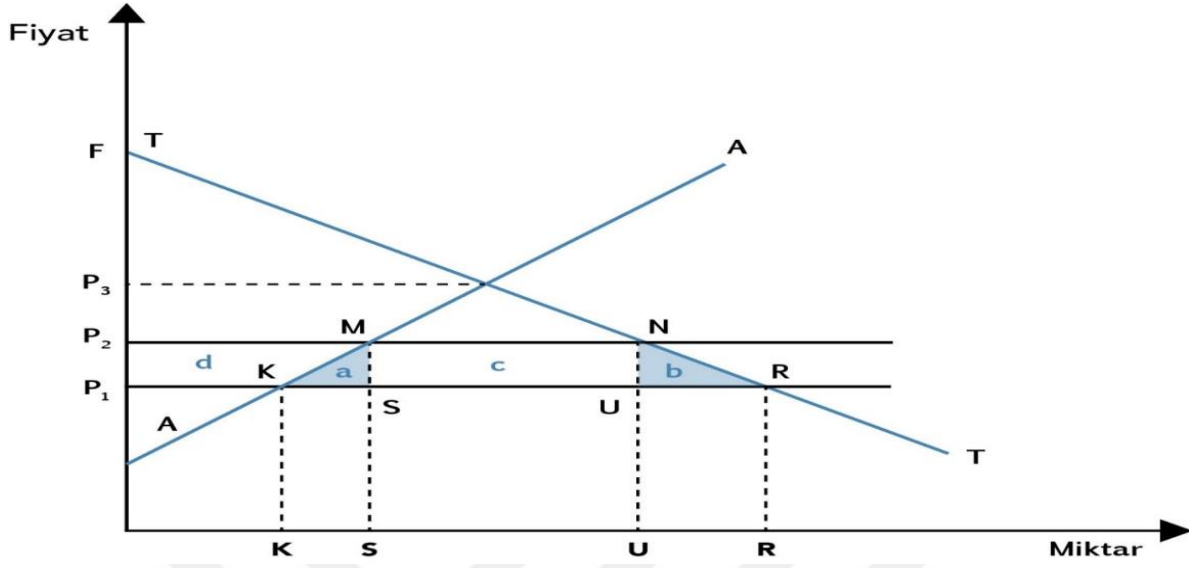
Gümrük tarifesinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla kısmi denge analizini gösteren grafik aşağıda sunulmuştur.

¹⁹ Olalı, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, s.340.

²⁰ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.36.

²¹ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.36.

Grafik 1 Gümrük Tarifesinin Kısmi Denge Analizi

Kaynak: Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2009, s.159.

Hükûmet tarafından uygulanan gümrük tarifesinin etkilerini yukarıdaki grafik aracılığıyla detaylı bir şekilde incelemek mümkündür. AA ve TT doğruları ele alınan malın yurt içindeki arz ve talebini göstermektedir. OP_1 , dünya fiyatını temsil etmektedir. Bu fiyat üzerinden ortaya çıkan yurt içi tüketimi OR 'ye eşittir. Bu miktarın OK kadarı yurt içinde üretilmekteyken geri kalan KR miktarı ise ithalat aracılığıyla dışarıdan sağlanmaktadır. Yurt içindeki bu mala P_1P_2 kadar spesifik yahut ona eşit miktarda ad-valorem vergi uygulandığında yurtiçi fiyat OP_2 'ye yükselir. Yurt içi üretim de OS 'ye çıkar. Tüketim tarafına bakıldığında da OR olan tüketim OU 'ya düşer. Yerli üretimdeki artış ve tüketimdeki kısılma ithalatta bir daralmaya yol açmıştır. Buna dış ticaret etkisi denir. Devlet, uygulanan bu gümrük vergisi uygulaması sonucunda “c” dikdörtgeninin alanı kadar hazine gelir sağlar. Gümrük tarifeleri, grafikte açıkça görüldüğü gibi üreticilerin rantını artırmıştır. Tablodaki “d” yamuğunun alanı üretici rantını temsil etmektedir. Devlet, yaptığı bu uygulama sonucunda malın belirli bölümünün üretimini ülke içerisinde gerçekleştirilmesini sağlar. Tablodaki “b” üçgeninin alanı ise tüketim kaybını temsil etmektedir. Mala uygulanan vergi, tüketimi kısmıştır ve bu da tüketicilerin refahını azaltmıştır.²²

²² Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.159

1.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Gümrük tarifeleri dışında uygulanan ve özellikle döviz çıkışına müdahale etmek saikiyle gerçekleştirilen dış ticaret politikalarıdır. Tarife dışı araçların büyük bir bölümü ithalatın kısıtlanmasını hedeflerken belirli bir kısmı da ihracatın özendirilmesini hedefler. GATT ve akabinde DTÖ'nün kurulması ile birlikte gümrük tarifeleri dünya genelinde kademeli bir şekilde indirilirken tarife dışı araçların uygulanma sayısı artış göstermiştir.²³

Gümrük tarifeleri belirli bir vergi uygulaması olduğu için ekonomide oluşacak etkiyi ve malın fiyatını takip etmek kolaydır. Ancak tarife dışı araçlar hem fiyat konusunda hem de piyasada oluşacak etki açısından belirsizlik barındırır. Tarife dışı araçların bir bölümü özellikle 1973 petrol krizinden sonra etkin olmaya başlamıştır. Bunlar; gönüllü ihracat uygulamaları, çevrenin korunması, sağlık standartlarının sağlanması, sübvansiyonlar ve çeşitli bürokratik düzenlemelerdir.²⁴

1.2.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Geleneksel anlamda tarife dışı araçların yoğun bir kısmını temsil eden miktar kısıtlamaları ya da kotalar; gümrük tarifelerinden farklı olarak ithalat hacmini sınırlandırmaya yönelik dolaysız uygulamalardır. İthal edilecek her mal için belirli bir tavan miktar sınırlaması veya süre kısıtlaması belirlenir. Hükûmet, belirli durumlarda bu işlemi ülkedeki ithalatçılara danışarak uygular. Kotanın uygulanması sırasında ithalat işleminin yapılacağı ülkenin de belirlenmesiyle gerçekleştirilen işleme seçici kota denir. Kotanın ülkeden bağımsız bir şekilde belirlenip uygulanmasına da global kota denir.²⁵

Miktar kısıtlamaları özellikle II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Avrupa'da sıklıkla tarım sektörünü korumak gayesiyle uygulanmıştır. Miktar kısıtlamaları, gelişmiş ülkelerden ziyade az gelişmiş ülkelerin daha çok tercih ettiği bir uygulama olmuştur. Özellikle ithal ikameci politikalarda belirli endüstrileri korumak ve sanayileşmek amacıyla az gelişmiş ülkelerin sıklıkla tercih ettiği bir uygulama olmuştur.²⁶

Kotalar, gümrük tarifeleriyle hemen hemen benzer etkiler yaratsa da bazı belirli farklılıklar da mevcuttur. Özellikle kotaların uygulanışı, gümrük tarifesine göre nispeten daha kolaydır. Diğer önemli bir fark kıtlık rantı sorunudur. Kıtlık rantı, kıt olan kaynakların

²³ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.185.

²⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.185.

²⁵ Ünsal, *Uluslararası İktisat*, s.339.

²⁶ Bahar Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, İstanbul: Nesil Matbaacılık, 1997, s.18.

mülkiyetine sahip olanların, bu kaynaklara sahip olmaktan dolayı elde ettikleri kardır. Hükûmet, gümrük tarifesi sonucunda hazineye belirli bir gelir sağlar.²⁷

Kotalar ise mal kısıtlamasını içerdiği için devletin bu uygulamada hazineye sağladığı bir gelir olmaz. Ortaya çıkan bu kıtlık rantını, malları düşük fiyattan alıp ülke içerisinde satan ithalatçılar elde ederler. Bu da özellikle gelir dağılımında bir adaletsizlik sorunu yaratır.²⁸

Eğer ülke içerisinde ithalatçılar örgütlenmemişse ve yabancı ülkede mal ihraç eden firmalar örgütlenmiş bir yapıya sahiplerse ihracatçılar malları yüksek fiyattan satarak kıtlık rantını elde edebilirler. Kıtlık rantının yabancı ülke ihracatçı firmalarına mı yoksa yurt içindeki ithalatçı firmalara mı gideceği sorusu örgütlenme ile ilgilidir.²⁹

Kotaların diğer bir uygulanma yöntemi de lisanslamadır. Hükûmet, oluşturduğu lisansları, o hakkı elde etmek isteyen ithalatçı firmalara açık artırma yoluyla satar. Böylece miktar kısıtlamasında ortaya çıkan ve ithalatçıların elde ettiği kıtlık rantı devlet hazinesine gitmiş olur. Ülkeyi yönetenler bu uygulamayla kıtlık rantı sorununun önüne geçebilse de ülke içerisinde çeşitli lobi faaliyetleri ve politik baskılar oluşma olasılığı bu uygulamanın olumsuz etkilerinden birisidir.³⁰

Kotalar, piyasa mekanizmasından uzak uygulamalardır. Bu uygulamalar direkt olarak hükûmet kararıyla alınır. Gümrük tarifelerinde mala belirli bir talep ortaya çıksa da kotalarda bu durum oluşmaz. Belirlenen miktar ölçüsünde talep şekillenir. Bu bağlamda kotalar her ne kadar yerli üreticiyi korusa bile, toplumsal refah açısından belirli olumsuzluklar doğmasına neden olabilir. Kotalar, mal içeride bulunmadığı için bir şekilde karaborsacılık ve kaçakçılık sorunu yaratabilir. Bu da hem gelir dağılımı hem de tüketici refahı açısından olumsuz bir sonuç doğurabilir. Gümrük tarifeleri de belirli bir karaborsacılık ve kaçakçılık sorunu oluştursa da bu sorun kotaların yarattığı kadar yüksek olmaz.³¹

Kotaların en önemli avantajlarından birisi ithalat miktarının ne kadar kısıtlanacağıının hükûmetler tarafından biliniyor olmasıdır. Gümrük tarifelerinin ithalatı ne ölçüde kısıtlayacağı belirsizdir. Kotalar, ödemeler dengesinde çok daha hızlı bir şekilde iyileşme sağladığı için daha çok tercih edilmektedir. Ek olarak, kotalar direkt olarak kısıtlamayı temsil eder. Hükûmetin bu

²⁷ Ertürk, *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, s.131.

²⁸ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.187.

²⁹ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.187.

³⁰ Charles Kindleberger çev: Necdet Serin, *Uluslararası İktisat*, Ankara, Doğan Yayınevi, 1970, s.149.

³¹ Ertürk, *Uluslararası İktisat*, s.133.

politikası kesin ve nihaidir. Gümrük tarifelerinin korumacı etki sağlayacağı konusu kesin değildir. Kotaların getirdiği kesinlik, yerli sektörü korumak isteyen hükümetlerin uygulamada ellerini kuvvetlendirmektedir.³²

Kotalar sadece mal kısıtlaması içermez aynı şekilde ülke kısıtlaması da uygulamaya konabilir. Herhangi bir ülkeye getirilecek kısıtlama da bir misilleme sorunu ortaya çıkarabilir. Kotalar, uygulanabilirlik açısından kolay olsa da dış ticaret savaşı açısından tetikleyici gücü oldukça yüksektir.³³

DTÖ, sanayi mallarının ticaretinin miktar kısıtlamaları uygulamaları üzerinden engellenmesini kabul etmemektedir. DTÖ, bundan dolayı korumacılık durumlarında kotaların değil gümrük tarifelerinin kullanılmasını önermektedir.³⁴

1.2.2.2. İthalat Yasakları

Miktar kısıtlamalarının nihai uygulamasıdır. Korumacı dış ticaret politikasının en katı versiyonudur. Yerli sanayinin dış rekabetten etkin bir şekilde korunması ve dış açıkların tamamen kapatılması için malın ülkeye girişi tamamen yasaklanır. Ayrıca, halk sağlığına tehdit oluşturabilecek ya da ekonomi için lüks ve önemsiz görünen malların ülkeye girişi de bu uygulamayla hükümetler tarafından yasaklanır. Bu uygulamayla birlikte ülke uluslararası ticaretten büyük ölçüde soyutlanır. Türkiye’de kotalar ve ithalat yasakları 24 Ocak Kararları ile birlikte başlayan liberal dış ticaret politikaları neticesinde 1981 yılında kaldırılmıştır. İthalatı yasak olan malların sayısı da süreç içerisinde azaltılmıştır.³⁵

1.2.2.3. Döviz Kontrolü

Kotalar mal giriş çıkışını sınırlandırırken, kambiyo denetimi olarak da addedilen döviz kontrolü uygulaması ise döviz giriş çıkışını denetleyip sınırlandırır. Piyasada gerçekleşecek olan tüm döviz işlemleri hükûmetin kontrolü altında gerçekleşir. Hükûmetler, bu işlemi gerçekleştirmek maksadıyla merkez bankalarını görevlendirirler. İhracatçılar ve ithalatçılar gibi herhangi bir döviz geliri elde eden herkes bu dövizleri belirli bir süre içerisinde merkez

³² Ünsal, *Uluslararası İktisat*, s.343.

³³ Fırat, *Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları*, s.41.

³⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, s.189.

³⁵ Halil Seyidoğlu, *Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1982,

bankalarına satmak zorundadır. Tıpkı ithalat kotalarında olduğu gibi döviz kontrolü işleminde de ortaya bir karaborsacılık sorunu çıkar.³⁶

Hükûmet katı bir kur politikası benimseyebilirler. Bu tip durumlarda ulusal para bütün konvertibilitesini kaybeder. Bununla beraber, hükûmetler bazı durumlarda daha yumuşak bir döviz kuru politikası izlerler. Döviz giriş çıkışını yasalarla teminat altına alırlar. Enflasyonu engellemek ve yabancı yatırımcılara güvence sağlamak amacıyla ülkeye girecek döviz miktarınca para basmayı kanun haline getirebilirler. Özellikle az gelişmiş ülkeler katı bir kambiyo denetimi politikası takip ederler. Bunun nedeni malların ülkeye girişindeki öncelik sırasıdır. Lüks tüketim maddeleri yerine ülke içerisinde ihtiyaç duyulan temel maddelerin ticaretine öncelik verilir.³⁷

Kambiyo denetiminin diğer önemli bir hedefi de ani sermaye çıkışlarını önleyerek ödemeler dengesi krizinin önüne geçmektir. Tarihsel olarak bakıldığında Finlandiya, ABD, Japonya ve Güney Kore gibi korumacı politikalarla sanayileşme stratejisini benimsemiş ülkelerin çoğunun tarihsel süreçte kambiyo denetimi uygulamasına da sık sık başvurduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 1929 Ekonomik Buhranı ile uygulama örneklerine sıkça rastlanan kambiyo denetimi uygulamalarının kaldırılması zaman içerisinde TRIMS sözleşmeleri kapsamında DTÖ tarafından yürürlüğe konulmuştur.³⁸

1.2.3. Tarife Benzeri Faktörler

Gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalılaştırarak yerli üreticiyi koruyan; çoklu kur uygulamaları, sübvansiyonlar, anti damping vergisi, ithalat teminatları vb. önlemleri içeren uygulamalardır.

1.2.3.1. İthalat Teminatları

Hükûmetlerin Merkez Bankaları vasıtasıyla yurt dışından ithalat yapmak isteyen şirketlere uyguladığı kısıtlamalardır. Bu kısıtlamaya göre; ülkeye mal sokmak isteyen bir şirket, ithalat bedelinin bir kısmını devlete vermek zorunda kalır. Yatırılan tutar, ithalat işlemi

³⁶ Gülten Kazgan, **İktisat Kuramı Politikası ve Büyüme Stratejisi**, İstanbul: Alfa Yayınları, s.620. (Yayına Hazırlayan Vildan Serin)

³⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.193.

³⁸ Ha joon Chang çev: Emin Akçaoğlu, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, Ankara,Efil Yayınevi, 2008, s.162

gerçekleşene kadar devlet tarafından tutulur. Bu işlem, ithalatçı firmalara ek bir yük getirdiğinden dolayı ticareti kısıtlayıcı bir uygulamadır.³⁹

1.2.3.2. Fark Giderici Vergiler

Hükûmetler özellikle ülke içerisinde korumak istediği spesifik sektörlerle yönelik bu işlemi uygularlar. Yurtdışında oldukça ucuz olan bir mal ülke içerisinde pahalı olabilir. Hükûmet bunu önlemek ve o sektörleri geliştirmek maksadıyla iki fiyat arasındaki farkı vergi olarak alır. Böylece fiyat, bu yöntemle yurt dışındaki fiyatın üzerine çıkarılır ve ithalatı kısıtlanır.⁴⁰

1.2.3.3. Anti-damping Vergisi

Bazı şirketler, kendi iç piyasasına yeterince ürün satamadığı durumlarda veya başka bir ülkenin piyasasını ele geçirmek istediğinde ellerinde bulunan ürünleri kendi iç piyasa fiyatlarından daha düşük fiyatta satabilirler. Haksız rekabet olarak nitelendirilen bu duruma damping denir.⁴¹

Damping uygulaması üçe ayrılmaktadır. Bir malın belirli bir süre için yurt dışı piyasasında maliyetinden daha düşük bir fiyata satılmasına arızı damping denir. Bu damping uygulamasının en önemli sebebi; stoklarda çok fazla malın birikmesidir. Firmalar, ellerinde biriken aşırı stoklardan kurtulmak için damping yapma yoluna giderler. Piyasadaki üreticileri saf dışı etmek gayesiyle malın yurt dışı piyasalarda yurt içi fiyat yahut malın maliyetinden daha düşük fiyata satılmasına yok edici damping denir. Yok edici damping uygulamasının en önemli amacı, yurt içindeki firmaların saf dışı edilmesi ve piyasanın ele geçirilmesidir. Bir malın yurt dışı piyasada daimi olarak yurt içi fiyatından daha düşük fiyata satılmasına sürekli damping denir. Hükûmetler, damping uygulamalarına önlem almak ve yerli sektörleri korumak maksadıyla damping vergisi koyabilirler.⁴²

1.2.3.4. Çoklu Kur Sistemleri

Hükûmetlerin, ülke içindeki sektörlerin dış ticaret işlemlerinde farklı kur sistemlerini uygulaması durumudur. Örneğin; tarım sektörü korunmak isteniyorsa tarım sektörü üzerine yüksek bir kur uygulanır. Türkiye’de sabit kur sisteminin kaldırılmasına kadar çoklu kur sistemi sık sık kullanılmıştır. Sanayi sektörü, tarım sektörü, hac turizmi ve yurt dışı seyahatleri gibi

³⁹ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.42.

⁴⁰ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.42.

⁴¹ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.42

⁴² Ünsal, **Uluslararası İktisat**, s.364.

alanlarda çoklu kur sistemi uygulanmıştır. Yüksek kur uygulanan sektörler korunmuş hale gelir.⁴³

Çoklu kur sistemi yalnızca ithalat işlemlerinde değil ihracat işlemlerinde de kullanılan bir uygulamadır. Daha düşük kur sistemi baz alınan sektörlerin ihracatı özendirilmiş olur. İthalatı zorunlu olan yahut yerli üreticiye destek olacak makine gibi mallarda da düşük kur sistemi uygulanmaktadır. Diğer bir yaygın yöntem de ikili kur sistemidir. İkili kur sisteminde korunmak istenen sektörler sabit kur sistemine bağlanırken diğer sektörler döviz kurunun arz ve talep sonucunda belirlendiği dalgalı kur sistemine bağlanırlar.⁴⁴

1.2.3.5. Sübvansiyonlar

Hükûmetlerin yerli üreticiye, uluslararası alanda rekabete giriştiği firmalarla daha etkin rekabet edebilmesi için sağladığı karşılıksız destek paketleridir. Sübvansiyonların en önemli avantajı gümrük tarifesi ya da miktar kısıtlaması içermemesidir. Müdahale olmaması nedeniyle serbest ticaret ilkesiyle bağdaşmazlık gibi bir durum ortaya çıkmamış olur.⁴⁵

Sübvansiyonlar neticesinde ihracatın özendirilmesi uygulaması günümüzde tüm ülkeler tarafından kullanılan bir yöntemdir. Ülkeler, Eximbank benzeri kuruluşlar aracılığıyla ihracatçılarına destek vermektedir. Sübvansiyonlar, damping benzeri bir etki yarattığından dolayı ülkeler bu durumu yakından gözlemlemekte ve araştırmaktadırlar.⁴⁶

İhracat sübvansiyonları DTÖ tarafından yasaklanmıştır. İthalatçı ülkeler sübvansiyonlu malların kendi ülkelerinde oluşturacağı olumsuzluklardan sakınmak amacıyla sübvansiyon içeren mallardan ek bir vergi alabilirler. Sübvansiyonlar Kodu adı aracılığıyla hayata geçirilen bu vergi, telafi edici (dengeleyici) vergi olarak adlandırılmaktadır. İhracatçı ülke bu vergiyi alabilmek için ithalatçı ülke hakkında kapsamlı bir soruşturma yapmak zorundadır.⁴⁷

1.2.4. Görünmez Engeller

Liberal dış ticaret politikaları vasıtasıyla gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarının minimuma indirilmesi sonucunda ortaya çıkan; halk sağlığı, ambalaj kalitesi, çevrenin

⁴³ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.43.

⁴⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.194.

⁴⁵ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.43.

⁴⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.201.

⁴⁷ Ünsal, **Uluslararası İktisat**, s.350.

korunması ve kamu güvenliği gibi konuları içeren dış ticareti örtülü bir şekilde kısıtlayan uygulamalardır. Görünmez engellerin uygulanması çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilir.⁴⁸

Hükûmetler, ülkeye giren malların belirli bir standardın üzerinde olmasını isteyebilirler. Belirli spesifik ülkelerde görülen bazı hastalıkları öne sürerek özellikle gıda sektöründe çeşitli kısıtlamalara gidebilirler. Kalite standartları, ürünlerin çeşitli analizlerinin yapılması ve belirli şartlar öne sürülerek bürokratik engeller artırılabilir. Bürokratik engellerle birlikte ticari işlemler yavaşlatılarak belirli bir korunma sağlanabilir. Malın taşınma şekline çeşitli prosedürler getirilebilir. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu mallarda ihaleler yapılarak yerli üretim teşvik edilebilir. Uruguay Görüşmeleri sonucunda bu tip uygulamaların kaldırılması şartı benimsense de görünmez engeller günümüzde sık sık başvurulanan bir yöntemdir.⁴⁹

1.2.5. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Karşılıklı dış ticaret yapan iki ülke arasında gerçekleşen ve ortak bir anlaşmaya vararak gönüllü olarak belirli malların ihracatının kısıtlanmasına denir. Gönüllü ihracat kısıtlaması ilk kez 1936 yılında ABD ve Japonya arasında gündeme gelen bir ticaret kısıtlamasıdır. Savaş sonrası dönemde 1970'lere kadar uygulanmamış, 1970'lerin başında ve 1980'lerde tekrar ABD ve Japonya arasında gerçekleşen müzakerelere konu olmuştur. Japonya'nın ürettiği otomobiller, ABD ve Avrupa'da otomobil üreten firmalara zarar verdiği için Japonya, karşılıklı uzlaşma sonucunda ihraç ettiği otomobillerin miktarını belirli bir seviyede tutmuştur. Japonya, özellikle mallarının ağır gümrük tarifelerine karşılaşmaması için bu uzlaşmayı kabul etmiştir.⁵⁰

Gönüllü ihracat kısıtlamaları en çok sanayileşmiş-kalkınmış ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşir. Bu uygulamada sanayileşmiş ülkenin az gelişmiş ülkeye karşı uluslararası bir gücü bulunmaktadır. Üstü kapalı bir baskı yöntemi olan bu uygulama ithalat üzerinden değil ihracat üzerinden gerçekleşir. Az gelişmiş ülke ihracatını kısmak zorunda kalır. Gönüllü ihracat kısıtlaması uygulamalarının tarihsel olarak en yoğun gerçekleştiği sektör tekstil sektörü olsa da son dönemlerde elektronik, otomobil ve teknolojik ürünler gibi sanayileşmiş

⁴⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.198.

⁴⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.199.

⁵⁰ Ünsal, **Uluslararası İktisat**, s.344.

Ülkelerin karşılaştırmalı stnlkler teorisi kapsamında üstün olduğu ve uzmanlaştığı mallar üzerinden de gerçekleşmektedir.⁵¹

Gönüllü ihracat kısıtlamaları sonucunda sanayileşmiş ülkelerdeki ürünlerin fiyatları düşmeyeceği için ülke içerisindeki tüketiciler bu durumdan olumsuz etkilenir. Tıpkı ithalat kotalarındaki gibi ortaya bir kıtlık rantı sorunu çıkar. İthalat kotalarından farklı olarak ortaya çıkan bu rantı sanayileşmiş ülkelerdeki ihracatçılar elde ederler.⁵²

Tarihsel açıdan bu uygulamanın birçok örneğine rastlamak mümkündür. 1974 yılında çok Elyaflılar Anlaşması (Multi-Fiber Agreement) imzalanmış ve tekstil ithalatçısı gelişmiş ülkeler, tekstil ihracatçısı gelişmekte olan ülkelere karşı önemli bir avantaj kazanarak; gerçekleşecek olan ihracatın miktarlarını belirleme hakkı kazanmıştır. Çok Elyaflılar Anlaşması'nın (MFA), Uruguay Görüşmeleri ile birlikte kademeli olarak kaldırılması kararlaştırılmış ve 2005 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Buna rağmen günümüzde gönüllü ihracat kısıtlamaları uygulamaları halen devam etmektedir.⁵³

1.2.6. İhracatın zendirilmesi

Dış ticaret politikaları daima ithalat üzerinden hayata geçirilmez. Hkmetler çeşitli düzenlemelerle ihracatçılara destek verebilirler. Örneğin; hkmetler, ülkeye döviz kazandıran ihracatçılara kazandıkları dövizler karşılığında daha fazla ulusal para öderler. Buna ek olarak, malların üretiminde firmaların üstlendiği maliyetlerin düşürülmesi için çeşitli destekler verilebilir. Bürokratik işlemlerde de firmaların önündeki engeller kaldırılabilir.⁵⁴

İhracatın teşvik edilmesinin amaçları; demeler dengesi için döviz girişini artırmak, istihdamın artması, işsizliğin azaltılması ve yurtiçindeki firmalara uluslararası rekabet gücü kazandırmaktır. Yapılan teşvikler, rakip ülkelere herhangi bir olumsuz etki yaratmıyorsa teşvike herhangi bir müdahale yapılması mümkün değildir. Ancak, yapılan teşvikten zarar gören ülke, bu sübvansiyonlara karşı telafi edici vergi uygulayabilir.⁵⁵

1.2.7. Bağlı Ticaret

Dış ticaret işleminin mübadele yoluyla döviz kullanmaksızın gerçekleşmesini sağlayan uygulamalara denir. Geleneksel anlamda bağlı ticaret eşitleri takas ve kliring olmak

⁵¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.196

⁵² Erol İyibozkurt, **Uluslararası İktisat Teorisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1985, s.190.

⁵³ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.197.

⁵⁴ Ertürk, **Uluslararası İktisat**, s.135.

⁵⁵ Ertürk, **Uluslararası İktisat**, s.136.

üzere iki türdür. Günümüzde bağlı ticaret türleri; kaydırma (switch) ticareti, karşı alım, geri alım, dengeleme ve offset anlaşmaları olarak uygulanabilmektedir.⁵⁶

Takas, malların karşılıklı mübadelesi üzerinden gerçekleşen bir uygulamadır. İki mal grubunun eş zamanlı olarak ihraç ve ithal edilmesidir. İhracatçı ülke, ithalatçı ülkenin istediği malı ihraç etmesi karşılığında istediği malı ithalatçı ülkeden ithal eder. Bu uygulamanın en büyük amacı döviz kullanımının önüne geçmektedir. Özellikle ekonominin sıkıntıya girdiği döviz darboğazının yaşandığı dönemlerde ve savaş yıllarında oldukça başvurulan bir yöntem olmuştur. Takas uygulamasında en önemli şart; ihracatçı ve ithalatçının hem piyasada birbirlerini bulması hem de karşılıklı olarak isteklerinin örtüşmesidir. Bu şart da ticaret işleminin eş anlı olarak gerçekleşmesini zor bir hale getirir.⁵⁷

Kliring uygulamasındaki yöntem, takas yönteminin hemen hemen aynısıdır. Ancak, bu uygulamadaki en büyük fark; dış ticaret işlemini gerçekleştiren aracı kurumların varlığıdır. Böylelikle, devlet kontrolü altında, ihracatçılar ve ithalatçılar dış ticaret işlemi gerçekleştirmek için birbirlerini daha kolay bulabilirler. Bu aracı kurumlara ‘‘Kliring Ofisleri’’ denmektedir.⁵⁸

Savaş dönemlerinde oldukça yaygın kullanılan bu yöntem de döviz darboğazının yaşandığı dönemlerde dövize başvurmaksızın dış ticaretin gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu uygulama, korumacı bir dış ticaret politikası uygulamak isteyen ülkeler için hammadde veya tarım ürünleri ihraç ederek teknoloji transferi gerçekleştirilmesinin yolunu açabilir. Diğer taraftan bu uygulama, parasal gücü zayıf olan ülkelere enflasyonist bir etki yaratabilir. Tarihsel olarak incelendiğinde Türkiye’nin 1933 yılında Almanya ile dış ticaret işlemlerinde kliring uygulamasına geçtiği görülmektedir. Bu uygulama hızını kaybetmemiş ve hemen akabinde süreç içerisinde İngiltere, Finlandiya, Fransa, İsveç, Yugoslavya, İtalya, Avusturya ve Estonya gibi ülkelerle yapılan anlaşmalarla kliring uygulaması kabul edilmiştir. Genel çerçevede bakıldığında, Türkiye’nin kliring uygulamasında madenlerini, hammadde ve tarım ürünlerini ihraç ettiği ve karşılığında sanayi malı ithal ettiği gözlemlenmektedir.⁵⁹

⁵⁶ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.45

⁵⁷ Fırat, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.46

⁵⁸ Erol İyiboçuk, **Dış Ticaret Teori ve Politika**, Trabzon: Karadeniz Matbaacılık, 1982, s.134.

⁵⁹ M. Selçuk Özkan, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin Takas Usulü Ticareti**, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Yıl 2012, Cilt 34, Sayı 34, s.90.

1.3. Sanayileşme Stratejileri

Sanayileşme stratejileri; ithal ikameci sanayileşme stratejisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu iki strateji, zıt kutuplarda kendilerini konumlandıran iki yaklaşımı simgelemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 1929 Buhranı ve akabinde gerçekleşen II. Dünya Savaşı önemli bir kilometre taşıdır. Savaş sırasında ihtiyaç duyulan çeşitli sanayi ürünlerinin ithalatı mümkün olmadığı için artan korumacılık neticesinde bu mallar yerli üretimle karşılanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan içe dönük sanayileşme stratejisi önemli bir kalkınma politikası haline gelmiştir.⁶⁰

İçe dönük sanayileşme stratejisi, sanayileşmek isteyen ülkeler için temel politika aracı haline gelmiştir. Ülkeler, genellikle sanayileşme hamlelerini korumacı dış ticaret politikaları uygulayarak sağlamıştır. Tarihsel süreçte, az gelişmiş ülkeler topyekûn bir sanayileşme politikaları benimsedikten sonra ithal ikameci uygulamalara yönelmişler ve hazır durumdaki iç piyasaları yabancı mallardan devralarak yerli endüstriler kurmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler, Avrupa ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkelerde 1930'larda, Asya ve Afrika'daki ülkelerde 1950'lerin başlarında ortaya çıkmıştır. İthal ikameci politikaların yaygınlaşmasında 1929 Ekonomik Buhranının doğrudan etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ithal ikameci politikalar uygulayan çoğu ülke, ithal ikameci politikaları terk edip ihracata yönelik sanayileşme stratejisini uygulamaya koymuşlardır.⁶¹

1.3.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

İthal ikamesi; daha önceden yurt dışından ithal edilen malın hayata geçirilen kısıtlama politikalarıyla yurt içinde üretilmesine denir. Gelişmekte olan ülkelerin ihracat kalemlerinin güçlü olmaması nedeniyle ithalatın daha baskın olması sonucunda döviz giderleri artar. Döviz giderlerinin artışı ödemeler dengesinde büyük açıklar yaratabilir. Bundan dolayı, ithal ikameci politikaların en önemli amacı; hayata geçirilen kısıtlamalarla malın ithalatını azaltmak ve malın yurt içinde üretilmesini sağlayarak yurt içindeki üreticileri güçlendirmektir. İthal ikameci politikalar yalnızca malların ticareti üzerinden gerçekleşmez. Kambiyo denetimiyle birlikte döviz işlemlerinin kontrolü de ithal ikameci politikaların uygulama alanı içerisinde yer alır.

⁶⁰ Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, s.10.

⁶¹ Seyidoğlu, *Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası*, s.30.

Buna ek olarak, ithal ikameci politikalar sonucunda emek-yoğun sektörler teşvik edilir ve artan nüfusun bu sektörlerde çalışması sağlanarak işsizliğin azaltılması amaçlanır.⁶²

İthal ikameci politikalar iki aşama üzerinden uygulamaya geçilmektedir. Başlangıç aşaması olan birinci aşamada, kısa dönemde nihai tüketim mallarının üretiminin sağlanması ve iç piyasanın genişlemesi amaçlanır. Tüketim mallarından başlanmasının sebebi yurt içinde önceden hazır bir talebin var olmasıdır. Ek olarak, yurt içinde bulunan firmaların henüz üretim teknikleri ileri teknoloji içermemektedir. Sermaye ihtiyacı ve teknolojik seviyenin yükseltilmesi bu dönemde planlanır.⁶³

İkinci aşama ise, iktisadi yapının değiştirilmesini, sanayinin dışa bağımlılığının azaltılmasını ve karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı ihracat aşamasına geçilmesini amaçlar. Tüketim malları ile başlayan birinci aşamanın genişletilmesi sonucunda ara ve yatırım malları da ithal ikameci politikanın kapsamına alınır.⁶⁴

İkinci aşamanın gerçekleşmesinde ileriye ve geriye doğru dikey tamlaşmanın gerçekleşmesi elzemdir. İleriye ve geriye doğru dikey tamlaşma kurulan her sanayi kolunun birbiriyle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Açılan bir sanayi kolu gerçekleştirdiği üretimle birlikte yeni sanayi kolları yaratabilmelidir. Söz konusu sanayide ortaya çıkan üretim başka sanayiler için girdi olmalıdır. Bu sebepten dolayı bu aşamada en önemli amaç; girdi-çıktı ve üretim ilişkisinin fazla olduğu sanayi kollarının kurulmasını sağlamaktır.⁶⁵

İthal ikameci sanayileşme stratejisinde David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi dikkate alınmaz. Sanayileşme stratejisi uygulanırken sektör seçimi yapılmaz. Yatırım tüm sektörlerle dengeli biçimde dağıtılır. Seçici değil dengeli bir sanayileşme hamlesi uygulanır. Ülkenin en düşük maliyette mal ürettiği sektörlerde uzmanlaşması gerektiği ilkesi yerine tüm sektörlerin gelişmesine yönelik politikalar uygulanır.⁶⁶

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin başarılı olmasını sağlayacak en önemli unsur, kurulan sanayi dallarının dış rekabetten ne oranda, ne süreyle ve hangi tedbirlerle korunacağını planlamasının yapılmasıdır. Bebek endüstri görüşünü paralel olarak ithalata vergi konulması,

⁶² Necdet Serin, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981, s.214.

⁶³ Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.23.

⁶⁴ Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.25.

⁶⁵ Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.9.

⁶⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.517.

kısıtlanması ya da engel olunması sektörlerin rekabetçi gücü kazanmalarına olanak sağlar ve piyasanın tamamen ya da büyük çoğunluğunun yerli sektöre bırakılmasını sağlar.⁶⁷

İthal ikameci politikanın en önemli savunucularından biri olan Alman iktisatçı Friedrich List, ulusların gelişme aşamalarını; avcılık ve balıkçılık dönemi, çobanlık dönemi, yerleşme ve tarım dönemi, tarım ve endüstri dönemi, tarım-endüstri-ticaret dönemi olmak üzere beş dönemde şekillendirmiştir. Avcılık ve balıkçılık döneminde insanlar, doğadan sağladıkları yiyeceklerle beslenmektedirler. Avcılık ve toplayıcılık yapmaktadırlar. Çobanlık döneminde ise hayvanların çoğaltılması ve evcilleştirilmesi gündemdedir. Yerleşme ve tarım dönemi, hayvancılığın yanında yerleşik hayata geçişi ve tarımsal üretimi temsil eder. Tarım ve endüstri dönemi, tarımın yanı sıra çeşitli iş kollarının geliştiğini ve belirli endüstrilerin kuruluşunu temsil eder. Son aşama olan tarım-endüstri-ticaret döneminde ise tarım ve endüstrinin yanına ticaret de eklenir ve tüm uluslar ticari atılım için çeşitli çabalar gösterirler.⁶⁸

Friedrich List, serbest ticaret ideolojisine karşı çıkmış ve serbest ticaret ilkesinin İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ettiği görüşünü savunmuştur. List, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hamleleri yapacağını ancak bu hamlelerin sanayileşmiş ülkeler tarafından engelleneceğini belirtmiştir. Bu bağlamda List, yeni doğan sanayilerin korunması gerektiğini ve bunun ancak korumacı gümrük tarifeleri aracılığıyla sağlanabileceğini vurgulamıştır.⁶⁹

1.3.2. Yapısalcılar ve Bağımlılık Okulunun Dış Ticaret Politikası Hakkındaki Görüşleri

Yapısal değişimlerin önündeki engellerle ilgilenen yapısalcılar, öncül büyüme ve modernizasyon teorilerine karşı tezler geliştirmişler ve sermaye darlığının altında yatan nedenleri, sanayileşmenin finansmanının elde edilmesindeki güçlükleri araştırmışlardır. Ayrıca Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi anlayışının az gelişmiş ülkeleri bağımlı hale getirdiğini vurgulamışlardır. Çalışmalarında Latin Amerika'ya odaklanan yapısalcılara göre az gelişmiş ülkelerdeki en büyük sorun iç pazarların boyutlarının küçük olmasıdır. Bu da sermaye sahiplerinin yatırım yapmasında teşvik kırıcı bir güdü oluşturmaktadır. Geleneksel sektör, modern sektöre nazaran çok daha küçüktür.

Özellikle Celso Furtado ve Osvaldo Sunkel, azgelişmiş ülkelerin iç pazarlarının küçük olması, henüz piyasa dinamiklerinin oluşmaması ve çevre ülkelerdeki sermayedarların,

⁶⁷ Serin, *Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden*, s.216.

⁶⁸ Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, s.10.

⁶⁹ Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, s.10.

sanayileşmiş ülkelerin firmalarıyla rekabet edemeyecekleri nedeniyle çevre ülkelerin sanayi atılımlarının mutlaka devlet müdahalesi altında gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. 1950 yılındaki çalışmasıyla Hans Wolfgang Singer, ticaretin ve yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş ülkelere anlatıldığı gibi çok büyük yararlar sağlamadığını hatta tam aksine bu ülkelerin sanayileşmesini de engellediğini vurgulamıştır. Singer, özel yatırımlara ve ticari borçlanmalara karşı çıkmıştır. Ona göre; bu borçlanma, yoksul ülkelerin bağımlı hale getirilmesindeki bir araçtır. Singer, serbest dış ticaretin asla az gelişmiş ülkelerde büyümenin motoru olamayacağını belirtmiştir.⁷⁰

Arjantinli yapısalci iktisatçı Raul Prebisch, Birleşmiş Milletler'in Latin Amerika Komisyonu başkanlığını yürüttüğü dönemde dış ticaret teorileri üzerine çalışmalar yapmıştır. Prebisch, uluslararası ticaretin temel teorisi olan Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ndeki "dış ticarete her ülkenin kazançlı çıkacağı" kazan kazan yaklaşımına eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Hatta Latin Amerika ülkelerinin bu teori kapsamında bağımlı hale geldiğini vurgulamıştır.⁷¹

Hans Singer ve Raul Prebisch'in birbirlerinden bağımsız olarak yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan ve özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça yaygınlaşan elde eden Singer-Prebisch Tezi ise, uzun dönemde dış ticaret hadlerinin sanayi malı ihraç eden ülkelerin lehine, tarım malı ihraç eden ülkelerin de aleyhine yönelik gerçekleşeceğini belirtmektedir. Dış ticaret hadlerinin birincil ürün ve hammadde ihraç eden ülkelerin aleyhine bozulmasının nedeni ise, bu mallara ait fiyat ve gelir esnekliklerinin düşük olmasıdır. Prebisch'e göre, teknolojik sürecin tarihsel olarak eşitsiz gelişmesi dünya ekonomisinde endüstri sürecini tamamlamış sanayileşmiş merkez ülkeler ve ilksel ürünlerin üretimine odaklanmış çevre ülkelerin varlığına yol açmıştır. Merkez-çevre ilişkisi dış ticarete önemli eşitsizlikler yaratmaktadır. Bundan dolayı çevre ülkelerin sanayileşmesinin yolu ithal ikameci politikalardan geçmektedir.⁷²

Ek olarak Prebisch, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin ortaya koyduğu, sanayileşmiş ülkelerdeki üretkenlik artışlarının birim fiyatlarda azalmaya neden olacağı ve böylece bunun hammadde ve birincil ürün ihracatçısı ülkelerin dış ticaret hadleri için olumlu bir gelişmeyle

⁷⁰ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, Gazi Kitabevi, Ankara: 2011, s.157.

⁷¹ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.157.

⁷² Koray R. Yılmaz, **Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik Kalkınmayı Yeniden Düşünmek**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2006, s.142.

sonuçlanacağı yaklaşımına karşı çıkmıştır. Prebisch, bunun tam tersinin olduğunu ve birincil ürünlere nazaran imalat mallarının fiyatlarının çok daha fazla arttığını belirtmiştir.

Latin Amerika’da ortaya çıkmış olan Bağımlılık Teorisi, liberal kalkınma reçetelerinin, az gelişmiş ülkeleri, gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirdiğini vurgulamaktadır. Bağımlılık Teorisi, “Marksist gelenek” ve “yapısalcı gelenekten” etkilenenler olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Yapısalcı gelenekten etkilenen iktisatçılar, kapitalizme entegrasyon sürecinde azgelişmiş ülkelerin merkez ülkeler tarafından sömürüldüğünü kabul etmiştir. Ancak, uzun dönemli bakıldığında bu süreçteki dönüşüm, en azından azgelişmiş ülkelerde kapitalizme giriş sürecini ve altyapısını oluşturmuştur. Kapitalizm ile entegrasyon süreci sermayenin ihracını sağlamış ve azgelişmiş ülkelerde hareketliliğe yol açmıştır. Böylece sömürü yaratmasına rağmen en azından bu entegrasyon sürecinde kapitalizmin kuruluş aşaması gerçekleşebilmiştir.⁷³

Bağımlılık teorisyenleri ağırlıklı olarak hem bu görüşü hem de liberal perspektifin sunduğu iyimser tabloyu reddetmişlerdir. Azgelişmiş ülkelerin kalkınmasının önündeki en büyük engelin kalkınmış ekonomilerin olduğu vurgulamışlardır. Kalkınmama probleminin azgelişmiş ülkelerin sorunu olduğunu ve tarihsel aşamalardan geçilmemesinin kalkınmama problemini yarattığı düşüncesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Bağımlılık teorisyenleri, az gelişmişlik ile gelişmemişlik arasında belirli bir farkın olduğunu vurgulamışlardır. Gelişmemişlik, gelişmenin olmaması durumunu ortaya koymaktadır ancak az gelişmişlik ise, sanayileşmiş ülkelerin refahını artıran sürecin bir yan ürünüdür.⁷⁴

Bağımlılık teorisinin önemli isimlerinden Paul Baran, kalkınma konusunda az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkelerin karşılıklı ilişki içerisinde bulunduklarını belirtmiştir. Az gelişmiş ülkelerin kalkınması gelişmiş ülkelerin çıkarlarına ters düşmektedir. Gelişmiş ülkeler, büyük karlar elde etmek ve ticaret aracılığıyla ihtiyaç duydukları hammaddeleri elde edebilmek için az gelişmiş ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmişlerdir. Baran, az gelişmiş ülkeler için ortaya çıkarılmış olan kalkınma reçetelerinin aldatıcı olduğunu belirtmiş, az gelişmiş ülkelere yapılan yardımların, ülke içerisindeki sanayileşme hamlelerini önlemek için çeşitli girişimler olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

⁷³ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.161.

⁷⁴ Ben Fine-Alfredo Saad Filho, **Marksist İktisat Kılavuzu**, İstanbul, Dipnot Yayınları, 2015, s.149.

⁷⁵ Paul A. Baran çev: Ergin Günçe, **Büyümenin Ekonomi Politikası**, İstanbul, May Yayınları, 1974, s.479.

Paul Baran, diğer bağımlılık teorisyenlerinden farklı olarak özellikle az gelişmiş ülkelerin içsel dinamikleriyle ilgilenmiştir. Ülke içerisinde bulunan toprak sahiplerinin, tefecilerin ve tüccarların kendi çıkarlarının tehlikeye girmesi nedeniyle sanayileşmeye karşı çıktıklarını belirtmiştir. Ek olarak, yerli ve yabancı sermaye sahipleri de sanayileşmeye karşıdır. Çünkü sanayileşme sürecinin tamamlanması sonucunda tekelleşme artacak ve yerli sermaye sahiplerinin karları azalacaktır. Bu içgüdü ve iç pazarın küçük olması, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde sanayileşmenin gerçekleşmesini önlemektedir. Bundan dolayı, az gelişmiş ülkelerde sanayileşme sürecine devlet, ilk elden müdahale etmeli ve devlet kontrollü sanayileşme süreci gerçekleştirilmelidir.⁷⁶

Baran, tarım sektöründe verimliliğin düşük olduğunu sanayi sektöründe ise verimliliğin oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Baran, bu nedenle kalkınmanın itici gücünün sanayi sektörü olması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷

P. Baran ile birlikte diğer bir önemli isim olan ve gelişmiş-az gelişmiş ülkeleri metropol ve uydu kavramları çerçevesinde ele alan A. Gunder Frank ise, kalkınmanın gerçekleşebilmesi için az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin bir zamanlar geçirmiş olduğu tarihsel aşamalardan geçmesi gerektiği düşüncesini reddetmiştir. Az gelişmişliğin içsel faktörlerden dolayı kaynaklandığını belirten Ortodoks anlayışa karşı çıkmıştır. Gelişmiş ekonomilerin de tarihsel süreç içerisinde az gelişmiş koşullara sahip olduğunu ancak o dönemdeki az gelişmişlikle bu dönemdeki az gelişmişliğin önemli farklılıklar barındırdığını belirtmiştir.⁷⁸

Frank için azgelişmişlik, gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki metropol-uydu ilişkisine dayanmaktadır. Metropol ülkeler, uydu ülkelerin ekonomik sistemlerini dönüştürerek kapitalist sisteme entegre etmiştir. Entegrasyon sürecinden sonra da uydu ülkeler, metropol ülkelerin genişleme yolundaki sermaye birikimi kaynağı haline gelmiştir. Frank'a göre metropol-uydu ilişkisi hiyerarşik bir ilişkidir. Bu hiyerarşik yapı çerçevesinde piramit gibi aşağıdan yukarıya aktarılan artık metropol ülkelere gitmektedir. Bu hiyerarşik yapı içerisinde bir metropolün uydusu olan ülke başka bir ülkenin metropolü olabilmektedir. Önemli olan yaratılan artığın belirli bir hiyerarşide yukarıya aktarılmasıdır. Frank, uydu ülkelerin yalnızca metropol ülkelerin izin vereceği ölçüde kalkınabileceklerini belirtmiştir. Bu açıdan, uydu

⁷⁶ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.164.

⁷⁷ Paul A. Baran çev: Ergin Günçe, **Büyümenin Ekonomi Politikası**, s.491.

⁷⁸ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.166.

Ülkelerin kalkınmasının yolu metropol ülkelerin başarısızlığından geçmektedir. Metropol ülkelerde gerçekleşen krizler, uydu ülkelerin lehinedir.⁷⁹

Kalkınma tartışmalarında ön plana çıkan diğer bir isim de Samir Amin'dir. alışmalarıyla birlikte iki toplum modeli ortaya koymuştur. Bunlar; kendi kendinin merkezi olan ekonomi modeli ve bağımlı evre ekonomisi modelidir. Kendi kendinin merkezi olan ekonomilerde üretim yapısı hem üretim araçlarının hem de tüketim mallarının üretildiği bir sisteme sahiptir. Ek olarak bu ekonomiler Rostow'un kitle tüketim aşamasındaki kendilerine güvenleri olan refahla ilişkilendirilmiş ekonomilerdir.⁸⁰

Samir Amin, evre ülkelerin ekonomilerinin üretim yapıları açısından çeşitlilik arz ettiklerini belirtmiştir. Kapitalizm, evre ekonomilerdeki üretim yapılarının bir kısmına hakimken kapitalist olmayan geleneksel üretim tarzı varlığını devam ettirmektedir. evre ülkelerde bulunan üretim yapısındaki bu çeşitliliğin ve düzensizliğin sebebinin merkez ülkeler olduğunu vurgulayan Amin, evre ülkelerin, merkez ülkelerin kurduğu hiyerarşik sömürü piramidinden çıkmaları gerektiğini ve elde ettikleri ekonomik bağımsızlığın akabinde kalkınma süreçlerini başlatmaları gerektiğini belirtmiştir.⁸¹

Diğer önemli bir isim olan ve "Dünya Sistemleri Analizi"ni geliştiren Immanuel Wallerstein ise, kapitalizmin başlangıcını 16. yüzyıla dayandırarak, dünyayı merkez, yarı evre ve evre olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Merkez lkeler, kapitalist sistemin yürütücüsü ve hegemonyanın başındaki aktör ve smrme gleridir. Yarı evre ve evre ülkeler ise merkez ülkelerin kaynak ülkelerdir. Bu ülkelerdeki sosyoekonomik kurumlar, piyasa yapıları ve üretim merkez tarafından belirlenmektedir. Wallerstein'a göre, bu bağımlılıktan kurtulmanın tek yolu merkez ile olan tüm ilişkileri kesmektir.⁸²

1.3.3. İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi, uygulama açısından, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin karşıtı olarak nitelendirilebilir. Bu sanayileşme stratejisi, Karşılaştırmalı

⁷⁹ Andre Gunder Frank, **Latin America Underdevelopment or Revolution**, United States of America: Monthly Review Press: 1969, s.4-7

⁸⁰ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.169.

⁸¹ Muhteşem Kaynak, **Kalkınma İktisadı**, s.170.

⁸² Immanuel Wallerstein ev: Ender Abadoğlu, **Dünya Sistemleri Analizi**, İstanbul, Bgst Yayınları, 2018, s.58.

Üstünlükler Teorisini esas almaktadır. İthal ikameci politikanın tüm sektörlerin dengeli geliştirilmesi stratejisinin tam tersi uygulanarak sektör seçimlerinde seçicilik esas alınır. Tüm endüstriler değil, yalnızca rekabet edebilecek ve rekabetçi gücü içinde barındıran sektörler belirlenir ve bu sektörlerin desteklenmesi amaçlanır. Uluslararası uzmanlaşma ve serbest ticaret politikasıyla dünya ekonomisiyle bütünleşmek en temel hedeftir.⁸³

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine göre ülke, dış piyasada rekabet edebilmek için nispeten üstün olduğu sektörlerde uzmanlaşmalı ve kaynaklarını o sektörlerle aktarmalıdır. Bu şekilde istihdamı artırabilir, işsizlik önlenebilir ve kaynak dağılımı etkin sağlanmış olur.

İhraca yönelik sanayileşme stratejisinde ülkenin ihracat gelirlerinde artış olur ve bu genişleme döviz girişini artırır. Ancak, liberal bir dış ticaret politikası benimsendiği için ülkenin ithalat giderleri de artar. Dış ticaret hacmi artsa da ithalatın artışı cari işlemler açığı oluşmasına neden olabilir.

Korumacı politikaların azalmasıyla birlikte devlet müdahalesi ve bürokrasi azalır, girişimcilik ise yaygınlaşır. Bu sanayileşme stratejisine göre girişimciliğin ve verimliliğin yükselişiyle birlikte monopollerin kırılması hedeflenir. Girişimciliğin yaygınlaşması ve yeni yöntemlerin devreye girmesi sonucunda teknolojik gelişmenin ortaya çıkması hedeflenir. Rekabetin ülke içerisinde dinamizm yaratacağı vurgulanır.⁸⁴

Az gelişmiş ülkelerin bu stratejiyi benimsemesi olumsuz sonuçlara neden olabilir. İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin az gelişmiş ülkelere başarılı bir şekilde uygulama olanağı nesnel şartlar nedeniyle çok zordur. Çünkü; benimsenen strateji sonucunda az gelişmiş ülkeler tarım malı ihraç ederken sanayi mallarını dışarıdan almak zorunda kalır ve bu da kalkınma gerçeklerini yansıtmaz.⁸⁵

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine göre, uygulanan politikalar, gelişmekte olan ülkelerin döviz kıtlığı sorununu ortadan kaldırır. İhracatın artırılmasıyla elde edilen döviz gelirlerinin, ülkelerin ara ve yatırım malları ithalini ve yatırım artışlarını mümkün hale getireceği ve bu durumun kalkınma hızını, millî geliri ve istihdamı artıracacağı belirtilmektedir.⁸⁶

⁸³ Seyidoğlu, **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, s.39.

⁸⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.521.

⁸⁵ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.521.

⁸⁶ Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.41.

Kapasite-hasıla ilişkisinin mühim olduğu sanayi kollarında, iç piyasa sınırlı olduğu için doğacak olan sorunlar sanayi dallarının genişletilmesiyle ortadan kaldırılır. İhracata yönelik sanayileşmede, tasarruf sonucunda yaratılan sermaye, diğerk sektörlerde üretim ve istihdamın artmasını sağlar. İhracata yönelik oluşturulan sanayi sektörü, dış açıklaırın artışını engelletebilir.⁸⁷

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin efektif olabilmesi için ihraç edilecek ürünlere yönelik bir dış talep bulunması elzemdir. Korumacı politikalar, bu malların talebini düşürebilir. 1973 Dünya Petrol Krizi'nden sonra artan “yeni korumacılık” adı altında artan kısıtlamalar gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemiştir.⁸⁸

⁸⁷ Serin, **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, s.231.

⁸⁸ Seyidoğlu, **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, s.40.

2. GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ KISA TARİHÇESİ

2.1. İngiltere

Günümüzde kalkınma sürecinin her evresinde İngiltere'nin serbest ticaret politikası uyguladığı ve devlet müdahalesi olmadan kalkınma sürecini gerçekleştirdiğine dair yaygın bir kabul olmasına rağmen bu düşünce yanıltıcıdır. İngiltere, kalkınma sürecinin başında sahip olduğu yün kumaş endüstrisini geliştirmek için sübvansiyonlara, tarife korumalarına ve devlet müdahalesine başvurmuştur. Günümüzde bebek endüstri tezi olarak adlandırılan uygulamanın da kalkınma süreci boyunca şiddetli bir savunucusu olmuştur.⁸⁹

İngiltere feodalizm sonrası döneme girerken diğer ülkelere kıyasla geri kalmış bir ekonomiye sahipti. İngiltere ekonomisinin temelini ham yün ihracatından elde ettiği gelir oluşturuyordu. Ancak sahip olduğu ham yünü, giysiye dönüştürecek teknolojiye yoksun olduğu için bu bilgiye sahip olan ülkeler kadar büyük karlara sahip olamıyordu. III. Edward, İngiltere'de yün giysi imalatını geliştirmek için çeşitli hamleler yapmıştır. Döneminin önemli bir yün giysi imalatçısı olan Hollanda'ya askeri baskı ve ambargo uygulamış, Hollanda'nın sahip olduğu konumu sarsmaya çalışmıştır. Nihayet, III. Edward amaçladığı hedefte başarılı olmuştur. Hollanda imalat sanayisi; zor kullanma, savaş ve ambargolar sebebiyle sahip olduğu önemi kaybetmiştir. Sanayinin bir bölümü İngiltere'ye taşınmıştır. Bunlara ek olarak yün imalatçıları teşvik etmek için yerli malı elbiseler giydiği de söylenmektedir.⁹⁰ III. Edward, İngiltere imalat sanayisinin gelişmesinin ilk adımlarını atmıştır. Tudor hükümdarlarından VII. Henry, bu adımları daha da ileriye taşımış; İngiltere'nin zaman içerisinde ham yün ihracatçısı konumundan önemli bir yün mal imalatçısı konumuna gelmesini sağlamıştır.⁹¹

VII. Henry Almanya'nın da on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında geç kalkınma sürecinde uyguladığı devlet tarafından desteklenen sanayi casusluğu, yurt dışından nitelikli işçi alımı gibi pek çok uygulamanın benzerini on beşinci yüzyıl İngiltere'sinde hayata geçirmiştir. İmalata müsait yerlerin keşfi için geziler organize etmiş, imalat yeteneğine sahip olan pek çok kalifiye işçiyi İngiltere'ye getirmiştir.⁹²

⁸⁹ Ha-Joon Chang çev: Tuba Akıncılar Onmuş, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.42

⁹⁰ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.42

⁹¹ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.43

⁹² Ha-Joon Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.64

VII. Henry ithal ikameci bir politika benimsemiş; ülke içinde hammaddenin işlenmesini teşvik etmek için hammaddenin ihracatı üzerindeki vergileri artırmıştır. VII. Henry, İngiltere'nin, dönemin yünlü mal imalatı yapan ülkeleriyle arasındaki teknoloji açığının farkındaydı. Bu sebeple aşamalı bir plan uygulamaya soktu. İngiltere, sahip olduğu ham maddenin tamamını işleyecek kapasiteye sahip olmadan hammadde ihracatını tamamen yasaklamadı. Hammadde ihracatı üzerindeki vergileri de kademeli bir biçimde yükseltti.⁹³

İngiltere'nin hammadde ihracatını tamamen yasaklaması ise VII. Henry'den yüz yıl sonrasına, I. Elizabeth dönemine denk gelmektedir. Ancak yüz yıl sonra ihracatı tümüyle yasaklayabilecek üretimi gerçekleştirmesi mümkün olmuştur.⁹⁴ Ham yün ihracatının bütünüyle yasaklanması sonucunda Hollanda'nın imalat sanayisi büyük zarar görmüştür. I. Elizabeth yün imalatındaki bu başarısına ek olarak sömürgelerinden elde ettiği ganimetleri İngiltere'nin güçlenmesi ve genişlemesine katkı sağlayacak yatırımlara yönlendirmiştir. Aynı zamanda Elizabeth, sanayi genişlemesinin alanlarını genişletmiş, sadece yün sanayisine değil silah sanayisine de yatırım yapmıştır. Bunun sonucunda İngiltere'nin ürettiği toprak Avrupa'nın her tarafından istenen toprak haline gelmiştir.⁹⁵

İngiltere sanayisinin gelişmesinde uygulanan ithal ikameci politikaların önemi çok büyük olmasına rağmen başarısının tek sebebi bu değildi. İngiltere, deniz üstünlüğü konusunda Hollandalılardan geri kalmasına rağmen uyguladığı stratejiler sayesinde denizcilik konusunda üstünlük elde etmeyi başarmıştır. Ek olarak, İngiltere rotası üzerinde sadece limanlar değil, sömürgeler bulundurma gerekliliğine inanmış, kendisine zoraki pazarlar yaratmıştır.⁹⁶

Yürürlüğe koyduğu Deniz Nakliyesi Kanunu'yla beraber ciddi avantajlar elde etmiştir. "1651 Deniz Nakliyesi Kanunu"na göre:

- a) İngiltere'ye ithal edilen Avrupa menşeli malların ithalatında yalnızca İngiliz gemilerin kullanılması zorunludur.
- b) Avrupa dışı ülkelerden ithal edilen mallar yalnız İngiliz gemileri ile taşınabilir.⁹⁷

⁹³ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.44

⁹⁴ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.65

⁹⁵ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl Para Güç ve Çağımızın Kökenleri**, Ankara: İmge Kitabevi, 2016, s.292

⁹⁶ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl**, s.246

⁹⁷ İlknur Uluğ Cicim, **Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi'ne Göre Navlun Sözleşmeleri**, Cedrus the journal of MCRI, 2016, s.395

Devlet müdahalesine başvurmadan kalkınma sürecini gerçekleştirdiği düşünülen İngiltere'nin on altıncı yüzyılda yünlü mal imalatında elde ettiği başarıda devlet desteğinin önemi açıktır. İngiltere, imalat sanayisinde elde ettiği bu başarıyı serbest piyasa ekonomisinin gerekliliklerini uyguladığı için elde etmemiştir. Dönemin hükümdarları, ülkenin sahip olduğu önemli ham y n üreticisi konumuyla yetinmemiş, bu konunun geliştirilmesi için önemli çabalar göstermişlerdir. İmalat sanayisini geliştirmek için önemli adımlar atmışlardır. Spesifik sektörlerin belirlendiği ve bu sektörlerin devlet tarafından uluslararası düzeyde rekabet edebilecek konuma gelene kadar dış rekabetten korunduğu ve desteklendiği, bugün bebek endüstri tezi olarak adlandırılan kalkınma stratejisinin bir benzerini on altıncı yüzyılda İngiltere uygulamış ve bu sayede sanayileşme sürecindeki ilk kritik başarısını elde etmiştir.

Hammadde  reticisi konumuyla yetinmeyip imalat sanayisini geliştirmek için adımlar atan İngiltere, kalkınma sürecini tamamladıktan sonra kendi uyguladığı stratejilerinin aksine diğer ülkelere hammadde üretimi konusunda uzmanlaşmaları gerektiğini, imalat sanayisini geliştirmelerinin ülkelere faydalı olmayacağını benimsetmeye çalışmıştır.

On sekizinci yüzyılda, giysi ihracatından elde ettiği gelir İngiltere için çok önemliydi ve ihracat gelirlerinin neredeyse yarısını bu sektör oluşturuyordu. Böyle kilit bir sanayinin yokluğunda Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasının oldukça zor olacağını söylemek mümkündür.⁹⁸

Yaygın görüş, sanayileşme sürecinin 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başları arasında gerçekleşmiş olduğu üzerinden şekillenmektedir. Ancak, bu sürecin oluşmasındaki altyapısal itici gücün 16. yüzyılın ortalarına kadar dayandırılabilceğini belirtmek mümkündür.⁹⁹

İngiliz hükümetinin politikaları 1721 yılına kadar yoğunlukla sömürgecilik ve deniz yasalarında sahip olduğu avantajlar vasıtasıyla devlet geliri elde etmeye yönelikti.¹⁰⁰ 1721 yılında başbakanlık koltuğuına çıkan Robert Walpole, İngiltere'nin bu mevcut devlet gelirlerini artırma stratejisini tamamıyla değiştirecek politikalar yürürlüğe soktu. İmalat sanayisinin gelişmesini öncelikli hedef olarak belirlemiş ve bu doğrultuda mevcut endüstrileri yabancı rekabetten korumuş ve desteklemiştir. Walpole, imalat sanayisinin geliştirilmesine verdiği

⁹⁸ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.46

⁹⁹ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl**, s.281

¹⁰⁰ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.69

önemi şu sözleriyle dile getirmiştir: “Sınai malların ihracatı ve yabancı hammaddelerin ithalatı kadar hiçbir şeyin kamunun yararına katkı sağlamadığı ortadadır.”

Japonya, Kore, Tayvan gibi ülkelerin kalkınma süreçlerinde uyguladığı politikaların benzerlerini on sekizinci yüzyıl İngiltere’inde Walpole’un hayata geçirdiği politikalarda rastlamak mümkündür.¹⁰¹

Walpole’un yürürlüğe soktuğu uygulamalar arasında; imalatla kullanılan ham maddelere konan gümrük vergilerinin düşürülmesi, ihraç edilen mamul malların üretiminde kullanılan ithal girdiler için vergi iadelerinin artırılması, ülke içinde üretimi teşvik etmek adına ithal edilen mallar üzerinde yüksek gümrük vergisi uygulamaları, ihracatın teşvik edilmesi için devlet desteği gibi bugün çok sayıda ülkenin kalkınma sürecinde uyguladığı devlet müdahalesine ve korumacılığa dayanan, ithal ikameci sanayileşme stratejisi olarak adlandırılan politikaları görmek mümkündür. Ek olarak Walpole, ihraç edilen malların dış pazarlarla rekabet edebilmesi için kalitesinin yüksek olması gerektiğini fark etmiş ve ihraç edilen mallar için kalite kontrol düzenlemeleri geliştirmiştir.¹⁰²

İngiltere’nin kalkınma süreci boyunca etkili bir şekilde uygulamaya koyduğu gümrük tarifelerinin İngiltere’nin kalkınmasındaki en önemli etken olduğunu iddia etmenin doğru bir bakış açısını yansıttığını ifade etmek zordur. İngiltere, kalkınma süreci boyunca sömürgelerini de kendi çıkarları doğrultusunda sürekli bir biçimde kullanmıştır.

İngiltere, çok kısa bir sürede yüklü miktarda vergileri (insan gücü, doğal kaynaklar ve ödeme araçları şeklinde) zor kullanma aygıtıyla elde etmiştir. Bu vergilerin önemli bir kısmından kendi gücünün devamlı üretimi ve genişlemesi için faydalanmıştır. Sömürgelerinden elde ettiği bu vergiyi yeniden yatırıma dönüşecek bir sermaye olarak kullanmıştır.¹⁰³

Sömürgelerini düşük katma değerli ürünler üretmek için zorlamıştır. İngiltere, ürettiği ürünlerle rekabet edebilecek düzeyde ürünler üreten sömürgelerinden İngiltere’ye ve diğer ülkelere gerçekleşecek olan ihracatı engellemiştir. Sömürgelerini ham madde üretimine

¹⁰¹ Anwar Shaik, **Capitalism Competition, Conflict, Crises**, New York: Oxford University Press, 2016, s.494

¹⁰² Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.47

¹⁰³ Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl**, s.93

yönlendirmek için ham madde üzerine ihracat teşvikleri koymuş ve ham madde üzerindeki gümrük vergilerini tamamen kaldırmıştır.¹⁰⁴

Uyguladığı politikalarla o dönemler sömürgelerde güçlü bir durumda olan pek çok endüstrinin yok olmasına sebep olmuştur. Örneğin; 1699'da İrlanda'da yün endüstrisini yok etmek için yürürlüğe koyduğu Yün Yasası ile İrlanda'da yün endüstrisinin yok olmasına sebep oldu. Yasanın amacı; İngiltere'nin yünlü mamul mal üretimini artırmaktı. Bu sebeple İrlanda'nın yünlü ürün ihracatını engelledi. İrlandalı yün üreticileri yünlerini sadece İngiltere'ye ihraç edebiliyordu. İngiltere, tek el bir alıcı konumundaydı ve fiyat belirleme konusunda üstünlüğe sahipti. Aynı şekilde o dönem İngiltere'deki örneklerinden daha kaliteli olduğu belirtilen pamuk ürünlerinin Hindistan'dan ithal edilmesi yasaklanmış ve Hindistan pamuk sanayisinin gelişmesi engellenmiştir.¹⁰⁵ Yine, ABD'ye de yünlü kumaş ihraç etmek yasaklanmıştı. Ek olarak, şeker ve tütün ise listelenmişti. Bununla birlikte, İngiltere'de bulunan şapka imalatçılarına yardımcı olabilmek amacıyla sömürgelerde şapka imalatı yasaklanmıştır. 1750 yılında İngiltere'nin sömürgelerinden çubuk demir alımına izin verilirken, sömürgelerinin yüksek fırın, saç imalathanesi gibi yapılar kurulmasına izin verilmemiştir.¹⁰⁶

İngiltere'nin sömürgelerinin imalat yapmasına olan tutumunu anlamak için 1770 yılında İngiltere başbakanı olan William Pitt'in şu sözleri önem arz etmektedir: "New Englandlıların imalata yönelik girişimlerinden rahatsızım, kolonilerimizin at nalı bile üretmelerine izin vermememiz gerekir."¹⁰⁷

İngiltere'nin 1820'den sonra az gelişmiş ülkelerle yaptığı ihracat miktarı Avrupa ve ABD'ye nispeten çok daha fazladır. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İngiltere'nin pamuklu mal ihracatı için en büyük pazarı Latin Amerika'ydı. 1873 yılında gelindiğinde ise İngiltere'nin pamuklu mal ihracatının büyük bölümünün Hindistan'a yapıldığı bilinmektedir. Bunun sebebi daha önce de belirtildiği gibi kendisine rakip olan Hindistan'ın dokuma sanayisinin ortadan kaldırılması olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.72

¹⁰⁵ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.48

¹⁰⁶ Maurice Dobb, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s.186

¹⁰⁷ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.78

¹⁰⁸ Eric J. Hobsbawm, **Sanayi ve İmparatorluk**, Ankara, Dost Yayınları, 1998, s.136

Tablo 1 İngiltere'nin Pamuklu Ürünler İhracatı (Milyon Yarda) Toplamın Yüzdesi Olarak

YIL	AVRUPA VE ABD	AZGELİŞMİŞ ÜLKELER	DİĞER ÜLKELER
1820	60,4	31,8	7,8
1840	29,5	66,7	3,8
1860	19,0	73,3	7,7
1880	9,8	82,0	8,2
1900	7,1	86,3	6,6

Kaynak: Eric Hobsbawm, Sanayi ve İmparatorluk, Ankara: Dost Yayınları, 1998, s.134.

İngiltere'nin serbest ticarete geçişi 1860 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Cobden-Chevalier Serbest Ticaret Antlaşmasıyla beraber başlamıştır.¹⁰⁹ Pek çok gümrük tarifesi iptal edilmiştir. İngiltere'nin serbest ticareti benimsemesi kendi çıkarlarını garantiye aldıktan sonra gerçekleşmiştir. İngiliz imalatçılar, serbest ticaretin artık kendi çıkarlarına uygun hale geldiğini anlayınca serbest ticareti savunmuş ancak çıkarlarıyla uyumsuz olan herhangi bir durumda korumacılık talep etmeye devam etmiştir. İngiltere elde ettiği gücü sağlamlaştırdıktan sonra serbest ticaretin gerekliliğini ve sadece kendi çıkarlarına değil tüm ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiği ideolojisini yaymaya başlamıştır. İngiltere'nin serbest ticareti benimseme sürecinin öncesinde, kalkınma sürecinin ilk aşamalarında gümrük tariflerini, ihracat teşviklerini ve devlet desteğini yoğun biçimde kullandığını ve ilk sanayileşmesini bu şekilde elde ettiğini söylemek mümkündür. Elde edilen bu ilk sanayileşme kıvılcımı Sanayi Devrimi gibi tarihi değiştiren bir sürecin de tetikleyicisi olmuştur.

2.2. Amerika Birleşik Devletleri

Günümüzde serbest ticaret politikaların en şiddetli savunucusu ve uygulayıcısı olan ABD'nin geçmişi incelendiğinde serbest ticaretin sadık bir uygulayıcısı olduğunu ve serbest ticaretin şartlarını yerine getirdiği için kalkınmasını gerçekleştirdiğini ifade etmek mümkün

¹⁰⁹ Arrighi, Uzun Yirminci Yüzyıl, s.94

değildir. Genel kabullerin aksine kalkınma süreci boyunca oldukça korumacı politikalar izlemiş, bebek endüstri tezinin coşkulu bir uygulayıcısı olmuştur.¹¹⁰

ABD, İngiltere bölümünde de belirtildiği gibi İngiltere tarafından sömürgelerine uygulanan politikalardan kendine düşeni almış ve sanayileşmesi engellenmiştir. İngiltere ile rekabet edebilecek düzeydeki ürünlerinin ihracatı engellenmiş, ham madde üretimi için desteklenmiş, hangi ürünleri üretebileceği konusunda kısıtlamalara maruz bırakılmış, düşük katma değerli ürün üretmesi için zorlanmıştır.¹¹¹

Serbest ticaretin önde gelen savunucularından olan Adam Smith, Amerikalılara sanayileşmemelerinin daha iyi olacağı konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Smith, Amerikalıların imalat sanayilerini geliştirmelerinin Amerika'nın gerçek refahının önünde engel olacağına dair düşüncelerini;

“Amerikalılar ya uzlaşarak ya da zor kullanarak Avrupalı imalatçılardan sınai mal ithalatını durdurdukları ve böylelikle benzer malları üretebilen kendi yurttaşlarına benzer tekeller verdikleri ve bunların kullanımına ellerindeki sermayenin önemli bir kısmını tahsis ettikleri taktirde; kendi yıllık üretimlerinin değerinin artışını hızlandırmak yerine yavaşlatacaklar; ülkelerinin gerçek refaha ve büyüklüğe doğru ilerleyişini özendirmek yerine engelleyeceklerdir.” şeklinde ifade etmiştir.¹¹²

Smith'in aksine, bebek endüstri argümanını ilk ortaya atan kişi olan ABD'nin ilk maliye bakanı Alexander Hamilton, Amerika'nın gelişmesi için imalat sanayinin çok önemli olduğunu ve imalat sanayileri gelişene kadar bu endüstrilerin devlet tarafından desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Uluslararası düzeyde rekabet edebilecek hale gelene kadar bu endüstrilerin yabancı rekabetten korunmasını gerektiğini dile getirmiştir. İngiltere'nin de sanayileşme sürecindeki ilk başarılarını elde etmesini sağlayan, Başbakan Walpole tarafından yürürlüğe sokulan korumacılık, sübvansiyonlar, ithalat yasaklamaları gibi politikaların çoğu Hamilton'un fikirleriyle benzeşmektedir.¹¹³

Bebek endüstri uygulaması teoriye dönüştürülmeden önce de uygulanmaktaydı, ancak bunu teori haline getiren ilk kişi Hamilton'dur.¹¹⁴ Hamilton'un 1791 yılında ABD Kongresi'nde

¹¹⁰ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.78

¹¹¹ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.71

¹¹² Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.79

¹¹³ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.54

¹¹⁴ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.53

sunduğu Sınai İmalatçılar Konusundaki Raporu'nda ülkesinin imalat sanayisini geliştirmek için önerdiği tedbirler; ithalat yasakları, yüksek gümrük tarifeleri, sınai malların üretiminde kullanılan ithal girdiler için vergi iadeleri, kalite kontrol uygulamaları, icatlar için teşvikler, parasal destekler ve taşımacılığın geliştirilmesi şeklinde sıralanmaktadır.¹¹⁵

1812' de başlayan Amerika-İngiltere savaşı süreci boyunca savaş masraflarını finanse etmek için Amerika'da gümrük tarifeleri %12,5'tan %25'e çıkartılmıştır. Artan bu yüksek gümrük tarifeleri sayesinde doğal bir koruma yakalanmış, yeni endüstrilerin ortaya çıkmasına olanak sağlanmıştır. Savaş bittikten sonra ortaya çıkan bu endüstrilerin sahipleri, korumacılığın devam ettirilmesini hatta artırılmasını talep etmiştir.¹¹⁶ Bu nedenle Amerika'da 1816 yılından 1820 yılına kadar olan süreç boyunca çok yüksek gümrük tarifeleri mevcuttur. Mamul ürünlere uygulanan ortalama tarife oranı %40'a kadar yükseltilmiştir.¹¹⁷

On dokuzuncu yüzyıl Amerikası analiz edildiğinde Güney eyaletlerinde emek faktörünün yoğun olarak kullanıldığı ve bu eyaletlerin ekonomisinin tarıma dayandığı, Kuzey eyaletlerinin ise daha sanayileşmiş eyaletler olduğu bilinmektedir. O dönem siyasete güneyli toprak sahipleri hakim olduğu için de Hamilton'un sunduğu Sınai İmalatçılar Konusundaki Raporu tamamen uygulanamamıştır.

Faktör oranları modeli bir ülke hangi üretim faktöründe yoğunsa o üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı ürünlerde uzmanlaşması gerektiğini söylemektedir. Faktör oranları modeline göre ticaretin serbestleşmesi, bol faktörü yoğun bir şekilde kullanan endüstrilere yardımcı olurken, kıt faktöre sahip olan endüstriler için bunun tersi doğrudur. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Amerika'da kıt olan üretim faktörü sermaye iken, emek faktörü daha yoğun olarak kullanılmaktaydı. Bu nedenle emek faktörünün yoğun olarak kullanıldığı Güney eyaletleri yüksek tarife oranlarını desteklemezken, Kuzeyli eyaletler tarife oranlarının yüksek tutulmasını gerektiğini ileri sürdüler.¹¹⁸

1820, 1821 ve 1823 yılında yüksek tarife oranlarını öne süren yasaların reddedilmesinde Güneyli eyaletlerin etkisinin büyük olduğu bilinmektedir. Ancak yine de 1828 yılında yüksek ithalat tarifelerini barındıran bir yasa kabul edildi ve Güneyli eyaletler tarafından

¹¹⁵ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.81

¹¹⁶ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.83

¹¹⁷ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.83

¹¹⁸ Paul Torelli, **International Economics Understanding the Forces of Globalization for Managers**, Business Expert, 2017, s.142

“Kötülükler Tarifesi” olarak adlandırıldı. Bu yasanın kabul edilmesi ülke içindeki anlaşmazlıkları daha da şiddetlendirdi.

Korumacı ticaret politikaları bu eyaletlerin birine fayda sağlarken, diğerine zarar vermektedir. Kuzeyli fabrika sahipleri yüksek gümrük tarifelerini savunurken, Güneyli çiftçiler ticaretin serbestleşmesinden ve korumacılığın azalmasından yanaydılar.¹¹⁹ Kuzeyli ve Güneyli eyaletler arasındaki tarife savaşının nihayetinde İç Savaş’ın çıkmasına sebep olduğu bilinmektedir.¹²⁰

1861 yılında göreve başlayan Abraham Lincoln’un siyasi kariyerindeki başarısını elde etmede korumacılığın önemi oldukça fazladır. Daha korumacı politikalar uygulayacağını belirten Lincoln, bu sayede pek çok eyaletin desteğini kazanmıştır. Lincoln, korumacılıkla ilgili düşüncelerini serbest ticaret yanlısı seçmenleri kaybetmemek adına açıkça ifade etmemiştir. Bu durumu kendisi de bir bebek sanayi koruması savunucusu olan Whig Partisi’nden Henry Clay: *“Bay Lincoln’u başkan yapan korumadır. Koruma, ona elde ettiği bütün başarıları sağladı, ne yazık ki, kendisi hatırladığım kadarıyla bir kez bile teşekkür etmiş değildir. Onun ve korumanın yolları ayrıldığında, kendisi duvara çarpacaktır.”* şeklinde ifade etmiştir.¹²¹

Seçim süreci boyunca tarifeler konusunda sessiz kalmayı tercih eden Lincoln, seçimi kazandıktan sonra sınai mallar üzerindeki tarife oranlarını yükseltti. Bu oranlar Amerika’nın o döneme kadar sahip olduğu en yüksek tarife oranlarıydı. Tıpkı 1812-1816 Amerikan-İngiliz Savaşı olduğu dönem savaş harcamalarını finanse etmek için tarife oranlarının artırıldığına öne sürülmesi gibi o dönem de İç Savaş finansmanı bahane edilerek tarife artışı sağlanmıştır. Ancak yine Amerikan-İngiliz Savaşı sonrasında da olduğu gibi savaş bittikten sonra da yüksek tarife oranları uygulamada kalmaya devam etmiştir. Amerika, Birinci Dünya Savaşı’na kadar diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en yüksek tarife oranına sahip olan ülkeydi.¹²²

1913 yılında Demokratların seçimi kazanmasıyla beraber “Underwood Gümrük Tarife Kanunu” kabul edildi. Bu tarife kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber ithalat vergilerinde

¹¹⁹ Alexis de Tocqueville çev: Seçkin Sertdemir, **Amerika’da Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.189

¹²⁰ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.59

¹²¹ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.59

¹²² Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.90

indirime gidildi. Ancak Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle beraber tarifeler tekrar yükselmiş, yine de hiçbir zaman 1861-1913 seviyelerine ulaşmamıştır.¹²³

Amerika'nın da serbest ticareti benimseme ve destekleme süreci tıpkı İngiltere gibi sanayi alanında hakim konuma yerleştiğine emin olduktan sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın devamında gerçekleşmiştir. Ancak İngiltere'nin uyguladığı gibi sıfır tarife rejimine sahip olmamıştır. Hatta gizli veya üstü kapalı bir şekilde de olsa korumacı politikalar sürdürmeye devam etmiştir. Amerika'nın aldığı bu önlemler; gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatta kota uygulamaları, tarımsal destekler ve anti-damping vergileri olarak sıralanmaktadır.¹²⁴

Amerika'nın kilit sektörlerinin gelişmesinde tarife oranlarının önemi yadsınamaz. Tarife oranları bu kadar etkili kullanılmasaydı sanayileşmesinin gecikeceğini söylemek mümkündür. Ancak, Amerika'nın kalkınma sürecinde etkili olan tek araç tarife oranları değildi. Tarım, eğitim ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi gibi pek çok konu hükümet tarafından desteklendi. Ar-ge harcamalarında hükümetin payı savaş sonrası dönemde artış göstermiştir. 1950-1990 arasında hükümetin ar-ge finansmanı, “devlet desteği” uygulamaları ile bilinen pek çok ülke hükümetinin ar-ge finansmanından daha yüksek seviyedeydi. Amerika'nın bugün liderliğini üstlendiği pek çok sektörde hükümetin ar-ge desteği olmasaydı başarılı olamayacağını söylemek mümkündür.¹²⁵

Serbest ticaret politikalarının şiddetli savunucularından olan ABD de tıpkı İngiltere gibi kalkınma sürecinde sanılanın aksine oldukça korumacı politikalar sergilemiştir. Yakalama veya yakınsama aşamasında tarife oranları bugün korumacı olarak adlandırılan çoğu ülkenin tarife oranlarından çok daha yüksek seviyedeydi. ABD, bebek endüstri tezinin şiddetli bir uygulayıcısıydı. ABD'nin bugün pek çok endüstrideki liderliğinin geçmişinde devlet tarafından üstlenilen büyük yatırımlara bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

¹²³ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.60

¹²⁴ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.92

¹²⁵ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.93

2.3. Almanya

Bebek endüstri tezinin öncüsü olarak kabul edilen Almanya’da sanılanın aksine kalkınma sürecinde yüksek tarife oranlarının rolü ABD ve İngiltere’ye kıyasla çok daha az yer kaplamaktadır.¹²⁶

Almanya içerisinde ortak pazar yaratabilmek ve Almanya’yı iç gümrük tarifeleri olmayan bir ülke haline dönüştürmek amacıyla 1 Ocak 1834’de Alman Gümrük Birliği (Zollverein) kurulmuştur.¹²⁷ Gümrük tarifeleri Zollverein kurulmadan önce ve sonrasında da çok yüksek seviyelerde olmamıştır.¹²⁸

Trebilcock, Zollverein döneminde uygulanan tarifeler için; “Zollverein tarifelerinin etkin bir bebek sanayi koruması sağlayacak nitelikte olmadığını, demir imalatçılarının bile 1844’e kadar tarifeye tabi tutulmadığını ve bunun ötesinde de başarılı bir korumanın söz konusu olmadığını” söylemektedir.¹²⁹

Otto von Bismarck dönemine kadar tarifeler yüksek seviyelerde değildi. Bismarck döneminde tarifelerde yükselme eğilimine gidilmiştir. Spesifik olarak demir-çelik sektöründe korumacılık artış göstermiştir.¹³⁰

Almanya’da uygulanan tarife oranları diğer ülkelere kıyasla daha düşük düzeylerde olmuştur. Ancak yine de Almanya’nın kalkınma aşamasında laissez faire’ci bir yaklaşım benimsediğini söylemek mümkün değildir.¹³¹

¹²⁶ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.67

¹²⁷ Mary Fulbrook çev: **Almanya’nın Kısa Tarihi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2018, s.83

¹²⁸ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.67

¹²⁹ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.67

¹³⁰ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.68

¹³¹ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.68

Tablo 2 Seçilmiş Kalkınmış Ülkelerin Kalkınma Süreçlerinin Erken Dönemlerinde Mamul Ürünlere Uyguladıkları Ortalama Gümrük Tarifeleri (Ağırlıklı Ortalama % Değerleri)

ÜLKELER	1820	1875	1913	1925	1931
AVUSTURYA	R	15-20	18	16	24
FRANSA	R	12-15	20	21	30
ALMANYA	8-12	4-6	13	20	21
BİRLEŞİK KRALLIK	45-55	0	0	5	v.y
BİRLEŞİK DEVLETLER	35-45	40-50	44	37	48
RUSYA	R	15-20	84	R	R
JAPONYA	R	5	30	v.y	v.y

Kaynak: Ha-Joon Chang çev: Tuba Akıncılar Onmuş, Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.39.

Not: v.y: Veri Yok. R: Mamul madde ithalatına çok sayıda ve önemli oranda kısıtlama uygulanmaktaydı, dolayısıyla ortalama tarife oranları anlamlı değil.

Almanya’da kilit sanayilerin gelişimi devlet tarafından desteklenmiştir. Büyük Frederick yeni sanayileri teşvik etmek amacıyla iş evleri kurmuştur. Frederick’in ölümünden sonra da İngiltere’nin kalkınma süreçlerinin başında uyguladığı devlet destekli sanayi casusluğu, nitelikli işçi getirilmesi gibi uygulamalar devam ettirilmiştir. İngiltere’den ileri teknolojiler getirilmiştir.

İşçi yetiştirmek amacıyla enstitüler kurulmuş, yurt dışından kopyalanmak amacıyla makineler getirilmiştir. Özellikle lokomotif sektöründe bu teşvikler oldukça başarılı olmuş, 1841-1854 arasında Almanya uyguladığı ithal ikameci başarılı politika sayesinde lokomotif ithal eden ülke konumundan ihraç eden ülke konumuna gelmiştir.¹³²

¹³² Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.70

Almanya’da hükümetin üstlendiği diğer önemli yatırımlar da ulaşım ağına ve eğitime yapılan yatırımlardır. Eğitim alanında 1960 Koresinde uygulanan politikalara benzer politikalar yürütülmüş; ağırlık, bilim ve teknoloji alanına verilmiştir.¹³³

Almanya’da on dokuzuncu yüzyılın ortalarında özel sektör büyümüştür fakat devlet arka plana çekilmemiştir. Rehberlik etme misyonunu sürdürmeye devam etmiştir. Tarife olarak en az korunan ülkelerden biri olmasına rağmen devletin pek çok konuda öncülük ettiğini, kilit sektörlerin geliştirilmesi için destek sağlandığını, yatırımlar yaptığını, icatlar için teşvikler gibi uygulamalarla endüstrileri desteklediğini söylemek mümkündür. Almanya’nın serbest ticaretin kurallarına göre kalkınma sürecini gerçekleştirmediğini söylemek mümkündür.

İngiltere, uluslararası düzeyde diğer ülkelerle rekabet edebilecek konuma geldiğine emin olup serbest ticareti savunmaya başladığı sıralarda serbest ticaretin yararları üzerine söylentiler Almanya’da da konuşulmaya başlanmıştı. Bebek endüstri tezi ile birlikte anılan Friedrich List, bu düşünceye katılmıyordu. Bu düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Bazı talihsizliklerden ötürü endüstri, ticaret ve denizciliği öteki ülkelerin gerisinde kalan, ama bu dalları geliştirecek zihnî ve maddi imkanlara sahip bulunan her ülke, daha ileri uluslarla serbestçe rekabet edebilecek duruma gelmek için önce kendi gücünü geliştirmelidir.”*¹³⁴

List’e göre; İngiltere uluslararası ticarete avantaj elde edebilecek konuma ulaşmış sonrasında başka ülkelerin kendisiyle rekabet edebilecek seviyeye gelmesini engelliyordu. *“Büyükliğin doruğuna erişen birinin kendi tırmandığı merdiveni tekmeleyerek başkalarının arkasından tırmanmasını engellemeye çalışması, çok iyi bilinen bir kurnazlıktır.”*¹³⁵ List’in bu sözleri kalkınmasını tamamlayan ülkelerin, kendilerini takip eden ülkelere kalkınma süreçlerini başaramama ve zirveye çıkamamalarını sağlamak için yanlış politikalar benimsetmeye çalışmaları olarak özetlenebilecek “merdiveni itmek” stratejisiyle ilişkilendirilebilir.

List, yeni endüstriler uluslararası düzeyde rekabet edebilecek konuma gelene kadar korunması gerektiğini, gelişimini tamamladıktan sonra dünya ile yarışabileceğini düşünüyordu. *“List, uluslararası iktisada karşı ulusal iktisat sisteminin güçlü bir savunucusuydu. Fikirleri özellikle Almanya ve ABD’ de büyük etkiler yarattı.”*¹³⁶

¹³³ Chang, **Sanayileşmenin Gizli Tarihi**, s.71

¹³⁴ Leo Huberman çev: Murat Belge, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s.236

¹³⁵ Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, s.237

¹³⁶ Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, s.237

2.4. Fransa

Devrim öncesi döneme kadar Fransa'nın korumacı ve devlet destekli ekonomi politikaları yürüttüğünü söylemek mümkündür. Fransa, devrim öncesi dönemde bir merkantilizm türü olarak bilinen adını Fransız maliye bakanı Jean- Baptiste Colbert'den alan bugün Kolbertizm olarak da adlandırılan bir sistemi uygulamıştır.¹³⁷

Merkantilist sistemin özellikleri şu şekilde özetlenebilir; bir ülkenin zenginliğinin ölçülmesinde temel etken ülkenin değerli madenlere sahip olup olmamasıydı. Bir ülkenin sahip olduğu altın ve gümüş miktarı ne kadar çoksa o kadar varlıklı ve güçlü sayılırdı. Ülke yöneticilerinin amacı ülkenin sahip olduğu altın ve gümüş miktarını artırmaktı. Bu amaç uğruna ithalat kısıtlandırılmış, ihracat özendirilmiştir.¹³⁸

Merkantilist sisteme göre ithalat sınırlandırılmalı, ihracat miktarı artırılmalıdır. Devlet bu amaçları yerine getirmek için çeşitli tedbirler alır. İhracat miktarının artırılması ülkeye giren gümüş ve altın miktarını artıracak ve ülkenin zenginleşmesine sebep olacaktır. Merkantilist sisteme göre ülke içinde ticaretin önünde bir engel olmamalıydı.¹³⁹

Merkantilist sistemde eğer bir ülke, zenginliğin kaynağı olarak görülen altın ve gümüş madenlerinden yoksunsa, altın ve gümüş miktarını artırmak için dış ticarete başvurmalıdır. Yapılan dış ticaret vasıtasıyla ülkeye altın ve gümüş gelmesi amaçlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi ithalat sınırlandırılmalı, ihracat artırılmalıdır. Amaç ülkenin dış ticaret fazlası vermesini sağlamaktır. Hammaddenin işlenip mamul mal olarak ithal edilmesi hedeflenmektedir. Daha önce incelenen ülkelerde de örnekleri aktarıldığı üzere hammadde ihracatına engeller konulurken, ülkeler mamul mal üretimi için teşvik edilmektedir.¹⁴⁰

Merkantilist sistemin en temel özelliği devlet müdahalesinin ön planda olmasıdır. Devlet, ülkenin sanayisinin gelişmesi için çeşitli alt yapı yatırımları yapmalı ve sanayi kuruluşlarını denetlemelidir.

Daha önce incelenen ülke örneklerinde de görülebileceği gibi ülkeler merkantilist sistemin gerekliliklerini içeren politikalar uygulamıştır. Aynı şekilde Fransa'da da devrim öncesi döneme kadar merkantilist bir ekonomi politikası izlenmiştir. XIV. Louis'nin maliye

¹³⁷ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.72

¹³⁸ Vural Fuat Savaş, **İktisat Tarihi**, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.138

¹³⁹ Serap Barış, Metehan Şahin, **İktisadiyat Mecbua'sı'na Göre Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğunun Dış Ticareti**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2018, s.305

¹⁴⁰ Niyazi Berkes, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976, s.103

bakanı Jean-Baptiste Colbert'in uyguladığı merkantilist politikaların amacı Fransa sanayisinin gelişmesini hedeflemektedir. Bu sebeple Fransa'da uygulanan Merkantilizm türü “sanayi merkantilizmi” olarak da adlandırılmaktadır.¹⁴¹ Colbert, hedefine ulaşmış, Fransa'da sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır. İngiltere'nin sahip olduğu teknolojiden yoksun olan Fransa bu açığı kapatabilmek adına çeşitli önlemler almıştır. Devlet tarafından sanayi casusluğu yapması için insanlar görevlendirilmiştir. İngiltere'den kalifiye işçi getirtilmiştir.¹⁴² Uygulanan tedbirler sayesinde Fransa, teknoloji açısından İngiltere'yi yakalamıştır.

Ancak Fransa'nın devlet müdahalesine dayalı ekonomi dönemi devrimle beraber son bulmuştur. Napolyon'un düşmesiyle beraber Fransa'da artık geçerli olan ekonomi politikası “laissez faire” yaklaşımının gerekliliklerini içermektedir.¹⁴³

Fransa ve İngiltere'nin on dokuzuncu yüzyıldaki gümrük tarifeleri incelendiği zaman günümüzde “laissez faire” yaklaşımının ana vatanı olarak bildiğimiz İngiltere'nin o dönemlerde Fransa'dan daha fazla korumacı olduğunu söylemek mümkündür. Bu konudaki veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁴¹ Hüseyin Haşimi Güneş-Cahit Aydemir, **Merkantilizmin Ortaya Çıkışı**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN: 1304-0278 Kış-2006 C.5, S.15, s.147

¹⁴² Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.73

¹⁴³ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.74

Tablo 3 İngiltere ve Fransa’da Korumacılık, 1821-1910: Net İthalat Değerlerinin Yüzdesi Olarak Net Gümrük Gelirleri

YILLAR	İNGİLTERE	FRANSA
1821-5	53.1	20.3
1826-30	47.2	22.6
1831-5	40.5	21.5
1836-40	30.9	18.0
1841-5	32.2	17.9
1846-50	25.3	17.2
1851-5	19.5	13.2
1856-60	15.0	10.0
1861-5	11.5	5.9
1866-70	8.9	3.8
1871-5	6.7	5.3
1876-80	6.1	6.6
1881-5	5.9	7.5
1886-90	6.1	8.3
1891-5	5.5	10.6
1896-1900	5.3	10.2
1901-5	7.0	8.8
1906-10	5.9	8.0

Kaynak: Ha-Joon Chang çev: Tuba Akıncılar Onmuş, Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.39.

İki ülke arasındaki farklara bakıldığı zaman İngiltere'nin kalkınmasının ilk aşamasındaki yüksek korumacılık uygulamalarından dolayı ilk dönemlerde daha yüksek tarife farkları olduğunu söylemek mümkündür.

1860 yılında İngiltere ile imzalanan Cobden Chevalier Serbest Ticaret Anlaşması 1892 yılında sona ermiştir. Anlaşmanın sona ermesiyle beraber tarifeler yükselmeye başlamıştır. Ancak o dönemlerde Fransa'nın başarılı bir sanayileşme planı olmadığı için tarifelerin yükselmesinden çok etkilenmemiştir. Yaygın olan görüş, devletin oldukça az alana müdahale etmesini benimseyen bir görüştü.¹⁴⁴

1886 yılında kurulan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı da Fransa'ya başarılı bir sanayileşme planı sağlayamamıştır. Fransa'nın devlet müdahalesine dayalı, başarılı bir sanayileşme planına sahip olması 1945 yılından sonrasına dayanmaktadır. Günümüzde “Doğu Asya Tarzı” olarak adlandırılan planlamalara ve devlet müdahalesine dayanan sanayileşme stratejileri sayesinde bugün sahip olduğu konuma gelmiştir.¹⁴⁵

2.5. Japonya

Japonya'nın kalkınma sürecini incelerken ülkenin geçirmiş olduğu süreci iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bu dönemler: Togukawa dönemi ve Meiji dönemidir. Filipinler'in işgali ve misyonerliğin yükselişi; Japonya'yı korkutmuş ve korumacı bir politika izleyerek dış dünyaya kapalı bir süreci benimsemiştir. Bu dönem Tokugawa dönemi (1603-1867) olarak adlandırılır. Japonya, korumacı ve dış dünyaya kapalı politikalar benimsediği için dış ticarete de sınırlandırılmalar getirmiş, iç ticareti ise artmıştır.¹⁴⁶

1854 yılında Amerikalı denizci Matthew Perry, Japonya'yı zor ve tehdit yoluyla antlaşma imzalamak zorunda bırakmıştır. İmzalanan Kanawaga Antlaşması sayesinde Amerikalılar istedikleri maddeleri kabul ettirerek Japonya karşısında önemli avantajlar elde etmiştir.¹⁴⁷ Akabinde 1858 yılında Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi çok sayıda batılı ülke Japonya'yla imzaladıkları eşitsiz anlaşmalar vasıtasıyla ciddi kazanımlar sağlamışlardır. Japonya imzaladığı bu anlaşmalar nedeniyle ithal ürünlerinde %5'in üzerinde bir tarife oranı

¹⁴⁴ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.77

¹⁴⁵ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.77

¹⁴⁶ Ali Kincal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve İnovasyon Dergisi, Sayı:6, ISSN: 2148-1113, 2016, s.2

¹⁴⁷ Murat A. Yülek, **Kalkınma Tartışmalarında Japon Modelinin Yükselişi, Düşüşü ve Tekrar Yükselişi**, İstanbul Ticaret Üniversitesi, s.1

yürütememekteydi. Aynı dönem ABD'nin ise mamul mallarına uyguladığı ortalama tarife oranının %50'lerde olduğu bilinmektedir.

Bu uygulamalar ve zorlamalar Osmanlı Devleti'ne son dönemlerde dayatılan anlaşmalara benzer nitelikler taşımaktadır. Osmanlı Devleti de 1838 yılında bağımsızlığı tehlikeye girdiği için İngiltere ile Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Anlaşma ile sağlanan maddeler zaman içerisinde ve özellikle 1861 yılında güncellemeye gidilerek diğer ülkelere de yansıtılmıştır. Bu anlaşmalar sonucu sanayileşen ülkelere gelen ucuz mallar yerli üreticiyi zor duruma sokmuştur.¹⁴⁸

Batılı güçlerin Japonya karşısında elde etmiş olduğu bu kazanımlar nihayetinde Tokugawa döneminin sona ermesine neden olmuş, yaşanan bu olumsuzlukların suçlusu olarak görülen Şogun yönetimi devrilmiştir. Sahneye genç lider Meiji (1868-1912) gelmiştir. Böylece Japonya'nın kalkınmasındaki en önemli dönemlerden biri olan Meiji Dönemi başlamıştır.¹⁴⁹

Kalkınma sahnesine geç kalmış olan Japonya, Batı ile arasındaki farkı kapatabilmek için Meiji döneminde birçok reform hayata geçirmiştir. Hayata geçirilen bu reformlarda devletin üstlendiği rolün oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵⁰

Meiji döneminde devlet desteğine dayanan, sanayileşmeyi hedef alan politikaların ana sloganı şu şekildeydi: “Fukoku Kyohei” (zengin millet-güçlü asker), “Obei ni oikose” (Avrupa ve Amerika'yı geç), “Şokusan Kogyo” (sanayiye geliştir, şirketleri destekle).¹⁵¹

Meiji döneminde devlet, özel sektörün yetersizliğinden dolayı sanayinin gelişmesini desteklemiştir. Bu bağlamda spesifik sanayi alanlarında fabrikalar kurmuştur. Bu fabrikalar bir süre sonra özel sektöre devredilmesine rağmen devlet tarafından desteklenmeye devam edilmiştir. Mitsubishi, Kawasaki gibi şirketler bu dönemin meyveleridir.¹⁵²

Meiji dönemindeki kapsamı geniş politikalar sadece fabrikaların kurulmasını içermiyordu. Ulaşım, haberleşme ve altyapının geliştirilmesi için de ciddi yatırımlar

¹⁴⁸ Özgür Orhangazi, **Türkiye Ekonomisinin Yapısı Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2020, s.60

¹⁴⁹ Ali Kıncal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, s.4

¹⁵⁰ Murat A. Yülek, **Kalkınma Tartışmalarında Japon Modelinin Yükselişi, Düşüşü ve Tekrar Yükselişi**, s.2

¹⁵¹ Ali Kıncal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, s.4

¹⁵² Ali Kıncal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, s.5

yapılmıştır. Örneğin; gemicilik sektörü devlet tarafından önemli ölçüde desteklenmekteydi ve teşviklerin çok büyük bir yüzdesi bu sektöre gidiyordu.¹⁵³

Japonya, sahip olduğu teknolojinin Batının gerisinde kaldığının bilincindeydi. Batı ile arasındaki teknoloji farkını kapatmak için çeşitli politikalar benimsemiştir. Bunlar; incelenen diğer ülke örneklerinde de olduğu gibi yurtdışından uzman getirmek ve ek olarak yurtdışına öğrenci göndermektir. Sanayileşmenin lideri addedilen Japon Sanayi Bakanlığı birçok alanda yabancı uzman barındırıyordu. Bu uzmanlara ödenen maaşlar Sanayi Bakanlığı bütçesinin neredeyse yarısını oluşturuyordu. Devlet, eğitim alanına ciddi yatırımlar yapmıştı. Yapılan bu yatırımlar karşılığını vermeye başlayınca yabancı uzman sayısında azalmaya gidilmiş, yerli uzmanlara öncelik sağlanmaya başlanmıştır. Ek olarak, bu dönem 25.000 okul ve ilk imparatorluk üniversitesi kurulmuştur. Meiji döneminde yapılan bu eğitim reformunun ve sonucunda yetişen eğitilmiş nüfusun, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'nın toparlanmasında önemli bir etmen olduğu da düşünülmektedir.¹⁵⁴

Devlet, bazı sektörleri belirleyip bunların geliştirilmesi için öncelik tanımıştır. Örneğin; Japonya'nın ithalatının önemli bir kısmını iplik ithalatı oluşturmaktaydı. Japonya, ortaya çıkan dış ticaret açığının kapanması için bu sektörün gelişmesine önem vermiş ve bu bağlamda devlet ülke içinde iplik fabrikası satın almıştır. Tekstil sektörünün gelişmesinde devletin üstlendiği rol oldukça önemlidir.¹⁵⁵

Bazı tarihçiler, bu dönemde devletin üstlendiği yatırımları nicelik olarak yetersiz bulmasına rağmen, aslında yapılan bu yatırımların Japonya'nın sanayileşme ve kalkınma sürecinde ne kadar büyük tetikleyici bir güç olduğunu kavramak için Thomas Smith'in şu sözleri çok önemlidir:

“1686-1880 yılları arasında devlet işletmeleri neleri başardı? Nicelik olarak pek bir şey başarmadılar; modern fabrikalaşma adına bir iki puan, birkaç maden işletmesi, bir telgraf sistemi, yüz milden daha kısa demiryolu. Öte yandan, zor bir geçiş gerçekleştirilmiş oldu; yöneticiler ve mühendisler yetiştirildi, küçük fakat büyümekte olan bir sınai işgücü eğitildi, yeni

¹⁵³ Ali Kıncal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, s.5

¹⁵⁴ Ali Kıncal, **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, s.5

¹⁵⁵ Murat A. Yülek, **Kalkınma Tartışmalarında Japon Modelinin Yükselişi, Düşüşü ve Tekrar Yükselişi**, s.3

pazarlar bulundu, belki de en önemlisi, var olan işletmeler sanayinin daha da büyümesi için temel teşkil etti.”¹⁵⁶

1911 yılında Japonya’nın eşitsiz anlaşmalarının bitmesiyle beraber devlet yeni ortaya çıkan endüstrileri korumuştur. İncelenen diğer ülkelerde de olduğu gibi bebek endüstri tezi ve hammadde ithalatına sağlanan kolaylıklar gibi benzer politikalar yürütmüştür.¹⁵⁷

Japonya’nın uyguladığı tarife koruması tüm ürünleri kapsamaktan ziyade spesifik sektörlerin belirlendiği ve daha çok belirlenen sektörlerle ait ürünlerin korunduğu bir tarife programı içermektedir.

Japonya’nın asıl gücünü elde etmesi İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında gerçekleşmiştir. Bugün Japonya’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sahip olduğu konuma ulaşmasındaki temel etkenlerle ilgili fikir ayrılıkları olmasına rağmen gerçekleştirilen bu başarının arasında devlet tarafından uygulanan sanayi ve ticaret politikaları olduğunu belirtmek mümkündür.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.91

¹⁵⁷ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.95

¹⁵⁸ Chang, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, s.95

3. TÜRKİYE VE GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRMASI

3.1. Türkiye

Türkiye’de uygulanan sanayileşme stratejilerini üç dönemde incelemek mümkündür. Bu dönemler ithal ikameci sanayileşme stratejisinin adı konulmamasına rağmen uygulamada hayat bulduğu Planlama Öncesi Dönem (1923-1960), Planlı Dönem (1960-1980) ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulandığı 1980 ve sonrası dönemdir.¹⁵⁹

Planlama Öncesi Dönem (1923-1960) kendi içinde Kuruluş Yılları (1923-1932), Devletçilik Dönemi (1933-1939), Savaş Yılları ve Sonrası (1940-1950) ve Liberal Dönem (1950-1960) olarak ayrılmaktadır.¹⁶⁰

3.1.1. Kuruluş Yılları (1923-1932)

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Osmanlı Devleti’nden yalnızca borçları üstlenmemiş bununla birlikte ekonomik mirası da üstlenmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan en büyük iktisadi miras kapitülasyonlardır. Osmanlı Devleti’nin yüzyıllarca sürdürdüğü kapitülasyon siyaseti Türkiye Cumhuriyeti’nin ancak 1929 yılında bağımsız bir dış ticaret politikası yürütebilmesine neden olmuştur.

1535’te Fransızlara verilerek başlayan sonrasında Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ile perçinlenen ve 1861 Kanlıca Ticaret Sözleşmesi ile güncellenen kapitülasyon siyaseti dış ticarete Osmanlı Devleti’ni Avrupa devletlerine bağımlı hale getirmiştir. Aynı dönemde Avrupa devletleri korumacı bir politika güderken Osmanlı Devleti ise takip ettiği kapitülasyon siyasetiyle gümrük tarifelerini indirmiş hatta ihracata çeşitli vergiler bile getirmiştir. Yoğun mücadeleler sonrasında kapitülasyonlar kaldırılmış ancak dış ticaret yönetimi ile ilgili Lozan Barış Antlaşması’nın 5. Protokolü Türkiye’ye 5 yıl kısıtlama getirmiştir. Bu yüzden, Türkiye 5 yıl boyunca gümrüklerde herhangi bir kısıtlamaya gidememiştir.

Kuruluş Yılları olarak adlandırılan Cumhuriyet’in ilk on senesine tekabül eden 1923-1932 dönemi sonraki gelişmelerin belirleyicisi olma özelliği taşımaktadır. Bu dönem, Cumhuriyet’e geçişle beraber gelen reform hareketlerinin yoğunlukta olduğu ileri düzey bir yapılanma dönemidir.¹⁶¹

¹⁵⁹ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri Türk Dış Ticareti**, İstanbul: Işıklı Yayın, 1997, s.57

¹⁶⁰ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.57

¹⁶¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2007, s.33

Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, dış ticaret politikası ile ilgili bu 5 yıllık süreçte çeşitli çalışmalar yapmıştır. İktisat Vekaleti öncülüğünde kurulan Tarife Komisyonu, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası ve Ali İktisat Meclisi bu çalışmaları yürütmüştür. Yapılan bu çalışmalarda Tarife Komisyonu, daha korumacı bir politika güdülmesi gerektiğini belirtirken ithalatçıların hâkim olduğu İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, yüksek gümrük tarifelerine karşı çıkmıştır. Ali İktisat Meclisi de yapılan bu çalışmaları incelemiş ve sonunda Tarife Komisyonu'nun direktifleri dikkate alınarak 1929 yılında dış ticaret politikası bağımsızlığının kazanılmasıyla daha korumacı politikalara geçilmiştir. 1929 yılı öncesi ortalama %15 olan gümrük vergisi yapılan düzenlemelerle birlikte %40'ın üzerine çıkarılmıştır.¹⁶²

Bu dönemin temel ilkelerini Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar belirlemiştir. İktisat kongresinin başlıca iki amacı şunlardı: Birincisi tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin problemlerini ve önerilerini tespit etmek, ikincisi ise yabancı sermayeye güvence vermek için ekonominin gelecekte alacağı durumun çerçevesini çizmeye çalışmaktır.¹⁶³

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bey İktisat Kongresi'nin toplanma amacına ilişkin olarak şu sözleri söylemiştir:

*“Türkiye İktisat Kongresi İktisat Vekaletinin teşebbüse isteklendirilmesi ile toplantıya çağrılmıştır. Bakanlar Kurulunun kararı yoktur. Memleketimiz iktisatçılarının bir araya gelmesindeki ihtiyacı duyup 21 Kasım 1922’de Mustafa Kemal Paşa’ya İzmir’den bir telgraf çekerek; meslek adamlarını dinlemek ve dileklerine göre bir ekonomik program düzenlemek gerekir dedim. Bu kongredeki amaç, yol ve uzaklık nedeniyle birbirlerini tanımayan, türlü yerlerdeki memleket çocuklarının birbirlerini tanıması yurt ekonomisini birlikte düşünmesi, ekonomik meseleleri topluca çözmesi lazımdır. Yetkileri dışındaki konularda da muhtıralar vererek BMM Hükümeti’nin dikkatini çekmesidir. Ben meslek adamlarının verecekleri bilgilerden İktisat Vekaleti’nin, hükümetin ve meclisin aydınlanacağı kanısındayım.”*¹⁶⁴

“İktisat siyasetimizde ve mesela gümrüklerde mutlaka himayeci olamayız. Memleketimizin ihtiyacı olan şeylere karşı bir kapıya benzeyen gümrüklerimizin iki kanadını

¹⁶² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, 1983, s.69.

¹⁶³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.34

¹⁶⁴ İ. Ceyhan Koç, **İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisine Etkileri**, Atatürk Dergisi, Cilt:3 Sayı1, 2000, s.148

açar ve her şeyin ithaline müsaade edebiliriz. Bunlar o gibi şeylerdir ki memleketin üretimini artırmak için mutlak gereklidir ve memleketin iktisadi menfaati buna bağlıdır. Bazı ithalat işlemlerine karşı gümrüklerimizin yalnız bir kanadını açarız ve ortalama bir gümrük vergisi alarak memleketimize girmesine müsaade ederiz. Bazı ithalat işlemlerine karşı gümrük kapılarımızı tamamen kapatır, arkasına bir de ordumuzu koyar ve memlekete o gibi eşyadan geçişi önleriz. Çünkü; bu eşyanın memleketimize girmesi, memleketimiz için bir zarar, bir tehlike teşkil eder.’’¹⁶⁵

Mustafa Kemal Paşa ise açılış konuşmasında kongrenin önemini şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Aziz Türkiye’imizin iktisadi tealisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir gaye-i mukaddese için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunda bulunmakta çok mesut ve bahtiyarım. Türkiye İktisat Kongresi tarihte ilk defa ikraz-ı mevki-i bülemlend edecek bir kongredir. Sizler bu memleketin ihtiyacını, milletin ihtiyacını ve milletin kabiliyetini ve bunun karşısında dünyada mevcut olan çok kuvvetli iktisat teşkilatını nazar-ı dikkate alarak, alınması lazım gelen tedbirleri kemal-i vuzuh ile teati ile tespit etmelisiniz.’’¹⁶⁶

Tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi sınıfının sorunlarının bizzat kendileri tarafından dillendirilmesinin önemini ise Mustafa Kemal Paşa kongrede yapmış olduğu konuşmasının şu bölümüyle vurgulamıştır:

“Sizler, doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden ve onlar tarafından müntehab olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin halini, ihtiyacını, milletimizin elemelerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler alınmasını beyan edeceğiniz tedbirler halkın lisanından söylenmiş telakki olunur ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi hakkın sesidir.’’¹⁶⁷

Ulusal bütünleşme anlayışının ekonomi alanına da dahil olunması amaçlanan hedefler arasındaydı. Yabancı sermayeye karşı tutum olumsuz değildi ancak sermayenin ülkeye girişinin belirli koşullara bağlı olması öngörülmüştü. Kongrede alınan çeşitli kararlara ek olarak Misak-ı İktisadi Belgesi de ilan edilmişti. 12 maddeden oluşan bu belgede özetle Türk halkının

¹⁶⁵ Afet İnan, **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982, s.8

¹⁶⁶ İ. Ceyhan Koç, **İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisine Etkileri**, s.149

¹⁶⁷ İ. Ceyhan Koç, **İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisine Etkileri**, s.150

çalışkanlığı, üretkenliği, Türk ulusunun bağımsızlığı ve hükümetine bağlılığı vurgulanmaktaydı.¹⁶⁸

Kongreye katılan sınıfların istekleri şu şekilde özetlenebilir.¹⁶⁹

Tüccar grubunun istekleri; ulaştırma ve haberleşme alanlarına kolaylıklar sağlanması, Cuma günlerinin resmî tatil ilan edilmesi, ana ticaret bankası kurulması, tekellerin kaldırılması, ticaret odalarının düzenlenmesi, yerli malının tercih edilmesi ve iktisat eğitiminin yaygınlaştırılması olarak sıralanmaktadır.

Çiftçi grubunun istekleri; Aşar vergisinin kaldırılması, tütün tekelinin kırılması, tarımsal krediye kolaylık sağlanması, tarım makine ve araçlarında standartlaşmaya gidilmesidir.

İşçi grubunun istekleri; amele olarak isimlendirilen çalışanlara işçi denilmesi, çalışma saatlerinin düzenlenmesi (günde 8 saatle sınırlandırılması), hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi, hastalık ve kaza sigortası sağlanması, hastalık durumunda çalışamayan işçinin ücretinin kesilmemesi, on iki yaşın altındaki çocukların çalışmasının yasaklanması, gece mesaisine çift ücret, istihdam önceliğinin Türk işçilere verilmesi olarak sıralanmaktadır. Ancak işçi grubunun özellikle çalışma koşulu ve ücretlerle ilgili istekleri tüccar ve sanayici sınıf tarafından kabul görmedi.

Kuruluş yılları olarak adlandırılan bu dönemde liberal bir iktisat politikası hedeflenmesine rağmen uygulamada bu mümkün olmamış, karma ekonomi politikası benimsenmiştir. 1920'lerde uygulanan iktisat politikasının temel amacı özel sektörü güçlendirmektir. Bu amaç uğrunda da devlet müdahalesine sıklıkla başvurulmuştur. 1929 yılına kadar düşük gümrük tarifeleri hüküm sürmesine rağmen bu dönemi liberal olarak nitelendirmek doğru olmaz. Devlet eliyle girişimci bir sınıf yaratma hedefi dönemin iktisat politikaları arasında öne çıkmıştır. O dönemde mevcut sermaye eksikliği ve daha önce tecrübe edilmiş girişimcilik deneyimi olmadığı için ekonomiyi millileştirme hedefinin devlet desteği olmadan gerçekleştirilemeyeceği yaygın görüşü.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972, s.9

¹⁶⁹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.35

¹⁷⁰ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.61

Bu bağlamda Müslüman-Türk bir girişimci sınıf yaratmak için hükümetin bütün olanakları kullanılmıştır. Bu amaca -özel teşebbüsü artırma- liderlik etmesi gayesiyle İş Bankası kuruldu. Ziraat Bankası anonim şirket haline getirildi. Sanayi ve Maden Bankası kuruldu. Devlet eliyle tekeller yaratıldı. Demiryolları başta olmak üzere kamulaştırma işlemleri gerçekleştirildi. 1927 yılında Sanayii Teşvik Kanunu çıkarıldı. Bu kanunun sağladığı önemli imkanlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Kamu sektörü alımlarında yerli malı tercih edilmesine öncelik verilmesi
- Devlet tekelinde bulunan bazı ürünlerin şirketlere indirimli satılması
- Demiryollarında taşınan mallara belli bir oranda indirim sağlanması
- Teşebbüslerin kurulması için gerekli malzeme yurt dışından tedarik edilecekse vergi muafiyeti sağlanması¹⁷¹

Bu kararlardan da anlaşılabilceği üzere bu dönem liberal bir iktisat politikası anlayışı hedeflenmesine rağmen devlet müdahalesine devam edilmiştir. Devlet; koruyucu, düzenleyici ve teşvik edici görevini sürdürmüştür. Sanayi ürünleri açısından yüksek miktarda dışa bağımlılık söz konusu olduğu için de ithal ikameci bir politika hedeflenmiştir.¹⁷²

1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ve Ticaret Sözleşmesi nedeniyle Türkiye beş sene boyunca gümrük tarifelerini değiştiremeyecekti. 1916 yılı gümrük tarifi esas alınmaktaydı. Esas alınan tarife ise tarım ürünleri dışında hiçbir koruma öngörmeyen, spesifik bir gümrük tarifesiydi. Bu koşullar içerisinde iktisadi açıdan büyük değişiklikler gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. 1929 yılı itibarıyla bağımsız ve korumacı bir gümrük tarifi yürürlüğe girmiştir. 1929 yılında yürürlüğe konan gümrük tarifesinin ana özelliği yerli sanayiinin kurulmasını sağlayacak korumacı ortamı oluşturabilmektir.¹⁷³

Verilen teşviklere rağmen bu dönem hedeflenen kalkınma hamlesi gerçekleşmemiştir. ABD’de New York Borsası’nın çöküşüyle başlayan ve tüm dünyayı etkileyen 1929 Büyük Buhran’ının yarattığı olumsuz koşullar da hedeflenen kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilememesinde rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye’nin ihracat gelirleri düşüş göstermiştir. Ayrıca Türkiye kötü bir hasat yılı geçirdiği için tarım ithalatı artmıştır. 1932 yılında Osmanlı’dan kalan borç ödemelerinin başlayacak olması devletin tutumlu davranmasını

¹⁷¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 56

¹⁷² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.37

¹⁷³ Alaattin Fırat, Fatih Gökbayrak, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, s.185

gerektirmiştir. Bununla birlikte 1929 öncesi dönemde koruyucu gümrük tarifelerinin uygulanamadığından sanayiye yönelik yatırımlar çekiciliğini kaybetmiştir. Gümrük tarifelerinin 1929 yılından sonra artacağını öngören ithalatçılar stokçuluğa başvurunca dış ticaret açığı neredeyse iki katına çıkmıştır.¹⁷⁴ Kurulan İş Bankası ile Sanayi ve Maden Bankası finansman sorunu nedeniyle beklenen verimliliği gerçekleştirememiştir. Türkiye moratoryum ilan etmiştir.¹⁷⁵

3.1.2. Devletçilik Dönemi (1933-1939)

1929 Ekonomik Krizi'yle beraber dünya genelinde denetimli ekonomiye geçiş başlamıştır. Türkiye de sermaye eksikliği ve girişimci noksanlığından dolayı belirli malların ithalatını engelleyecek ve bu malların yurt içinde üretimini gerçekleştirecek bir sanayileşme hamlesi gerçekleştiremediği için devletçilik politikasını benimsemiş ve bahsi geçen sanayilerin devlet tarafından kurulmasını öngörmüştür.¹⁷⁶ Pek çok ülkenin de gelişme sürecinde yaptığı gibi kapalı ekonomide ithal ikameci politikalar benimsenmiş sanayileşmenin ilk adımlarının bu yolla sağlanması hedeflenmiştir.

Benimsenen devletçilik politikasının temelleri şunlardır:¹⁷⁷

- Devletin ekonomiye müdahalesi kalıcı bir amaç içermemektedir. Geçiş dönemine özgüdür. Ekonominin temel taşı her zaman özel girişimdir.
- Kısmi bir devletçilik anlayışı yürütülecektir. Yürütülen devletçilik anlayışı sanayi alanına hastır.
- Devletin doğrudan yatırım yaptığı bütün alanlar özel teşebbüse de açıktır.

1930'lu yıllarda özel teşebbüs yeterince gelişmediği için devlet ayırım yapmadan pek çok alanda girişimcilik yapmıştır. Bu sanayileşme hamlelerinin finansmanı İktisat Vekaleti tarafından, planlaması ise Sümerbank tarafından yapılmıştır. İlerleyen senelerde enerji ve maden sektörüne ait çalışmaların yürütülmesi için Etibank, maden araştırmalarını yürütmek için Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, su kaynaklarını ve elektrik enerjisi üretimini değerlendirmek için ise Elektrik İşleri Etüd İdaresi kurulmuştur. Kurulan bu KİT'ler

¹⁷⁴ Mehmet Dikkaya, Deniz Özyakışır, Adem Üzümcü, **Türkiye'nin Ekonomi-Politigi 1923-2017**, Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s.75

¹⁷⁵ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.64

¹⁷⁶ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi**, Ankara: Maki Basın Yayın, 2004, s.114

¹⁷⁷ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.62

Türkiye'deki sanayileşmenin itici gücünü oluşturmaktaydı. Kurulması için ciddi sermaye birikimi gerektiren ve tek başına özel sektörün altından kalkamayacağı birçok kuruluş (örneğin; demir-çelik sanayisi gibi) kamusal kaynaklarla devlet eliyle kurulmuştur. Kurulan bu kamu iktisadi teşebbüslerinin amacı karlılık değil sosyal fayda gütmek olduğu için kırsal kesimlere kadar ulaşması sağlanmış ve imalat sanayiinin bu bölgelerde de ortaya çıkmasına olanak yaratılmıştır. Bu durum beraberinde kırsal kesimde istihdam olanakları sağlanmıştır.¹⁷⁸

1933 yılı itibarı ile kuruluş yıllarına göre daha yoğun bir karma ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu dönemde uygulanan devletçilik politikasının motivasyon kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁷⁹

- Sanayileşemeyen bir toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesini tamamlaması mümkün değildir.
- Refaha ulaşmanın tek yolu sanayileşmedir.
- Özel teşebbüsün piyasadan tamamen çekilmesi söz konusu değildir, devlet girişimcilik rolünü üstlenirken özel teşebbüs de ekonomide yerini almalıdır.

3.1.2.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı için devletçilik uygulamasının somut olarak başlangıç noktası olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁰ 1936 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'na dair yayımlanmış bir kitapta Atatürk'ün devletçilikle ilgili şu sözlerine yer verilmiştir:¹⁸¹

“Türkiye'nin tatbik ettiği Devletçilik sistemi XIX. asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur:

Fertlerin ve hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını Devletin eline almak.

¹⁷⁸ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.71

¹⁷⁹ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.64.

¹⁸⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.71

¹⁸¹ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s.13

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk Vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.”

Türkiye, SSCB’den sonra, dünyada planlama uygulayan ilk ülke olmuştur. Bu plan çerçevesinde ekonomik gelişme hususunda sanayileşmeye öncelik verilmiştir. 1933 yılında hazırlanan 1934-1938 yılları arasında uygulamaya giren I. Beş Yıllık Sanayi Planı ile kurulan bazı sanayiler şunlardır: “Karabük Demir Sanayii, İzmir Kâğıt Sanayii, Bursa Kamgarn Sanayii, Toprak Sanayii, Keçiborlu Kükürt Sanayii, Kimya Sanayii”¹⁸²

Bu dönem sanayileşme stratejisi açısından ham maddeleri yurt içinde bulunan sanayi kollarının gelişmesine öncelik verilmiştir. Belirlenen sanayilerin kurulmasında büyük miktarda sermaye ve teknik güce gereksinim olduğu için kuruluşları devlete bırakılmıştır. I. Beş Yıllık Sanayileşme Planı özü itibarıyla bir sanayileşme planıdır, ekonominin tümünü kapsama gayesi yoktur. Amaç devlet tarafından yapılan sanayi yatırımlarının düzenlenmesiydi.¹⁸³ Bu plan çerçevesinde kurulması tasarlanan sanayi sektörleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1) Dokuma (pamuk, kendir, yün)
- 2) Maden İşletme (demir-çelik, bakır, kükürt)
- 3) Kâğıt
- 4) Kimya
- 5) Taş, toprak

Aşağıdaki tabloda plan döneminde belirlenen sektörler için harcanması tahmin edilen tutar belirtilmiştir. Toplam 44 milyon TL olarak planlansa da uygulama aşamasında bu tutar 100 milyon TL’ye kadar ulaşmıştır.¹⁸⁴

¹⁸² Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s.64

¹⁸³ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s.189

¹⁸⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.71

Tablo 4 Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı Sektörlere Göre Tahmini Harcama Tutarları

Sektörler	Lira
Dokuma-Mensucat	
Pamuk	18.538.000
Kendir	1.700.000
Kamgarn	1.650.000
Kağıt	
Selüloz	1.025.000
Kağıt	3.709.000
Suni İpek	490.000
Demir	
Demir	10.000.000
Bakır	550.000
Kükürt	300.000
Sömikok	1.000.000
Porselen	
Şişe ve Cam	1.250.000
Porselen	800.000
Kimya	
Hamızlı Kükürt	550.000

Süperfosfat	400.000
Sutkostik ve Klor	1.410.000
Eğitim harcamaları	500.000
Toplam	43.953.000

Kaynak: Haldun Derin, *Türkiye’de Devletçilik*, İstanbul: Çituri Biraderler Basımevi, 1940, s.94

Bu dönem uygulanan sanayileşmenin kaynağı büyük ölçüde dolaylı vergilerdi. Sanayileşme hamleleri yapılırken iç ve dış borç yükü artmamıştır. Aynı zamanda uygulanan sanayileşme planı sıklıkla belirtildiği üzere özel kesimi destekleyici bir nitelik taşımaktaydı.¹⁸⁵

Bu dönem yürütülen sanayileşme stratejisinin yatırım malları üzerinden değil de tüketim malları üzerinden yürütülmesi eleştiri konusu olabilir. Ancak, dönemin koşulları göz önüne alındığı zaman bu dönem yatırım malları üretmek için gerekli koşullar bulunmadığını söylemek mümkündür. Hem nitelikli iş gücü hem makine üretimi için çoğu parçanın yurt dışından ithal edilecek olması yatırım mallarına yönelik sanayileşme hamlesi yapılmasının önündeki engellerdi. Ayrıca dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda yatırım malları üretilse dahi ihracatı sınırlı kalabilirdi. Bu nedenle sanayileşme planının başladığı noktayı yanlış olarak değerlendirmek doğru bir eleştiri olmayabilir. Bu bağlamda bu dönem yürütülen sanayileşme stratejisi ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi olmuştur. İthal ikameci sanayileşme planı özel kesimin başlayacağı noktadan ele alınmıştır.¹⁸⁶

Devletçilik dönemi boyunca sanayi sektörü önemli derecede bir ilerleme kaydetmiştir. Önemli miktarda ürünün talebinin yerli üretimle sağlanma hedefi gerçekleştirilmiştir. Sanayi alanındaki en önemli gelişme dokuma sektöründe ortaya çıkmıştır. Çukurova ve Ege bölgesinde özel girişim tesisleri kurulmuştur. 1930’ların sonunda üretim, iç talebin neredeyse %80’ini karşılayacak düzeye gelmişti. Bununla birlikte 1935 yılı itibarıyla şeker ithalatını bitirecek düzeyde üretim yapılmaktaydı. Üretilen çimentonun 90 bin tonu ihraç edildi. İlk demir-çelik tesisi Karabük’te 1939 yılında kuruldu.¹⁸⁷

Madencilik ve sanayi sektörünün neredeyse %90’ını oluşturan bir bölümün Teşvik Yasasından yararlandığı bilinmektedir. Devletçilik sadece imalat sanayisinin ilerlemesini

¹⁸⁵ Yakup Kepenek Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.72

¹⁸⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.72

¹⁸⁷ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.76

amaçlamamış daha önce de belirtildiği gibi altyapı yatırımlarına da büyük önem vermiştir. Çünkü altyapı gelişmeden ne imalat sanayiinin gelişmesi ne de birtakım hizmetlerin karlı hale gelmesi olanaklı oluyordu.¹⁸⁸

Planın dış ticarete yönelik amacı ise ticaret açığı vermemektir. Bu nedenle dış ticaret yüksek oranda ikili anlaşmalarla gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmalar sayesinde ülkelerin ihracatı, ithalatına bağlı bir nitelik kazanmıştır. Buhranla birlikte ülkeler uluslararası serbest ticaret anlayışından uluslararası bağlı ticaret anlayışına yönelmiştir.¹⁸⁹ Hükümet bu dönem çok zorunlu gıda maddeleri ve sanayi için gerekli hammaddeler haricinde kalan tüm ürünlerin ithalatını yasaklamıştır. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelere ithalat yapması, yurt içinde üretimi yapılan ürünlerin ithalatına sınırlama getirilmesi, ikili anlaşma konusu olan ürünlerin ithalatında serbestlik sağlanması bu dönem uygulanan dış ticaret politikalarından bazılarıdır.¹⁹⁰

Dönemin dış ticarete dair en önemli uygulamalarından biri de dış ticaretin “Genel Dış Ticaret Rejimi” esaslarına göre yürütülmeye çalışılmasıdır. Aynı zamanda 1937 yılı itibarıyla “Genel İthalat Rejimi” uygulamaya konmuştur. Bu rejime göre ticari faaliyette bulunan ülkeler 4 gruba ayrılmış ve her biriyle olan ticari ilişkilerin ne şekilde olması gerektiği belirtilmiştir. Bunlar şu şekildedir:¹⁹¹

- 1) İhraç ettiğinden daha fazlasını ithal eden ülkelerle döviz karşılığı ithalat serbest bırakılmıştır.
- 2) Yapılan anlaşmalar yoluyla Türkiye'ye %20 aktif bakiye tanıyan ve bunu kendi piyasalarında kullanmak üzere döviz ödeyen ülkelerle gerçekleştirilecek ithalat serbest bırakılmıştır.
- 3) Aktif bakiyeyi kabul etmeyen ülkelerle ise yapılacak ithalat anlaşma şartlarına bağlı kılınmıştır.
- 4) Son gruptaki ülkeler ise Türkiye ile aralarında anlaşma olmayan ülkelerdir. Mümkün olduğu kadar mal satılmaya çalışılan ve karşılığında ülkenin ihtiyacı olan mallar ithal edilmeye çalışılmıştır.

¹⁸⁸ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.76

¹⁸⁹ İlker Tekeli, Selim İlkin, **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1982, s.221

¹⁹⁰ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 1998, s.45

¹⁹¹ Alaattin Fırat, Fatih Gökbayrak, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları**, s.187

Bu dönem aynı zamanda toplumsal gelişmelerin de yaşandığı bir dönemdir. Toplumsal alandaki en önemli gelişmelerden biri eğitim-öğretim alanında olmuştur. Örneğin okul sayısındaki artış %110'dan fazlaydı. Büyük çoğunluğunu ise köy okulları oluşturmaktaydı. Yine benzer şekilde yüksek okul ve üniversitelerdeki öğrenci artışı %165 civarında olmuştur. Cumhuriyet hükümeti kalifiye işgücü eksikliğinin farkındaydı. Bu eksikliği giderebilmek için eğitim-öğretime büyük önem verilmişti. Bu dönem benimsenen eğitim politikalar ülke genelinde birçok kişiyi okur-yazar yapma hedefi gütmektedir. Bu sayede de ekonomik ve toplumsal ilerlemenin bir koşulu olan nitelikli işgücüne erişilecekti. Kapsayıcı bir eğitim politikası benimsenmiş, bu politikaya kırsal kesim de dahil edilmiştir. Bunun nihayetinde Köy Enstitüleri kurulmuştur. Ancak Türkiye'ye özgü olan bu kıymetli eğitim modeli ilerleyen yıllarda terk edilmiştir.¹⁹²

BBYSP devletçilik politikasının başarılı bir uygulamasıdır. Bu dönem gerçekleştirilmesi hedeflenen sınai üretim dönemin ithalatının %44'üne denk geliyordu. Bu sanayileşme planının da en önemli amaçlarından biri ithalatı yapılan ürünlerin yurt içinde üretilmesini sağlamaktır. BBYSP başarıya ulaştığı için 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı tasarlandı. Bu plan çerçevesinde 100'den fazla fabrika kurulması hedefleniyordu. İlk plandan farklı olarak altyapı yatırımları ile ara ve yatırım mallarının üretimini ana hedefi olarak belirliyordu. Geliştirilmesi tasarlanan sanayiler şu şekilde sıralanmaktadır: “madencilik, gıda, kimya, konut, yakacak sanayi ve enerji, elektrik santralleri, makine, deniz ulaşımı.”¹⁹³ Bu sanayiler için harcanması öngörülen tutar 112 milyon TL'ydi. Ancak plan II. Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır.¹⁹⁴

Uygulanamamasına rağmen İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın öngördükleri açısından çok önemli bir değere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sanayileşmenin ikinci aşaması olarak hem yatırım mallarının üretimine ağırlık verilmesi hem de sanayileşmenin tamamlanabilmesi için ihracata gereken önemin verilmesini öngörmektedir.

3.1.3. Savaş Yılları ve Sonrası (1940-1950)

II. Dünya Savaşı sırasında pek çok kişinin savaş riski sebebiyle askere alınmasıyla beraber nitelikli işgücü açısından kayıp yaşanmıştır. Bu da beraberinde üretim ve verimlilik

¹⁹² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.83

¹⁹³ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara: Türki Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.8

¹⁹⁴ Rıdvan Karluk, *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Yayınları, 2007, s.217

azalışını getirmiştir. Arzın yetersizliğine eşlik eden talepteki artış enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarımsal ürün fiyatlarında devamlı bir artış hâkim olmuştur. 1942 ve 1943 yılları arasında genel fiyatlar düzeyi sırasıyla %90 ve %75 düzeyinde artmıştır.¹⁹⁵ Bilhassa nüfusu yoğun olan bölgelerde karşılanamayan talep sebebiyle karaborsacılık ve stokçuluk ortaya çıkmıştır. Karaborsacılık sorununa karşı 12 Kasım 1942 yılında Varlık Vergisi ilan edilmiştir. Hükûmetçe etnik veya dini bir azınlığı hedef alınmadığı belirtilmesine rağmen uygulamada büyük çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu Varlık Vergisi'nin o dönemlerdeki uygulama yöntemine dair tartışmalar günümüzde hala sürmektedir.¹⁹⁶

Yaşanan bu enflasyon devalüasyon yapılmasını gerektirmiş ve 1943 yılında doların değeri 126 kuruştan 131 kuruşa çıkartılmıştır. Kısaca 1940-1945 dönemi daha önce de belirtildiği üzere savaş nedeniyle üretim dışında kalan insan gücü kaybının beraberinde getirdiği üretim ve verimlilik azalışı dolayısıyla milli gelir daralması yaşandığı bir dönem olmuştur. Önceki dönemlerde temel hedef olan sanayileşme yerini mal talebini karşılamaya bırakmıştır.¹⁹⁷

Varlık Vergisi'nin ise özel sermayeyi korkutucu bir özellik taşıdığı söylenebilir. Aynı zamanda o dönem yürürlüğe konan malların fiyatını, üretimini ve tüketimini kontrol altına alan ancak ülkenin her yerinde aynı işleyişe bağlı uygulanmayan, ithal malların yokluğu ve yerel malların yetersizliği sebebiyle bazı özel girişimcilerin “yerel zengin” olarak ortaya çıkmasına olanak hazırlayan Milli Korunma Kanunun da içerdiği katı tedbirler nedeniyle özel sermayeyi ürküttüğü belirtilebilir.¹⁹⁸ Bu tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁹⁹

- Yatırımlar hükûmetin gözetiminde yapılacak ve gerekli izinler yetkililerden alınmak zorundadır.
- Hükûmet gerek gördüğü takdirde sanayi işletmelerine el koyabilecektir.
- Hangi ürünün üretileceği ve üretim miktarı yetkililer tarafından belirlenecektir.

Hükûmet komisyonu ülkenin savaş sonrası ekonomisinin uyum süreci ile ilgili çalışmalar yürütmesi için görevlendirmiştir. Bu Bakanlıklararası Komisyon (a) “Türk sanayisinin Harb zamanından Sulh zamanına intikali ve Sulh zamanının muhtemel yeni şartlarına

¹⁹⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, İstanbul: İmge Kitabevi, s.65

¹⁹⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s.58

¹⁹⁷ Bahar Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, s. 69

¹⁹⁸ Halil Seyidoğlu, *1923'den Günümüze Para ve Kur Politikaları 1946-1950 Dönemi Liberal Döneme Geçiş Aşaması*, Ankara: Ekin Yayınevi: 2018, s.55

¹⁹⁹ Bahar Şanlı, *Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti*, s.67

intibak devresinde korunması ve gelişmesi ile ilgili Genel Problemler Hakkında Rapor” (b) “Bu Rapor’un teknik kısımlarının hılasası ile, jeopolitik mahiyette Umumi Görüşleri ihtiva eden Öz Rapor” (c) “Ele alınan konulardan Sümerbank ve Etibank’a ait olanlar üzerinde etraflı Programlar, Planlar” hazırladı. Ancak bu planlar uygulanmadı. Yalnızca Sümerbank ve Etibank’ı içeren bir beş yıllık plan benimsendi.²⁰⁰

1943 yılında yapılan düşük oranlı devalüasyondan sonra 7 Eylül 1946 yılında ikinci bir devalüasyon yapılmıştır. Bu devalüasyonla beraber TL %115,4 oranında devalüe edildi. ABD Doları’nın TL karşısındaki değeri 2,80 TL’ye çıktı. Devalüasyon savaş sonrası ekonomik duruma adapte olmak amacıyla yapılmıştır. Bu devalüasyon çok sayıda tartışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zira devalüasyon döviz sıkıntısı olmayan bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu devalüasyon Türk Lirası’nda yaşattığı değer kaybı sebebiyle dış borç yükünü ağırlaştıracaktı. Yapılan devalüasyonun başarılı olabilmesi için ihracatı artırıcı ve ithalatı kısıtlayıcı bir sonuç ortaya koyması gerekmektedir. Ancak ihracat yapılan devalüasyon oranında bir artış göstermemiştir. Bu dönem ihracata konu olan mallar ucuza satılmış, tüketim malları ithalatı büyük ölçüde artmıştır. Kamuya ait sektörlerde verimli olmayan çalışmalar da üretime dair maliyetlerin artmasına sebep olmuştur.²⁰¹

Tablo 5 Dolar ve Sterlin Kurları (1940-1950)

Yıllar	Dolar/TL* (resmi kur)	Sterlin/TL* (resmi kur)
1940	1,38	5,24
1941-1945	1,31	5,23
1946-1948	2,81	11,31
1949-1950**	2,82	7,88

Kaynak: Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015 s.203.

*:Günlük kurların yıllık ortalamaları

** : 7 Eylül 1946 devalüasyonundan sonraki kurlar

²⁰⁰ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.93

²⁰¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.121

Savaşın bitmesiyle beraber SSCB ile ilişkileri bozulan Türkiye, savaş sonrası en güçlü devlet olarak varlığına devam eden ABD ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma beraberinde Türkiye ekonomisinde ABD'nin etkilerinin hissedilmesini de getirmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde birçok araştırmacı Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu araştırmacılar kamunun öneminin bu kadar çok olmasını eleştirmiş ve özel girişime gereken önemin verilmediğini dile getirerek kamunun faaliyet alanlarını sınırlamayı önermiştir. Ayrıca serbest piyasa koşullarının gerekliliklerinin yerine getirilmediğini dile getirmişlerdir. Kısaca belirtmek gerekirse Türkiye'nin Marshall Planı çerçevesinde yapılacak olan yardımlardan yararlanabilmesi için ekonomi politikasına dair büyük değişikliklere gitmesi gerekmektedir.²⁰² ABD'ye göre Türkiye demir-çelik gibi ağır sanayilerde uzmanlaşmak yerine tarımsal ürünler ihraç etmeliydi. Önemi tarım sektörünün gelişmesine vermeli ve bu alanda uzmanlaşmayı tercih etmeliydi. Uluslararası ekonomik düzlemde ve küresel iş bölümünde kendine bu şekilde bir yer edinebilirdi. Bu dönem boyunca traktör edinme politikası ve yürütülen altyapı çalışmaları tarımsal ürün miktarını arttırmaya yöneliktir.²⁰³ ABD'nin mevcut konumunu güçlendirme isteği savaş sonrası patlak veren Soğuk Savaş'ın da etkisiyle daha da baskıcı duruma gelmiştir. ABD, genişleyen sosyalizm dalgasına karşı önlem alabilmek için egemenliğini artırmanın peşindeydi.²⁰⁴

1946 yılında yürürlüğe konan devletçilik ilkelerini de içinde barındıran "İvedili Planı" uygulamayan hükümet 1947 yılında özel girişimin ağırlıkta olduğu başka bir plan yürürlüğe soktu. Planın uygulama şansı bulamamasının sebebi olarak ABD'li uzmanların devlet öncülüğünde sanayileşmeye karşı çıkmalarının etkili olduğunu söylemek mümkündür.²⁰⁵ 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı daha çok dış yardım çevrelerinin istekleri doğrultusunda şekillenmişti. Plan'ın öncelikle ilgilendiği sektör ABD'den gelen uzmanların da istediği gibi tarım sektörüydü. Plan belirli sektörler haricindeki diğer sektörlerin özelleştirilmesini öngörüyordu. Finansman konusunda da bu zamana kadar olan planlardan farklı bir yaklaşım benimsenmişti. Bu döneme kadar olan planların finansmanı ülke içi kaynaklarla karşılanmaya çalışılmıştı. Ancak bu kalkınma planının finansmanının yaklaşık %49 gibi büyük bir bölümünün dış yardımlar ve krediler yoluyla sağlanması öngörülüyordu. Bu ayırım beraberinde köklü bir değişikliği getirmektedir. Kuruluş yılları ve devletçilik döneminde dış borçlanmaya

²⁰² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.95

²⁰³ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.83

²⁰⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.78

²⁰⁵ Rıdvan Karluk, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, s.219

olumsuz yaklaşan, finansmanı ülke içi kaynaklarla sağlamaya çalışan düşünce bu planla beraber varlığını kaybetmiştir. Plan ağırlığını özel kesime veriyor, kamu faaliyetlerini sınırlıyordu. Devletçi-korumacı sanayileşme anlayışının bu plan çerçevesinde önemini kaybettiğini söylemek mümkündür.²⁰⁶

1948 İktisat Kongresi Türkiye'nin ekonomide devletçilik politikasını terk etme isteğinin somut bir örneği olarak verilebilir. Bu kongrede yöneltilen görüşler ABD'li uzmanlar tarafından Türkiye'ye yöneltilen önerilerle benzer nitelikler taşımaktadır. Bu kongre çerçevesinde Türkiye'nin gelişimini hızlandırmak için devletçilik politikasının önemini kaybetmesi ve dövizle sermaye kaynaklarının azlığının giderilmesi için yabancı sermayeye açılmanın gerekliliği gösterilmiştir.²⁰⁷

Bu süreçte dış sermayeye açılma ve serbest piyasa ekonomisine geçiş amacıyla birçok uygulama hayata geçirilmiştir. İlk olarak devletçilik ilkelerini ve devlet eliyle ağır sanayiler yapılması önerilerini içinde barındıran 1946 İvedili Planı'nın iptali akabinde tarım ve beraberinde altyapısal gelişmeyi öncelik haline getiren bir programın kabulü örnek gösterebilir. Bu program 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ve onu izleyen uygulamalarla benzer nitelikler taşımaktaydı.²⁰⁸

3.1.4. Liberal Dönem (1950-1960)

Türkiye'de liberasyon hareketi 10 Ağustos 1950 yılında 3/11704 sayılı kararname ile başlangıç göstermiştir. Liberasyondan yararlanılacak ürünler listelenmiştir. İthal edilecek mallar kendi içerisinde “ithali mümkün olanlar” ve “ithali için döviz tahsis olunmayacak mallar” olarak ayrılmıştır. İhraç edilecek mallar ise “ihracatı serbest mallar”, “lisansa bağlı mallar”, “ihracatçısına mukabil ithal hakkı veren mallar” olarak ayrılmıştır. Aynı zamanda dönem boyunca Avrupa iktisadi işbirliğine dahil ülkeler arasındaki ticari mübadeleler %60 oranında serbest bırakılmıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu gereğince Maliye Bakanlığınca para yerine mal getirilmesinin kabul edildiği durumlarda ithal listesinde yazılı olan bütün ürünlerin ithaline izin verilmiştir. Bu dönem ithalatta olduğu gibi ihracatta da liberasyon hareketleri ağırlık kazanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s.93

²⁰⁷ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s.82

²⁰⁸ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s.82

²⁰⁹ Alaattin Fırat, Fatih Gökbayrak, *Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları*, s.191

Ancak bu dönem uygulanan serbest ithalat rejimi yüzünden döviz kaynakları kısa sürede tükenmiştir. 1950 yılında 285.664.000 olan ithalatımız 1952 yılında 555.919.700 dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığımız ise 1950 yılında 22 milyon dolarken 1952 yılında gelindiğinde 193 milyon dolara ulaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak döviz stokları ciddi miktarda erimiştir. Bu yaşananların sonucu olarak 1953 yılı itibarı ile serbest ithalat rejimi terk edilmiştir.²¹⁰

1950-1954 arasında Türkiye ekonomisinin liberal ekonomik sisteme geçişine dair şu uygulamalar yürütülmüştür.²¹¹

- IMF üyesi olan Türkiye sabit ama ayarlanabilir kur sistemini benimsemiştir. Türk lirası devalüe edilmiştir. İthalata yönelik olarak ise kota kısıtlamaları esnetilmiştir.
- Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'nin tarım sektöründeki gelişmeyi sağlayabilmek adına traktör ithal edilmiştir. Yine aynı amaç çerçevesinde karayolları yapımına ağırlık verilmiş, demiryolu yapımına ara verilmiştir.
- 1954 yılında Petrol Kanunu ilan edildi. Bu kanunla beraber petrol arama yetkisine sahip olan devletin gücü yok edildi. Yabancı işletmelere rafineri kurmaları için olanak sağlandı.
- Özel teşebbüse kredi vermesi amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu.
- 1950 yılında iktidara gelen DP'nin parti programı da ekonomide devletin faaliyet alanını daraltmaya yönelikti. Özel teşebbüsün alanlarının yaygınlaştırılması amaçlanıyordu. Bu amaç doğrultusunda devlete ait işletmeler (Devlet Denizyolları, Devlet Havayolları vb.) anonim şirkete dönüştürüldü.

Bu dönem yürütülen serbest piyasa ekonomisine geçiş denemesinin finansman kaynağı dış sermayeydi. Dış sermayeye bağımlı olan bu geçiş denemesi ne yazık ki 1958 krizinin temelini oluşturmuştur.²¹²

Demokrat Parti'nin hükümetinin serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmasında dönemin koşullarının getirdiği olumlu göstergeler ile şekillenen sürecin kalıcı olacağını düşünerek, konjonktürel bir durumu yapısal olarak algıladığı söylenebilir. Marshall planı çerçevesinde ithal edilen traktörlerle ekime uygun hale gelen alanlar oluşması, hava

²¹⁰ Alaattin Fırat, Fatih Gökbayrak, **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları**, s.191

²¹¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.83

²¹² Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.84

koşullarının iyileşmesi sebebiyle iyi bir tarım yılı geçirilmesi, savaş sırasında askere giden beraberinde üretim ve verimlilik kaybı yaşanmasına sebep olan genç erkek nüfusun ülkeye dönüşüyle beraber tarım alanında istihdam edilmesi gibi koşullar 1947-1953 yılları arasında tarım üretiminde artışa yol açmıştır. Ek olarak Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatları yükselmiş ve tarım ürünleri ihracatı karlı hale gelmiştir. Ancak 1953 yılı itibarı ile mevcut durumlar tersine dönmüştür.²¹³

Bu dönem artan ithalat miktarını karşılamak için, Cumhuriyet'in zorlukla biriktirdiği altın ve döviz rezervleri kullanılmıştır. Neredeyse rezervlerin üçte biri iki yıl içinde harcanmıştır. Bu sebeple 1953 yılı itibarı ile ithalat serbestisi uygulamasına son verildi. Aynı zamanda artan ithalata karşı ihracat aynı oranda artış göstermemiştir. Kore Savaşı'nın beraberinde getirdiği olumlu ihracat koşulları 1953 yılından sonra yüksek oranlı devalüasyona rağmen bir daha o seviyeye ulaşmadı. İthalat ise dış yardımlar nedeniyle 1955 yılına kadar canlı seviyede kalmaya devam etti.²¹⁴

ABD'li uzmanlar tarafından Türkiye'nin tarım ihracatında uzmanlaşması gerektiğine yönelik tavsiyeleri sanayi sektörünün daha karlı olması sebebiyle karşılık bulmamıştır. Benzer şekilde, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'ni tarafından hazırlanan "Türkiye'de Sanayileşme ve Yatırım Meseleleri" isimli rapor sanayi lehine bir sonuç içermektedir. İş insanlarının da tarım ve sanayi sektörünün karlılığı arasındaki tartışmada tarafları sanayi sektöründen yanaydı.²¹⁵

Devlete ait kamu kuruluşlarını özelleştirerek buna dayalı bir serbest piyasa ekonomisi yaratma çabaları da başarıya ulaşamadı. Sermaye piyasasının henüz gelişmemiş olması, satılması planlanan şirketlerin sermaye piyasasında hisseleri bulunmadığı için değerinin belirlenememesi ve çok düşük fiyatlardan satın alınmak istenmesi serbest piyasa ekonomisi yaratma çabalarının başarıya ulaşmama sebepleri olarak sıralanabilir.²¹⁶

Aynı dönem kamunun, özel girişimin gelişmesinde girişimcilere fayda sağlayacağı oldukça belirgindir. Özel girişimin gelişimini tamamlaması için gerekli olan altyapı çalışmalarının devlet tarafından yürütülmesi, yine kamu tarafından eğitilen işgücünün özel sektöre transferi, kamu sektörü tarafından üretilen ürünlerin maliyetinin altında bir fiyatla

²¹³ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.85

²¹⁴ Ramazan Kurtoglu, **Türkiye Ekonomisi 1823-2010 Milli Bağımlılık- Büyüme- Krizler ve Siyasi Sonuçları**, Ankara: Sinemis Yayınları, 2012, s.458

²¹⁵ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.86

²¹⁶ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.87

satılması gibi örnekler kamu sektörünün özel girişim için önemine dair örnek verilebilir.²¹⁷ Dolayısıyla devletin piyasa karşıtı olmadığını belirtmek mümkündür.²¹⁸

1950’den 1959’a uzanan süreçte özel sektörün yatırımlar içindeki payı giderek azalmış, dolayısıyla kamu sektörünün payı artış göstermiştir. Türkiye ekonomisinde alınan kredilerin geri ödenememesi ve yenilerinin alınmamasıyla beraber kargaşa hâkim duruma gelmiştir.²¹⁹ Herhangi bir programa dayanmayan devlet müdahalesi egemen olmuştur. Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği’nin Genel Kurul Toplasında Türkiye’nin içinde bulunduğu durumdan şikayetlerini iş insanları şu şekilde dile getiriyordu:

“Memlekette son yıllarda şiddetini artıran enflasyon, fiyat ve piyasa istikrarını altüst etmiş, evvela birkaç noktada, daha sonra ise geniş bir cephede darlık ve kıtlıklara sebep olmuştur. Bu hal devam ederken devletin gelişigüzel kontrol ve müdahaleleri bütün piyasayı kaplamıştır. Tevziler, tahsisler, kontroller, fiyat tespitleri işadamlarını tam bir cendereye sokmuştur. Son derece şamil bir mahiyet alan bu kontrol ve müdahaleler, istikrarlı bir görüş ve düşünce mahsulü olmadığı için, rasyonel bir esastan mahrumdur. Bunun için de her gün değişmekte, tadil edilmekte ve yeniden vazedilmektedir. Bu hal, işadamlarını tam bir şaşkınlık içinde bırakmaktadır. Delegeler bilhassa bu kararsızlık ve istikrarsızlıktan acı acı şikâyet etmişlerdir.” (Forum Dergisi, “Odalar Birliği Kongresi”, 15 Şubat 1957)²²⁰

Devletin plansız programsız müdahalesi beraberinde 1960’lı yıllarda başlayan planlı kalkınma anlayışının temelini oluşturdu. Türkiye’nin bu dönem deneyimlediği ithalat artışı alınan krediler yoluyla mümkün olmuştur. Dış yardımlar, ithalatçı kredileri ve gelen yabancı sermaye yoluyla ithalatı artırmıştır. Ancak 1953 yılından sonra alınan krediler de ithalat artışına imkân vermemiştir. Bu dönem yaşanan enflasyon ithalatı artıyordu. Devalüasyon yapılmadığı için de 1955 yılına dek dış ticaret açığı arttı. Alınan kredilerin kontrolü ve hangi amaç için kullanıldığı denetlenmemiştir. Gerçekleşen ithalatın niteliği büyüme ile ilişkisizdi. Bu kredili ithalat uygulaması Türkiye’nin dış borçları açısından oldukça olumsuz koşulları yarattı. Borçların ödenmesi neredeyse imkânsız hale geldi.²²¹

Bütün bunlar beraberinde Türkiye’nin giderek kapanmasını getirmiştir. Dış borç yükü artmaya başlamıştır. Kamu kesiminin verdiği açıklar büyüdü. Enflasyon ortanı %20

²¹⁷ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.87

²¹⁸ Ayşe Buğra, **Devlet ve İşadamları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.51

²¹⁹ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.87.

²²⁰ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.88

²²¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.89.

seviyelerinde ulaştı. Ek olarak o dönemde ülke içinde devalüasyon söylentileri artmıştır. Bu da beraberinde ülke dışına sermaye aktarımını getirmiş ve bunun sonucunda TL'nin karaborsa fiyatı oluşmuştur. Resmi kur 2.80 TL=1 dolar iken karaborsa fiyatı 20TL=1 doları bulmaktaydı.²²²

1958 yılında gelindiği zaman Türkiye'nin sahip olduğu borç yükü 256 milyon dolara ulaşmıştı. Bu borçların ödemesi gerçekleşmeden gelebilecek hiçbir yardımla ekonomiyi idare etme şansı bulunmamaktaydı. Bütün bunlarında etkisiyle Türkiye Ağustos 1958 yılında IMF güdümlü bir İstikrar Programı uygulamayı kabul etti.²²³

Uygulanacak İstikrar Programı'nın bir ayağı da ihracatın artırılmasını hedef alıyordu. Bu nedenle 4 Ağustos 1958 yılında bir devalüasyon yapıldı. 1 dolar, 9 TL'ye karşılık gelmekteydi. Amaç paranın değerini düşürerek ihracatın artmasını sağlamaktı. Ancak bu hedefe ulaşma hususunda başarılı olunamamış, ihracatta artış sağlanamamıştır. Karşıt bir olgu olarak gelen krediler sayesinde ithalatta artış yaşanmıştır. Dış ticaret açığı artmıştır. Bu süreç içerisinde çok sayıda küçük işletme ve yerli banka iflası görülmüştür. Yaşanan bu kriz Türkiye'nin deneyimlediği en ciddi krizlerden biri olarak tarihe geçmiştir.²²⁴

Serbest piyasa ekonomisine geçiş denemeleri beraberinde yüksek miktarda borç yükü getirmiştir. Oysa ki bu geçiş denemesine kadar Türkiye'nin ekonomik göstergeleri oldukça iyi bir tablo çizmekteydi. Geçiş denemesiyle beraber tüm bu olumlu göstergeler tersine dönmüştür.

1950'li yılların sonundaki yüksek dış borç yükü, yüksek enflasyon düzeyi, plansız programsız devlet müdahaleleri Türkiye ekonomisini bir karmaşaya sürüklemişti. Üretim için gerekli ithal maddeler sağlanamıyor, aynı zamanda yüksek enflasyon sebebiyle sermaye kaynaklarının kullanımında planlamaya gidilmesi gerekiyordu. Ekonominin istikrara kavuşması için sermaye kaynaklarının planlı kullanımı önem arz etmekteydi.²²⁵

1948 yılında CHP iktidardayken yürürlüğe konulan ama uygulamada hayat bulmayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan sonra DP hükümeti tarafından planlamaya dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Planlama uygulamasına 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle beraber

²²² Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.91

²²³ Nevin Çoşar, Melike Bildirici, **Tarihi, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, Bursa: Ekin Yayınevi, 2010, s.189

²²⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.91

²²⁵ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.89.

gelen Anayasal düzenlemelerin sonucunda geçilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı bu bağlamda kurulmuştur.²²⁶

3.1.5. Planlı Dönem ve Sonrası

3.1.5.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (IKP)

BYKP, Türkiye gibi az gelişmiş bir toplumun ileri düzey bir hayat standardına ulaşmasının uzun ve sürekli bir çaba ile mümkün olacağını belirterek başlar. Bu hedefte başarıya ulaşmak için mümkün olan kaynakların uzun bir zaman dilimi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle plan 15 senelik bir perspektife göre hazırlanmıştır.²²⁷

Planda, uzun dönemli hedefler şöyle belirtilmiştir: *“On beş yılda ulaşılacak hedefler: Türkiye’nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması, yüzde 7’lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi, şeklinde özetlenebilir.”*²²⁸

“Cumhuriyet”in ekonomik ve sosyal gelişmenin ana koşulu olarak gördüğü nitelikli işgücünün önemine bu planda dikkat çekilerek, bu gaye kendisine kritik bir yer bulmuştur. Bu nedenle planda eğitimin önemine dair bölümlere sıkça denk gelmek normal olarak kabul edilebilir.²²⁹

*“İnsan refahının temel unsurlarından biri olan eğitim alanında tesbit edilen hedefler eğitim seviyesini yükseltmek, Türk toplumunun ihtiyaç ve şartlarına uygun insanlar yetiştirmek ve eğitim imkanlarından kişilerin kabiliyetlerine göre faydalanmalarını sağlamaktır. Eğitim alanında kabiliyetlere göre seçme yapmak ve kabiliyetli olanlara eğitim imkanı tanımak; hem sosyal adalet ilkelerinin gerçekleşmesini, hem de toplumun en yeterli insanlar tarafından yönetilmesini mümkün kılacak bir toplumsal yapıya ulaşılmasını sağlayacaktır.”*²³⁰

Planın temel amaçlarından biri yıllık %7 büyüme hızına erişmektir. 1962 yılında 52.7 milyar TL olarak hesaplanan gayri safi milli hasılanın yıllık %7 büyüme hızıyla 15 yıllık süreç

²²⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.144

²²⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, Ankara, 1963, s.33

²²⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.33

²²⁹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.148

²³⁰ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.39

içerisinde 145 milyar 300 milyon TL'ye çıkması hedeflenmiştir. Bu %175 bir artışa denk gelmektedir.²³¹

Planda aynı zamanda nüfus sorununa da geniş yer verilmiştir. Daha yüksek bir refah seviyesi ve daha hızlı bir gelişmenin sağlanabilmesi için nüfus artış hızının yavaşlaması gerektiği belirtilmiştir. Ek olarak nüfus meselesinin istihdamla ilişkisine de değinilmiştir. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan ileri üretim tekniklerinin emek tasarrufu getirdiğine değinilmiş, içinden geçtiğimiz teknolojik dönemde olası bir yüksek emek arzının istihdam problemi yaratabileceğinden bahsedilmiştir. Çözüm olarak ise nüfus artış hızını azaltıcı politikaların uygulanması önerilmiştir.²³² Nüfus probleminin o dönemlerde kalkınma için en büyük engellerden biri olduğu düşünülmekteydi. Bu nedenle planda nüfus problemine geniş yer verilmiş olması şaşırtıcı değildir.²³³

İstihdam meselesinin çözüme kavuşması için planda ortaya konulan bakış açısı şöyledir:

“Planın ilgili bölümünde geniş olarak açıklanan bu tedbirlerin ana ilkesi, ekonomik ve sosyal maliyeti çok yüksek olan açık işsizliğin önlenmesi için şehirlere akının, yaratılacak yeni iş alanlarıyla dengeli olmasını sağlamak ve tarım bölgelerinde tarım dışı faaliyet imkanları artıracak programlar hazırlamaktır.”²³⁴

Planının uzun dönemli amaçlarından biri de dış ödemelerde dengeye gelmesidir. Bu da beraberinde Türkiye'nin mevcut kaynaklarla gelişme sürecini tamamlamasını getirecekti. Bu çerçevede ihracat mallarının çeşitlendirilmesi, bu çeşitliliği artıracak yatırımlara öncelik verilmesi hedeflenmiştir. İhracat açısından ülkenin seneler içinde ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği gelirlerin seyri izlenmiştir. Aynı ürünleri ihraç eden rakip ülkelerin arzlarındaki artışlar incelenmiştir. Dış piyasada avantajlı olduğu düşünülen ürünlerin ihracatının artması için bütün tedbirler alınmıştır.²³⁵

Kalkınma süreci boyunca ithalat miktarının artacağı öngörülmüştür. Çünkü yapılması planlanan sanayi girişimleri için yatırım malı ithal etmek zorunda kalınacaktı. Aynı şekilde hammadde ithalatı da yapılacaktı. Bu sebeple kurulacak sanayilerin mümkün olduğu kadar yerli

²³¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.35

²³² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.36

²³³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.149

²³⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.36

²³⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.522

hammadde talep edecek şekilde kurulmasına çabalanacaktı. Dış ticaret politikasının amaçlarından biri bu süreç içerisinde ikame edilebilir ithalatın ikamesini sağlamak ve yerli hammadde kullanımına özendirmektir. Bu sayede ithalatta tasarrufa gidilecekti.²³⁶

1930 yıllarında egemen görüş olan ithal ikameci politikanın da bu plan çerçevesinde tekrar önem kazandığını söylemek mümkündür. Mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı denetleniyor, üretimi belirli bir seviyeye gelmiş malların ithalatı yasaklanıyordu. İthal ikameci politikaların gerçekleştirilmesiyle amaçlanan Türkiye'nin ithalata bağımlılığını azaltmak ve beraberinde dış ticaret açığının ortadan kalkması sağlamaktı. Daha önce de belirtildiği gibi çoğu ülkenin kalkınma sürecinde uygulanan ve bebek endüstri tezi olarak adlandırılan; yeni ortaya çıkan işletmelerin uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek seviyeye gelene kadar korunması gerektiği düşüncesi de bu planda benimsemiştir. Kota, gümrük ve diğer önlemler de bebek endüstri tezinin tamamlayıcısı olarak uygulanması hedeflenmiştir. Gümrük düzeninin hedefi devlete gelir sağlamak değil iç sanayiye korumak olarak belirtilmiştir. İthalat ve ihracat için tedbirler alınmıştır. Planda ithal ikameci politikanın uygulanacağına dair görüşlerden biri şu şekilde aktarılmıştır:

“İhracat hedeflerimizin gerçekleşmesi ve ödemelerimizin yüksek bir ticaret hacminde dengeye gelmesi ileri ülkelerin dış ticaret siyasetleri ile yakından ilgilidir. Bu ülkeler özellikle gelişen ülkelere karşı himayeci bir siyaset takip ettikleri takdirde Türkiye'nin de daha çok ithalatın ikamesine öncelik veren bir politikaya yönelmesi ve gelişme için gerekli üretim araçlarını yurt içinden sağlamak yoluna başvurmaları gerekebilir.”²³⁷

Uygulanması planlanan ithalat politikasının önem verdiği hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Yerli sanayinin ihtiyaç duyduğu ve yurt içinde üretilmeyen malların ithal edilmesine izin verilmiştir. Liberasyon listesinde bulunan malların ithalatı için teminat alınması kararlaştırılmıştır. Hedef aşırı talebi engellemektir. Lüks malların ithalatı yasaklanmıştır. Zorunlu haller dışında takas ve kliring uygulaması tercih edilmemekte, kredili ithalat uygulaması terk edilmektedir. Yerli üretimi mümkün olan malların ithalatı yapılmayacaktır. İhracatta uygulanan politika ise tamamen serbesti ilkesine göre planlanmıştır. Kanunda yasaklı olan mallar dışında bütün malların ihracatı serbest bırakılmıştır. İhracatın teşvik edilmesi

²³⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.522

²³⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.42

amacıyla ihracatı zorlaştıran her türlü uygulama minimuma indirilmeye çalışılmıştır. Planın ihracatın artırılmasına dair öne sürdüğü ön koşul ihraç mallarının çeşitlendirilmesi ve ihracatın yapısının değiştirilmesiydi.²³⁸

Tablo 6 Senelere Göre Birinci Beş Yıllık Kalkına Planı Çerçevesinde Gerçekleşmesi Tahmin Edilen Net İthalat İhtiyacı Tahminleri

	(Milyon dolar)				
	1963 (1)	1964 (2)	1965 (3)	1966 (4)	1967 (5)
Yatırım malları ithalâtı	241,1	271,1	296,0	332,5	363,0
Ham madde ithalâtı	234,5	261,5	299,5	325,0	363,5
Tüketim malları ithalâtı	71,4	76,4	84,5	87,4	93,5
TOPLAM	547,0	612,0	680,0	744,9	820,0
Amerikan tarımsal üretim artığı ithalâtı	60,0	60,0	60,0	60,0	50,0
TOPLAM	607,0	672,0	740,0	804,9	870,0
İthalât ikamesi	— 40,0	— 45,0	— 110,0	— 130,0	— 166,0
Toplam ithalat ihtiyacı	567,0	627,0	630,0	674,9	704,0

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)

Yukarıdaki tabloda seneler içinde gerçekleşmesi tahmin edilen ithalat değerlerinden öngörülen ithalat ikamesi değerleri çıkarılarak net ithalat ihtiyacı tahminleri sunulmuştur.

Geniş bir perspektife sahip olan planda ilk 5 yıl bir hamle dönemi olarak görülmektedir. Planda yatırımların iç borçlanmayı artırmadan, mevcut kaynaklarla finanse edilebilmesinin tüketim harcamalarındaki artışı belirli bir seviyede tutmakla mümkün olabileceği öngörülmüyordu. İktisadi açıdan gelişme sürecinde olan bir ülkenin tüketim mallarına olan talebinin artış eğilimi göstermesi beklenir. Bu nedenle 5 yıl içinde gerçekleştirilen gelişmeyle beraber ilerleyen senelerde tüketim harcamalarının artacağını tahmin edilmektedir.²³⁹

Bu konuya ilişkin plandaki görüş şu şekildedir: “Birinci beş yıllık dönemden sonraki gelişmemiz tüketim harcamalarında daha hızlı bir artışa imkân verecektir. Zira ilk beş yılın sonunda yatırımların GSMH’ya oranı, istenen seviyeye, 19,4’e yükselecektir. Uzun sürede

²³⁸ Alaattin Fırat ve Fatih Gökbayrak, *Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları*, s.196

²³⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)*, s.45

sermaye-hasıla oranının seyri hakkında kesin bir tahmin yapmak mümkün olmamakla beraber, bu katsayının önümüzdeki 15 yıl içinde 3 civarında kalması muhtemel görülmektedir.”²⁴⁰

Sonraki senelerde istenilen yıllık %7 büyümenin sağlanabilmesi için GSMH’ya oranla yatırımların %21, cari kamu harcamalarının ise %16 olması gerekmektedir. Eğitim, araştırma, sağlık gibi ülkenin iktisadi gelişmesiyle yakından ilgili hizmetlere yapılan yatırımların artırılması hedefleniyordu.²⁴¹

Bu plan çerçevesinde bölgeler arası eşitsizliklerin asgari düzeye indirilmesi amaçlanmıştır. Eğitim gibi bir hizmetin ilerleyen yıllarda kümülatif bir şekilde çıktısını verip, ülkenin toplumsal ve iktisadi gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle kaliteli eğitime erişemeyen bölgeler için de eğitim adına çalışmalar yapılması tasarlanmıştır. Aynı şekilde sağlık hizmetine yönelik olarak da herkese eşit bir sağlık hizmeti sunulması planlanmıştır.²⁴²

Tarım ve sanayi sektörü açısından hedeflenen politika sanayileşmeyi ön planda tutmaktadır. Her ne kadar iki sektör arasında dengeli bir kalkınma hedeflense de planın asıl amacı uzun dönemde sanayileşmeyi sağlayabilmektir. Ancak istenilen sanayileşme hamlesinin gerçekleşebilmesi için tarım sektöründe “belirli” ve “ileri” hedeflerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Plana göre yıllar içinde tarımsal hasılanın milli gelir içindeki payı azalacaktır.²⁴³

Tablo 7 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde GSMH ve Tarımsal Hasıla Tahminleri

Yıllar	GSMH (Milyon TL)	Tarımsal Hasıla (Milyon TL)	Tarımsal Hasıla / GSMH (%)	Kişi başına tarımsal hasıla (TL)	Köylü nüfus başına tarımsal hasıla (TL)	Tarımda çalışan nüfus başına tarımsal hasıla (TL)
1962	52,7	23,1	43,8	785	1100	2400
1967	73,9	28,3	38,8	838	1300	2700
1977	145,3	42,7	29,4	941	1900	3800

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), s.40

²⁴⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.37

²⁴¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.37

²⁴² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.38

²⁴³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, s.39

Nüfusun sektörlere göre dağılımı da aynı yönlü bir ilerlemeye işaret etmektedir. Zaman içerisinde tarım sektöründe çalışan kesim azalırken, sanayi ve hizmetler sektöründe çalışan yüzdesi artış eğilimindedir.

Tablo 8 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Çalışan Nüfusun Kesimler Arasında Dağılımı (%)

Kesimler	1962	1967	1977
Tarım	77,4	71,1	58,1
Sanayi	9,8	11,9	15,6
Hizmetler	12,8	17,0	26,3

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), s.40

Planda tüm amaçların sosyal adalet ilkelerine bağlı bir şekilde gerçekleştirilmesi hedefleniyordu. Bu gaye doğrultusunda, geliştirilen kaynakların halkın refah seviyesini yükseltme hedefine hizmet etmesi; sosyal güvenliğin, adil bir gelir dağılımının ve ülke içinde bir fırsat eşitliğinin yaratılması isteniyordu.

Bu dönemde SSCB, kapitalizm için bir tehlike unsuru oluşturmaktaydı. Bu nedenle sosyal devlet ve gelir dağılımında iyileşme gibi hedefler Batılı ülkeler tarafından benimsenmişti. Batılı ülkelerin bu uygulamaları gündemine almasının Türkiye'nin de benzer şekilde bu hedefleri kalkınma planına koymasında etkili olduğunu belirtmek mümkündür.²⁴⁴

Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı Kanunun kabulü, destekleme alımları yoluyla tarım fiyatlarının yüksek seyretmesi, işçi ve memur ücretlerinin yüksek olmasının bir sorun olarak gündeme gelmemesi mevcut gelir dağılımının önceki dönemlere göre iyileşmesini sağlamıştır. Ancak bu durum, plan içerisinde sosyal adaletçi tavsiyelere yer verilmiş olmasına rağmen bu tavsiyelerin zeminini oluşturacak çoğu reform önerisinin de siyasetin kısa dönemli çıkarları uğruna reddedildiği gerçeğini değiştirmemektedir.²⁴⁵ Bu bölümle ilgili açıklama ekler bölümünde sunulmuştur. (EK-1)

²⁴⁴ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.96

²⁴⁵ Yakup Kepekenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.149

1960'lı yıllarda GSMH reel büyüme hızı %6,5'e, sanayi ve tarım sektöründe ise artış sırasıyla %10,6 ve %3,7'ye ulaşmıştır. Enflasyon oranı ise yıllık %5 düzeyinde seyretmiştir. KİT'ler imalat sanayii için önemli bir rol oynamıştır. Ortaya çıkan olumlu gelişmelerinin ışığında Türkiye'nin İttihat ve Terakki'den beri süregelen “milli burjuva yetiştirme” hedefi ilk meyvelerini bu dönem vermiştir. Türkiye için bu dönem holdingleşme sürecinin başladığı bir dönemdir. Özel sektör kentlerde ortaya çıkan yeni sınıfın doğrultusunda artık dayanaklı tüketim malları üretmek için sanayi teşebbüsleri kurmaya başlamıştır. İmalat sanayisinin yanı sıra tarım için de olumlu göstergeler hakimdi. Türkiye kendi ürünleriyle iktisadi yaşamını idame ettirebilecek seviyeye gelip, dış yardım bağımlılığından kurtulmuştu.²⁴⁶

Tüm bu olumlu gelişmeler fiyat istikrarının da hâkim olduğu bir ortam içerisinde gerçekleştirilmiştir. Yıllık ortalama enflasyon hızı %10'u geçmemiştir. Kısaca Türkiye, Birinci Kalkınma Planı dönemi boyunca hızlı bir büyüme ve sanayileşme deneyimlemiştir.²⁴⁷

3.1.5.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 (IİKP)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel amaçlarından biri; arzu edilen kalkınma hamlesinin ülkenin kendi kaynaklarıyla başarılabilmesini ve ülkenin ithalat bağımlılığının ortadan kaldırılmasıdır. İlk plana benzer olarak bu amaç doğrultusunda ihracatın olabildiğinde artmasına yönelik tedbirler uygulanacaktır.

İhracat için alınan tedbirler arasında, ihracatın yapısında köklü bir değişikliğe gidilmesi, kredi sistemin ihracat yapan firmaların lehine olacak şekilde düzenlenmesi, ürün standartlaşması ve kalite düzenlemesine gidilmesi, talebi yetersiz olan ihraç ürünleri için yeni pazar araştırmalarına başlanması, vergi iadesinin kolaylaştırılıp daha yaygın hale getirilmesi, ihracat kredilerinin geliştirilmesi, ihracata destek olması amacıyla İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi'nin yeniden düzenlenmesi, ülkedeki ihracatçıların rakip ülkelerle eşit şartlarda ihracat yapılabilmesi için “ihracat sigortası” düzenlemesine gidilmesi, ihracatçıları arasındaki rekabeti azaltmak için işbirliğine gidilmesi gibi tedbirler yer almaktadır.²⁴⁸

İthalat için alınan tedbirlerde, yeni kurulan sanayilerin belirli bir süre boyunca korunması, bu korunma süresi içinde gerekirse ithalatın kısıtlanabileceği belirtilmiştir. Lüks tüketim malı ithali sınırlandırılacaktır. İthalat politikası, ithalatın ikamesini sağlamak amacıyla

²⁴⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s.98

²⁴⁷ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, s.99

²⁴⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı*, s.120

yürütülen politikaya paralel uygulanacak ve ithal ikamesi yoluyla döviz tasarrufu sağlanacaktı.²⁴⁹

Planın gümrük ve kambiyo ile ilgili tedbirleri ise hammadde, yatırım malları ve tüketim malları ayırımına göre tarifelerin farklılaşarak uygulanmasını, kambiyo tahditlerine devam edilmesini içermektedir.²⁵⁰

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel makro ekonomik hedefleri şöyledir:

- 1971 yılı büyüme hızı hedefi ortalama plan hedefine uygun olarak yüzde 7 dir.
- Özel tüketim artışı yüzde 2,5 dir.
- Sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı yüzde 21 dir. Toplam tasarrufların içinde dış tasarrufların payı 12,2 dir.
- Özel sektör sabit sermaye yatırımlarının yüzde 46,3 ünü gerçekleştirecektir.
- İthalat hacmi 1 milyar 45 milyon dolar, ihracat 640 milyon dolar seviyesinde tespit edilmiştir.
- Cari işlemler açığı 230 milyon dolardır. 40 milyon doları EMA kredisi olmak üzere toplam olarak 140 milyon dolarlık program kredisi ihtiyacı tespit edilmiştir. Proje kredisi kullanımı 230 milyon dolardır.

Görüldüğü gibi 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ilk plana paralel olarak yıllık %7 büyüme hedeflemiştir. İIKP'nin ilk plandan ayrıldığı nokta ise, İIKP'de mevcut olan tarım ve sanayi sektörü arasındaki dengeli büyüme ilkesinin terk edilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İIKP'nin temel amacı sanayi sektörünün gelişmesidir. Sanayi sektörünün gelişmesi ekonomik gelişmenin koşulu olarak görülmüştür.²⁵¹ İIKP'nin sanayileşmeye verdiği önemi anlama hususunda planda yer alan aşağıdaki kısım yardımcı olabilir.

“Sanayileşme, dönem içerisinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirebilmek için şarttır. Ülkemizin doğal kaynakları ve diğer faktörleri hızlı sanayileşmenin karşılaştırmalı üstünlükler ilkesine göre mümkün olduğunu göstermektedir. Dönem içinde kurulacak ağır sanayi

²⁴⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.121

²⁵⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.99

²⁵¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.151

tesislerinin tarım sektörünün modernleşmesine ve tarımdan sanayiye kaynak aktarılmasına yardımcı olurken, küçük sanayinin gelişmesine uygun bir ortam yaratacaktır.”²⁵²

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da ilk planda olduğu gibi ithal ikameci politikaların önemi devam etmiştir. Öte yandan bu planda ilk planın devamı olarak ithal ikameci politikalarda ileri aşama olarak adlandırılan ara ve yatırım malları üretimine odaklanılmıştır. İlk aşamaya ait olan dayanıklı tüketim mallarının üretimi özel sektöre, ikinci aşamayı kapsayan malların üretimi ise kamuya devredilmiştir.²⁵³

İkinci planı ilkinden ayrılan diğer bir özellik ise şehirleşmeye bakış açıları konusundadır. İlk planın aksine İIKP’de “şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden ekonomiyi itici bir güç ve bir gelişme aracı olarak yararlanacaktır.” İbaresine mevcuttur.²⁵⁴ Şehirleşmenin hızlanması ucuz işgücü arzına sebep olacak, aynı zamanda daha çok tüketicinin ortaya çıkmasına neden olacağı için iç pazarının genişlemesine neden olacaktır.²⁵⁵

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre ihracatı yapılacak malların üretilmesi için ithal mallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple ithalatı sınırlı tutunca, üretilmesi planlanan malların üretimi de sınırlı kalmaktadır. Bu da ihracat miktarının artmasını engellemektedir. Bu çıkmazdan kurtulabilmek için reçete olarak “yatırımların ve ihracatın özendirilmesi” politikası plan içerisinde yer bulmuştur.

İhracat ve yatırımların teşviki için planın uygulamaya koyduğu tedbir ve teşviklerden önemli olanları şöyle sıralanabilir:²⁵⁶

- (1) Yatırımlarda yerli mamuller kullanma yönetmeliği
- (2) Montaj sanayi talimatı
- (3) Yatırım indirimi
- (4) Gümrük vergi ve resimlerinin değiştirilmesi
- (5) Yatırım mallarının gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi
- (6) Dahilde üretilen ve yatırım malı niteliğinde olan malların istihsal vergilerinin taksitlendirilmesi
- (7) Kota sistemi ve ithalat yasakları

²⁵² Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, s. 116

²⁵³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.151

²⁵⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.263

²⁵⁵ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.151

²⁵⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.270

- (8) İhracatta vergi iadesi sistemi
- (9) Merkez Bankası reeskont kredilerinin öngörülen sanayi dallarına selektif olarak uygulanması
- (10) İhracatçılara ihraç edilen sınai mamullerin bünyesine giren ithal malı ham ve yardımcı maddeler için ek döviz tahsisi
- (11) İhracatçılara, ihraç edilen sınai malların bünyesine giren ve kamu sektörü tarafından üretilen hammaddelerin dünya fiyatlarından sağlanması
- (12) İhraç için üretilen sınai malların üretiminin düşük faizle finansmanı
- (13) Azalan bakiyeler usulü ile amortisman

Plandan alınan aşağıdaki bölümden de anlaşılacağı üzere ilk plana benzer olarak bu planda da bebek endüstri tezinin sanayileşme açısından önemine dikkat çekilmiştir. Bu plan boyunca güçlenecek olan sanayi kuruluşları gümrük koruması ile desteklenecektir. Ancak bu korumanın tekellere ve yüksek fiyatlara yol açmasının önüne geçilecektir. Aynı zamanda plana uluslararası rekabet şartlarının hazırlanması adında bir başlık açılıp, koruma seviyesini geçirip, olgunlaşma aşamasına gelen endüstrilerin uluslararası piyasalarla nasıl bütünleşeceği ele alınmıştır.²⁵⁷

*“Yeni kurulan sanayilerin, kuruluş güçlüklerini yeninceye ve uluslararası rekabet gücüne erişinceye kadar ithalat kısıtlamaları ve gümrük politikaları ile korunması sağlanacaktır. Ancak, önceden süresi tespit edilen bir tecrübe safhasından ve belirli şartların hazırlanmasından sonra ithalat kısıtlamaları kademeli olarak kaldırılacak ve gümrük politikaları liberalize edilecektir.”*²⁵⁸

3.1.5.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 (IIİKP)

1970’li yılların başında deneyimlenen toplumsal ve ekonomik olaylar 15 yıllık uzun dönemli perspektifin son aşaması olan Üçüncü Kalkınma Planı’nın misyonunun yeni uzun dönemli 22 yıllık bir stratejinin başlangıç aşaması olarak değiştirilmesine neden olmuştur.²⁵⁹

Üçüncü Kalkınma Planı’nın 22 senelik yeni bir planın başlangıcı olarak değiştirilmesinin başlıca ekonomik sebeplerden biri AET (Avrupa Ekonomi Topluluğu) ile olan ilişkilerdir:

²⁵⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s. 121

²⁵⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **İkinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.120

²⁵⁹ Bahar Şanlı, **Sanayileşme Stratejileri ve Dış Ticaret**, s.120

*“Bu vesile ile sizlere Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olan ilişkilerimizden de söz etmek isterim. Türkiye’imiz, dolaştırılan sözler ne olursa olsun Avrupa Ekonomik Topluluğuna tam üye olarak katılma kesin olarak vermiştir. Yeni strateji ve plan, önceki strateji ve planlardan farklı olarak bütün hesaplarını Ortak Pazar gerçeğini dikkate alarak yapmıştır.”*²⁶⁰

Bu planda özel sektöre büyük ağırlık verilmiştir. Girişimcilerin sanayi alanına yatırım yapmalarına dair duyulan istek dile getirilmiş, bu bağlamda Teşvik Kanunu Tasarısı çıkarıldığından bahsedilmiştir. Plana göre makine ve kimya alanında yapılacak yatırımlar özellikle desteklenecektir. Devlet sadece çok büyük sermaye gerektiren yatırımlarla ilgilenecektir. Türkiye sanayileşme yoluyla kalkınma hamlesini gerçekleştirecektir. Plan’a göre bahsedilen sanayileşmenin tanımı ara ve yatırım malları üretimidir.²⁶¹

Planlı dönem boyunca Türkiye’nin ihracat yapısında kayda değer bir değişiklik gerçekleştirilememiştir. Türkiye’nin ihracatında tarım ürünlerinin payı %70’i bulmaktaydı. İthalatında ise yatırım malı ve ara malların değeri %90 düzeyindeydi. Ek olarak ihracat artış hızı da diğer ülkelere göre yavaş ilerlemekteydi.

Tablo 9 Seçilmiş Ülkelere Göre Yıllık İhracat Artış Hızları (1960-1971) İHKP

Türkiye	7,1
Yunanistan	11,6
İspanya	13,5
Meksika	6,4
Japonya	17,7
İtalya	13,3
Yugoslavya	12,4

Kaynak: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.116

Yurt dışına çalışmaya giden işçilerin gönderdikleri dövizler veya turizm gelirleri gibi unsurlar o dönemlerde olumlu bir hava oluşmasına neden olsa da ilerleyen dönemlerde dış

²⁶⁰ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.6

²⁶¹ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.7

ticaret açığı yaşanmaması için Türkiye'nin ihracat yapısında değişikliğe gitmesi gerektiğini söylemek yanlış olmazdı. Sonuç olarak bu gelirler Türkiye'nin dış bağımlılığını azaltma konusunda mal ihracatının artması kadar etkili ve uzun vadeli çözümler değildir.

Çözüm olarak bu planda Türkiye'nin ihracat yapısında değişikliğe gitmesi ve toplam ihracatın içerisinde tarım ürünlerinden ziyade sanayi ürünleri ihracatının payının yüksek olması gösterilmiştir. 1968 yılında Türkiye'nin ihracat yapısı ve bazı diğer ülkelerin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 10 Ülkeler İtibarıyla İhracatın Yapısı (1968 Yılı)

Ülkeler	Tarım Ürünleri	Sanayi Ürünleri (a)
Türkiye	72,6	27,4
Yunanistan	47,5	52,5
İspanya	37,5	62,5
Meksika	50,0	50,0
İtalya	8,7	91,3
Japonya	3,2	96,8
Yugoslavya	20,7	79,3

Kaynak: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.117.

(a): Madencilik ve taş ocakçılığı dahil

Planda tahmin edilen ihracat ve ithalat değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 11 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı İhracat Projeksiyonları (Milyon Dolar)

Tarım Ürünleri	525,0	550,0	567,0	580,0	590,0	600,0
Madencilik	37,0	42,0	50,5	60,0	70,0	81,5
Sanayi Ürünleri	188,0	233,0	292,5	360,0	430,0	494,0

Kaynak: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.188

Tablodan da anlaşılacağı üzere tarım sektörünün toplam ihracat içindeki payının seneler içinde düşmesi öngörölmüştür. İhracattaki artışın sanayi ürünleri tarafından elde edilmesi planlanmıştır.

İthalat açısından öngörölen durum ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 12 1972-1977 Yılları Arasında İthalatın Öngörölen Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	Yatırım Malları	Ara Mallar	Tüketim Malları	Toplam
1972	450,0	775,0	90,0	1315,0
1973	490,0	845,0	95,0	1430,0
1974	530,0	902,0	100,0	1532,0
1975	575,0	952,0	110,0	1637,0
1976	625,0	1004,0	120,0	1749,0
1977	680,0	1040,0	130,0	1860,0

Kaynak: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı, s.190

Yatırım malları ithalatında hedeflenen bu artışın sebebi yapılması planlanan sabit sermaye yatırımlarıdır. Ek olarak plan çerçevesinde yapılması öngörölen ithal ikamesinin

%70'ini ara malı ürünler oluşturduğu için ara malı ithalatının artış hızı görece düşüktür. Ara mallarının 1972 yılında toplam imalat sanayi ithalatında payı %43,2'den 1977 yılında %28,4'e düşecektir. Belirtildiği üzere planlanan sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için yatırım malları ithalatı artmaya devam edecektir. 1972 yılında %55,1'den 1977 yılına gelindiğinde %66,6 olması planlanmaktadır. Bilhassa yüksek teknoloji gerektiren yatırım malı sanayilerinin kurulma döneminde rakip ithalata karşı korunması sağlanacaktır.²⁶²

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uzun vadeli hedeflerini iki ana gruba ayırmak mümkündür. Büyüme hızı hedefini sayısal hedef olarak değerlendirmek mümkündür. Bu planda büyüme hızı %7.9 olarak hedeflenmiştir. Bu oran önceki iki planın çok daha üstündedir. Büyümenin gerçekleşmesi için temel gerekliliklerden biri olarak tasarrufların artırılması gösterilmiş, ancak tasarrufların nasıl artırılacağı ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. İhracat yapısının değiştirilmesi, ara ve yatırım malı üretimine öncelik verilmesi ise planın niteliksel amaçlarındandır.²⁶³

3.1.5.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983 (IVKP)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973 Dünya Petrol krizinin de olumsuz etkilerinin hüküm sürdüğü ekonomik bir bunalım döneminde yürürlüğe konmuştur. Petrol fiyatlarının 1974 yılından itibaren yükselerek giden seyri ve Türkiye'nin ilişkide olduğu ülkelerin deneyimlediği stagflasyon Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bu dönem boyunca ithalatımız artmaya devam etmiş, ihracatımız ise sınırlı kalmıştır.²⁶⁴

Türkiye'nin bu dönemlerde deneyimlediği ekonomik sıkıntıların sebebinde üretim niteliğinin değişmemiş olmasının da payı olduğunu söylemek mümkün olabilir. İlk dört plan boyunca Türkiye'de üretim niteliği değiştirilememiş ve bu durum Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu ihracat değerinin artmasının önünde bir engel teşkil etmiştir. Ek olarak sanayi üretimi için ithal girdi mallara gereksinim duyulmaktadır. Hem enerji alanındaki engeller hem ithalatı karşılamadaki güçlükler Türkiye'de yerli üretimin istenilen düzeyde yükselmemesine sebep olmuştur.²⁶⁵

²⁶² T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Dördüncü Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.115

²⁶³ Yakup Kepekenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.155

²⁶⁴ Yakup Kepekenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.155

²⁶⁵ Yakup Kepekenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.156

Diğer üç plana benzer olarak hedef büyüme hızı %8,2 olarak belirtilmiş, büyüme için gerekli olan finansmanın kamu tarafından karşılanacak olmasından ve ithal mallar yerine bu ürünlerin ülke içinde üretilmesi politikasının devam edeceğinden bahsedilmiştir.²⁶⁶

Planda, yaşanan olumsuz ekonomik koşulların daha çok sanayi sektörünü etkilediği göz önünde bulundurulurken tarım ve sanayi sektörlerinin büyüme tahminleri bu gerçeğe göre yapılmıştır. Bu tahminler sırasıyla %5,3 ve %9,9'dur. Yaşanan petrol krizinin de etkisiyle beraber gelişmesi için ağırlık verilen sektörlerden biri madencilik ve enerji üretimi olmuştur.

Yaşanılan bu bunalım döneminden çıkılmasının şartı olarak öne sunulan unsurlar şunlardır: İhracatın artması, üretim niteliğinin değişmesi ve demokratikleşme. Planda aynı zamanda gelir dağılımında eşitlikçi politikalar önerilmiştir. Bölgesel ve toplumsal eşitsizliğe dair öneriler getirilmiştir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda IVKP'nin en olumlu tarafının demokratikleşme ve ekonomik gelişmeyi paralel olarak gerçekleştirme arzusu olduğunu söylemek mümkündür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kapsadığı yıllar arasında 24 Ocak 1980 paketi olarak bilinen politikalar yürürlüğe kondu. Böylece Türkiye'nin serbestleşme sürecinin başlatılması amaçlanıyordu. Ancak Türkiye'nin bu değişim süreci için ne kurumsal ne de ekonomik bir altyapısı vardı. Bu nedenle Türkiye ekonomik olarak önceki dönemlere göre çok daha kötü bir performans göstermiştir.²⁶⁷

3.1.5.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye için serbestleşme döneminin hız kazandığı bir ortamda yürürlüğe konmuştur. 1984 yılında itibaren mal-hizmet, sermaye ve para ile döviz piyasalarında serbestleşme başlamıştır.

Planın ihracat için öngördüğü hedefler şöyledir:

“Türkiye'nin ihraç ürünlerinin, coğrafi açıdan uzak bulunan pazarlarda tanıtılmasına gayret edilecek; potansiyel pazarlar değerlendirilecek, bu amaçla ihracatçılara gerekli destekler sağlanacaktır, potansiyel ihracat gücü olan malları teşvik tedbirleriyle rekabet gücüne kavuşturulmasına çalışılacaktır, ihracatçının uluslararası ticarete karşılaştığı engellere karşı korunması için düzenlemek yapılacak ve ihracatçıya yardımcı olunacaktır,

²⁶⁶ Yakup Kepekenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s.149

²⁶⁷ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.108

döviz kuru politikası, dış rekabet gücünü idame ettirecek ve rasyonel bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunacak biçimde yürütülecek ve Plan dönemi içinde tedricen serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamı hazırlanacaktır.”²⁶⁸

Planın ithalat için öngördüğü hedefler ise şu şöyledir:

“İthalatta liberasyon politikası sürdürülecek, aşırı fiyat fonlarla dengelenecektir, iç piyasada aşırı fiyat artışlarını önlemek amacıyla, liberasyon sınırları tedricen genişletilecektir, ekonomide verimliliğin artırılması, ihracatın teşviki ve tüketicinin yararı açısından, koruma sistemi rasyonelleştirilecek, rekabet gücüne kavuşmuş veya kavuşabilir durumda olan sanayilerin korunma oranları, ilerde AET ile olacak ilişkiler de dikkate alınarak tedricen azaltılacaktır. Uzun süreden beri korunmakta olan sanayi tesisleri, belirlenecek bir süre içerisinde rekabete açılacaktır. Yeni kurulacak sanayi teşebbüsleri gerekli hallerde belli bir süre makul oranlarda korunacaktır. Bu koruma politikası ekonominin diğer sektörlerinde de prensip olarak uygulanacak, bütün ekonomide verimlilik artırılacaktır.”²⁶⁹

Plandan alınan yukarıdaki bölümden de anlaşılacağı üzere korumacılık ilkesinden giderek uzaklaşıp serbestleşme ön plana alınmıştır. Gerçekleştirilmesi planlanan bu serbestleşmeye dair politikalar düzenli bir şekilde değil daha çok deneme yanılma yoluyla hayata geçirilmiştir.

3.2. Güney Kore

1980 yılı Türkiye’nin giderek her alanda serbestleşmeye gitmeye çalıştığı, kalkınmacı devlet anlayışını terk ettiği dönemin başlangıç noktasıdır. Bu dönemin başlamasıyla beraber hazırlanan kalkınma planları gerçek işlevini yerine getirmeyip “göstermelik” planlar konumuna gelmiştir.²⁷⁰ Güney Kore ise, kalkınma planlarını dönemin şartlarına göre uyarlamayı başarmıştır.

Bu bölümde Güney Kore ekonomisinin kalkınma planları, başarısı ve bu başarısını gerçekleştirmesinde devletin rolü incelenecektir. Ülke olarak Güney Kore’nin seçilmesinin sebebi ise her iki ülkenin de benzer senelerde aynı toplumsal olaylara tanıklık etmeleri, aynı yıllarda planlı döneme geçiş geçmeleri ve benzer senelerde kalkınma planlarını gerçekleştirmiş olmalarıdır. Ancak Türkiye gerçekleştirmeyi planladığı sanayileşme stratejisinde planlamayı

²⁶⁸ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.30

²⁶⁹ T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Üçüncü Beş Yıl Kalkınma Planı**, s.30

²⁷⁰ Feride Doğaner Gönel, **Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.1

bir kenara bırakmış, Güney Kore ise kalkınma hedefini planlamalar çerçevesinde yürütmeyi sürdürmüştür. Böylece Güney Kore ithal ikameci bir modelden başarıyla ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. İhracatı destekleyen sektörleri ikame etmeyen ithalat mal kalemleri serbest bırakılırken, ihracata rakip sektörlerin ithalatı kademeli olarak serbest bırakmıştır.²⁷¹ Devlet müdahaleci rolünü sürdürmüş, öncü sektörler belirleyip ihracatının hız kazanması için yatırımlar yapmıştır. 1960'lı yıllarda emek gücüne dayalı basit ürünler üretirken bugün ileri teknoloji ürünler üreten sayılı ülkelerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda oldukça kısa bir zamanda çok büyük bir kalkınma hamlesini gerçekleştirebilmeyi başardıkları söylenebilir.

Bu bölümde iki ülkenin de kalkınma planları, hedeflenen ve gerçekleşen performans değerleri karşılaştırılacaktır. Türkiye'nin plansızlık tercihinin kayıpları Güney Kore'nin kazanımları üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962-1966)

Her iki ülkede kalkınma planlarına 1960'lı yılların başında, askeri müdahaleden sonra geçmiştir. Kalkınma planlarının Türkiye ayağı DPT tarafından, Güney Kore ayağı ise Ekonomik Planlama Kurulu tarafından yürütülmekteydi.²⁷²

General Park'ın yönetime el koymasıyla beraber hazırlanan Güney Kore'nin ilk kalkınma planında Türkiye'nin de hedeflediği gibi sanayileşme amaçlanmıştır. İhracatı geliştirmek iktisat politikalarının öncelikli hedefi haline getirilmiştir.²⁷³ Amaçlanan bu sanayileşmenin kaynağının da yurtiçi kaynaklarla sağlanması öngörülmüştür. Türkiye istenilen sanayileşme hamlesinin gerçekleşebilmesi için tarım sektöründe bir takım ilerlemelerin meydana gelmesini ön koşul olarak görmüştür. Güney Kore bu planın kapsadığı yıllar arasında ithal ikameci bir politika yürütmüştür. Ancak Kore'nin önceliği ihracat miktarının artırılmasıdır. İlk plan açısından, benzer gayelerle yola çıkıldığını ancak öncelik verilen sektörlerde farklılaşma yaşandığını belirtmek mümkündür. Güney Kore ilk kalkınma planını beş temel üzerine inşa etmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:²⁷⁴

1) Nitelikli işgücünün yetiştirilmesi

²⁷¹ Mehmet Melemen, **Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2016, s.72

²⁷² Feride Doğaner Gönel, **Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, s.3

²⁷³ Oktar Türel, **Küresel Tarihçe, 1945-1979**, İstanbul: Yordam Kitap, 2017, s.234

²⁷⁴ Nako Stefanov, Dr. Habil, **The South Korean Model Of Economic Development: Paraments, Problems and Perpesctives**, s.3

- 2) Çeşitli sektörlerle öncelik verip gelişmesini sağlamak ve böylece ithal bağımlılığı azaltmak
- 3) Fiyat istikrarının sağlanması
- 4) Yetersiz olan teknolojik altyapıyı geliştirmek
- 5) İhracatı artırmak ve dış ticaret açığı vermemek

Askeri hükümetin gerçekleştirdiği ekonomik reformlar Kore'nin ihracatının 1960-1963 yılları arasında %38 bir büyüme gerçekleştirmesine yol açmıştır. Ancak ihtiyaç duyulan ara mallar ithalat vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Bu nedenle dış ticaret açığı artmıştı. Bu da beraberinde ithalat kontrollerini getirmiştir. İthalata getirilen sıkı denetim ve 1964 yılında yapılan devalüasyon ihracat miktarının artmasını sağlamıştır. Özellikle ihracatın madencilik ve imalat sanayi kolları ilerleme göstermiş, bu da ikinci planda önceliğin ağır sanayiye verilmesinin planlanmasına neden olmuştur. Böylelikle ithalata olan bağımlılığın da azaltılması planlanıyordu. İhracata yapılan teşvikler işe yaramış 1962 yılında 55 milyon dolar olan ihracat, 1964 yılına gelindiğinde 120 milyon dolar olmuştur. Ancak yapılan devalüasyonla beraber bazı şirketlerin iç maliyetleri artmıştır. Güney Kore hükümeti bu şirketler için teşvik paketleri çıkarmış, ek olarak ihracat vergilerini düşürmüştür. İhracata teşvik için alınan tüm bu önlemler başarıya ulaşmış ihracat kaynaklı yıllık yüzde 7,5 büyüme gerçekleşmiştir. Hükümet aynı zamanda Korece “chae(zenginlik)” ve “bol(grup/takım)” kelimelerinden oluşan bugün “chaebol” olarak adlandırılan aile şirketlerini de yoğun miktarda desteklemiştir. Kore'nin bu yoğun teşviklerinin ihracatın yapısının değişmesinde, emek yoğun üretim yapan işletmelerin katma değeri yüksek ihracat yapan şirketlere dönüşmesinde büyük rolü vardır. Hyundai ve Samsung başlıca chaebol örneklerindendir.²⁷⁵

Güney Kore aynı zamanda bilim ve teknolojiye büyük önem vermiştir. Güney Kore'de diğer gelişmekte olan ülkelere göre bilim ve teknolojiye ayrılan bütçe çok daha fazlaydı. Güney Kore ulaşmak istediği sanayileşme hamlesini gerçekleştirebilmek için teknolojik açıdan yetersizdi. Bu yetersizliğini aşmak için teknoloji ithal etmeye karar verdi. Bu döneme “taklitçilik” dönemi denmektedir. Ancak ithal ettiği teknolojinin araştırılması, o teknolojiye uzmanlaşılması için nitelikli ve teknik eğitim almış insan gücüne ihtiyaç vardı. İşte bu amaç doğrultusunda 1966 yılında Güney Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü kuruldu. Güney Kore

²⁷⁵ Banu Erkök, **Kalkınmada Güney Kore Örneği**, İstanbul Araştırmaları Dergisi, 2019, s.1413

aynı zamanda Bilim ve Teknoloji Bakanlığı kurmuş ve geliştirmekte olan ülkeler arasında bu bakanlığa sahip olan ilk ülke olmuştur.²⁷⁶

Tablo 13 Güney Kore ve Türkiye Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansı

	Hedefler		Performans*	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye
Büyüme (%)	7.1	7.0	7.8	6.6
Yatırım/GSMH	22.6	18.3	17.0	16.0
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	9.2	14.8	8.8	14.2
Yurtdışı Tasarruf/GSMH	13.4	3.5	8.2	1.8
İhracat (milyon \$)	137.5	-	250.4	522.3
İthalat (milyon \$)	492.3	-	679.9	684.6

Kaynak: Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.4.

*: Performans değerleri dönem sonuna ait değerlerdir.

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-1971)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yıllık %7 büyümeyi hedeflemiştir. Bu planın uygulanma tarihleri Güney Kore'nin hafif sanayiden ağır sanayiye geçiş çalışmalarının hız kazandığı dönemlere denk gelmektedir. Türkiye bu dönem sanayileşmenin itici gücü olarak şehirleşmeyi öncelik olarak görürken, Güney Kore'de yetkililer kırsal kesimin modernleşmesine ağırlık vermiştir. Bu amaç doğrultusunda Yeni Köy Hareketi (Saemaul) başlamıştır.²⁷⁷ Amaçlanan; hızla sanayileşen şehirlerle, yoksulluk içinde kalan kırsal kesim arasındaki artan yaşam standardı eşitsizliğinin kapatılmasıdır. Hareketin ilk aşamasında temel yaşam koşullarının iyileştirilmesine, ikinci aşamada ise kırsal altyapının modernizasyonuna ve

²⁷⁶ Rahmi Çetin, Songül Karadaş, **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**, İstanbul İktisat Dergisi, 2018, s.107

²⁷⁷ Umut Çakmak, **Güney Kore'nin Ekonomisinin Temel Dinamikleri (1960-1990)**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, 2016, Cilt:21, Sayı:1, s.161

topluluk gelirini artırmaya odaklanılmıştır. Bu örnekten hareketle Türkiye’de deneyimlenen köyden kente göç sürecinin hız kazanması ve beraberinde getirdiği gecekondulaşma sorununa bu tarz bir uygulama alternatif bir çözüm olabileceğini belirtmek mümkündür.

Güney Kore bu dönemlerde aynı zamanda ilk plan döneminin aksine devletin sıkı kontrolünde olmak koşuluyla, üretimi artırmak maksadıyla DYY’ye yönelmiştir.²⁷⁸ DYY faaliyetleri sıkı şartlara bağlanmıştır. Yeni teknolojilere erişim ya da ihracata katkı sağlamadıkça DYY’ye izin verilmemiştir. Yabancı sermaye ile ortak girişimlerin ve lisansla yerel üretimin özendirilmesi politikası benimsenmiştir.²⁷⁹

İkinci plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi öngörülen hedefleri şu şekilde özetlemek mümkündür:²⁸⁰

- 1) Ulaşım alt yapısının güçlendirmek
- 2) Tarımda kendini besleyen bir konuma gelebilmek ve çiftçilerin gelirini artırmak
- 3) Ağır sanayiye güçlendirmek
- 4) İhracat miktarını artırmak
- 5) İstihdam problemine çözüm bulmak
- 6) Nüfus artırıcı politikalar izlemek

7) Teknolojik ve bilimsel çalışmalara devam etmek, eğitim müfredatını bu bilimsel çalışmalara göre adapte etmek

Güney Kore’nin bu plan dahilinde 1971 yılı için koyduğu hedef 1969 yılı gelindiğinde gerçekleştirdi. Bunun en önemli sebebi ise imalat sanayiinde göstermiş olduğu büyük ilerlemelerdir. Buna ek olarak yatırımlarla desteklenen yerli üreticiler için üretilen ürünler de artık ihraç edilebilecek mallar konumuna gelmiştir.

Bu dönem Japonya’dan alınan düşük faizli krediler de yatırımlara aktarılmıştır. Ülke kalkınmasında bu yardımların “zamanında” ve “uygun şartlarla” elde edilmesinin etkisi

²⁷⁸ Feride Doğaner Gönel, **Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, s.4

²⁷⁹ Oktar Türel, **Küresel İktisadi Tarihçe 1980-2009**, İstanbul: Yordam Kitap, 2021, s.189

²⁸⁰ Charles R. Frank Jr, Kwang Suk Kim, Larry E. Westphal, **Economic Growth in South Korea Since World War Second**, NBER Publisher, s.7

olduğunu söylemek mümkündür.²⁸¹ Aynı zamanda devletin öncelik verdiği ve gelişmesini desteklediği özel kesim de ihracat miktarının artmasına fayda sağlamıştır. 1963 yılında özel sektörün ihracat değeri 700 milyon dolarken 1971 yılına gelindiğinde bu değer 3 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Güney Kore bu yıllarda da öncelikli sektör politikasına devam etmiş, stratejik öneme sahip olan sektörler devlet tarafından desteklenmiştir. Eğitim ve öğretim kalitesinin artırılması için çalışmalar yapılmıştır. 1971 yılında devlet tarafından Kore İleri Bilim ve Teknoloji Enstitüsü kurulmuştur. Bu birimin görevi ileri teknoloji alanlarında eğitim almış nitelikli elemanlar yetiştirmektir. Ek olarak Güney Kore’den giden bilim insanlarının geri gelmesi veya ülke içindeki nitelikli bilim insanlarının kalmasına ve bilimsel araştırma ortamının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca ithal teknolojisinin ülkeye uyarlanması için gerekli altyapının sağlanması için birimler kurulmuştur. Güney Kore’nin kalkınma hamlesini başarıyla gerçekleştirebilmesinde bilim, teknoloji ve eğitimin geliştirilmesine yönelik olarak vermiş olduğu çabaların sonuç vermesinin çok büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.²⁸²

1970’li yıllarla beraber ağır sanayinin ilerlemesi hedeflendiği için eğitim çalışmaları da buna paralel olarak yürütülmüştür. Ağır sanayinin gereksinim duyduğu nitelikli mühendisler yetiştirmek ve ithal edilecek teknolojinin kopyalanması için gerekli olan altyapının sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Ar-Ge faaliyetleri hız kazanmıştır. Ar-Ge yatırımı için spesifik sektörler seçerek, bu sektörlerin sanayileşmesinin hız kazanması amaçlanmıştır.²⁸³ Birçok alanda devlet tarafından finanse edilen kamu araştırma enstitüleri kurulmuştur. Bu enstitülerin kurulmasıyla beraber teknik eğitim verilmesi için yabancı bilim insanları ülkeye davet edilmiştir. Bu yıllarda Ar-Ge harcamalarının çoğu devlet tarafından sağlanmaktaydı, zaman içerisinde kamunun Ar-Ge harcamaları içindeki payı azalırken, özel sektörün payı ise artmıştır.²⁸⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi Güney Kore, yabancı teknolojinin kazanılma şekline önem vermiştir. Yurt içindeki piyasalarının korunmasını sağlamak için DYY’ye oldukça katı tedbirlerle yaklaşmıştır. Bunun yerine lisans anlaşmaları tercih edilmiş, alınan lisanslar devlet

²⁸¹ Rahmi Çetin, Songül Karadaş, **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**, s.98

²⁸² Banu Erkök, **Kalkınmada Güney Kore Örneği**, s.1405

²⁸³ Ahmet Gülmez, Mustafa Çalışır, **Güney Kore’nin Kalkınma Başarısının Arkasındaki Arge Gerçeği ve Türkiye İle Bir Karşılaştırma**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s.39

²⁸⁴ Banu Erkök, **Kalkınmada Güney Kore Örneği**, s.1406

tarafından himaye altına alınmıştır. Tercih edilen bu yöntem çok uluslu şirketlere karşı bağımlılığı azaltıcı bir etki sağlamıştır.²⁸⁵

Tablo 14 Güney Kore ve Türkiye İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansları

	Hedefler		Performans	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye*
Büyüme (%)	7.0	7.0	9.5	7.1
Yatırımlar/GSMH	19.0	21.3	26.1	16.1
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	11.6	19.4	16.1	15.5
Yurtdışı Tasarruf/GSMH	7.5	1.9	10.2	0.6
İhracat (milyon \$)	550.0	720.0	1,132.0	885
İthalat (milyon \$)	894.0	1,115.0	2,178.2	1,563.0

Kaynak: Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.4.

*: Performans değerleri dönem sonundaki yıla ait gerçekleşen değerlerdir.

3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972-1976)

Güney Kore bu kalkınma planıyla artık önceliklerini tamamen ihracata yönelik sanayileşmeyi gerçekleştirme hedefine yöneltmiştir. Ağır sanayi ve “1980 yılında 10 milyar dolar” gibi ihracat hedefleri koymuştur. İkinci planda da belirtildiği üzere bu plan döneminde de sanayileşmesi öngörülen odak sektörlerle yönelik desteklere devam edilmiş, bu tesislerin büyük ölçekli üretim yapmaları planlamıştır. Ölçek ekonomilerinden yararlanma üzerine kurulan bu plan çerçevesinde kamu tarafından desteklenen sektörler devlet tarafından sıkı bir kontrol altında izlenmiştir. Ağır sanayinin ihtiyaç duyduğu finansman yurtiçi tasarruflarla

²⁸⁵ Banu Erkök, **Kalkınmada Güney Kore Örneği**, s.1410

sağlanamadığı için bu dönem borçlanma artış göstermiştir.²⁸⁶ Yurtdışından gelen bu yardımlar düşük faizlerle uzun dönemli olarak chaebol denilen işletmelere aktarıldı. Başkan Park tarafından Ağır Sanayi ve Kimya Programı başlatıldı. Ek olarak 1975-1977 arasındaki banka kredilerinin yüzde 50' den fazlası bu işletmelere harcandı. Tüm bunların sonucunda ağır sanayi ve kimyanın ihracat içindeki payı 1982 yılında %52.8'e çıktı. Bu değer 1972 yılında %25'di.²⁸⁷

Bu dönem Kore hükümeti tarafından, süreci desteklemesi için Kore ve Makine ve Metal Enstitüsü, Elektronik ve Telekomünikasyon Araştırma Enstitüsü, Kore Kimyasal Teknoloji Araştırma Enstitüsü, Kore Standartlar ve Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Kore Enerji Araştırmaları Enstitüsü ve Kore Okyanus Araştırmaları Enstitüsü gibi kurumlar kurulmuştur.

Güney Kore'de bu plan döneminde istihdam yapısı açısından da değişiklikler gözlemlenmiştir. Kadınların istihdam içindeki payı artmış, kırsal kesimlerde çalışan işçilerin büyük kısmı artan sanayileşmeyle beraber kentlere gelip sanayi ve hizmet kollarında çalışmaya başlamıştır.

Kalkınma planları çerçevesinde Türkiye açısından da ilk kez üçüncü planla birlikte ağır sanayi ifadesi kullanılmış, bazı öncelikli sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiştir. Türkiye'nin üçüncü planında devlet planlamacı rolüne devam etmektedir ancak planda özel kesime daha çok rol verileceğine dair ifadeler yer almıştır.

²⁸⁶ Feride Doğaner Gönel, **Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, s.5

²⁸⁷ Rahmi Çetin, Songül Karadaş, **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**,

Tablo 15 Güney Kore ve Türkiye Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Hedef ve Performansları

	Hedefler		Performans*	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye
Büyüme (%)	8.6	7.9	9.1	6.5
Yatırımlar/GSMH	27.6	21.9	27.1	20.2
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	19.5	21.1	20.8	16.0
Yurtdışı tasarruf/GSMH	5.4	0.8	6.7	4.2
İhracat (milyon \$)	3,510	-	7,814.6	1,753
İthalat (milyon \$)	3,993	-	8,405.1	5,796

Kaynak: Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.6.

*: Performans değerleri dönem sonundaki yıla ait gerçekleşen değerlerdir.

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977-1981)

Dördüncü planlar, Türkiye açısından askeri darbenin yarattığı, Güney Kore açısından ise Başkan Park'ın suikastının getirdiği olumsuz koşullar içerisinde bir kargaşada uygulanmaktaydı. Toplumsal ve siyasi kargaşanın yanı sıra 1973 ve 1979 Petrol Krizi'nin olumsuz etkileri de her iki ülke ekonomisinde de ağır bir şekilde hissediliyordu. İkinci petrol krizinin etkilerini hafifletebilmek için Güney Kore hükümeti bu dönem bir istikrar programı yürürlüğe koymuştur. Bu dönem ilk kez ekonomik büyüme negatif olmuştur. Artan petrol fiyatları sebebiyle cari açık/GSYİH, %10.6 seviyesine çıkmıştır.²⁸⁸

²⁸⁸ Rahmi Çetin, Songül Karadaş, **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**,

Türkiye açısından ise bu dönem 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber devletin giderek küçüldüğü, plansız bir ekonomi politikasının benimsenmeye başladığı bir dönemin başlangıç noktasıdır.

Tablo 16 Güney Kore ve Türkiye Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları

	Hedefler		Performans*	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye
Büyüme (%)	9.2	8.2	5.7	2.4
Yatırımlar/GSMH	26.2	23.0	30.7	19.0
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	24.2	-	23.5	17.2
Yurtdışı tasarruf/GSMH	2.0	-	5.9	3.4
İhracat (milyon \$)	20,242	-	20,671	5,728
İthalat (milyon \$)	18,872	-	24,299	9,235

Kaynak: Feride Doğaner Gönül, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.7.

*: Performans değerleri dönem sonundaki yıla ait gerçekleşen değerlerdir.

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere Kore ilk kez planladığı büyüme performansının altında kalmıştır. Yurt içi tasarruflarda da istenilen tasarruf miktarını yakalayamamasından dolayı kullanılan yurt dışı tasarruf oranı planda belirtilen hedefinin üstünde gerçekleşmiştir. Yabancı sermaye girişi artmıştır. Türkiye ise daha önce de belirtildiği gibi ilk üç planda hedeflenen ihracatın niteliğinin değişmesi planı gerçekleştirilememiş, bu da ihracatını artırma konusundaki en büyük engellerden biri olarak karşısına çıkmıştır. İlaveten

serbestleşme için ne kurumsal ne ekonomik bir altyapıya sahip olunmasının da ileride yaşayacağı ekonomik zorlukları tetiklediğini belirtmekte fayda vardır.²⁸⁹

3.2.5. Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları

Gülten Kazgan'ın “tepeden inme ideoloji değiştirme” olarak adlandırdığı hiçbir kurumsal ve ekonomik altyapıya dayanmayan serbestleşme dönemi 1980 yılı itibarıyla Türkiye için başladı. Bu tarihten itibaren hazırlanan planlar “göstermelik” birer işlev görmeye başladı. Türkiye'nin bu zamana kadar sahip olduğu ve yürüttüğü ideoloji büyüme ve sanayileşmeye yönelikti. Devlet yol gösterici bir misyon üstleniyordu. Ancak bu süreçle beraber bu ideoloji dönüşüm geçirdi. Karma ekonomi anlayışı terk edildi. Artık amaç devletin olabildiğince küçülmesiydi.²⁹⁰

Güney Kore ise 1980li yılların başında başkanın suikasta uğramasının getirdiği kargaşa ve petrol krizinin hissedilen olumsuz ekonomik etkileri nedeniyle ekonomik göstergelerin olumsuz seyrettiği bir dönem deneyimlemekteydi. Enflasyon oranı yükselmiş, büyüme hızı yavaşlamış, dış borç miktarı artmıştı. 1980 yılında yönetime gelen Chon Du Hwan bu mevcut durum içinde birtakım önlemler aldı. Yüksek enflasyon oranı sebebiyle yeni hükümet para arzını sıkılaştırıp, kamu harcamalarını azaltmak zorunda kaldı. Hükümet yine de “yarı iletken endüstrisini” Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde kilit sektör olarak belirleyip, bu sektörü destekleme kararı aldı. Gumi şehri silikon vadisi için bir merkez olarak belirlendi. Chaebollerden biri olan Samsung Kore içerisindeki ilk çipi üretti. Değerlenen Japon Yeni, Kore'nin bu başarısını taçlandırdı. Çünkü değerlenen Japon Yeni sebebiyle Japonya bazı ürünlerde ihracat pazar payını Kore'ye kaptırmış oldu. 1986 yılında Kore 5 milyar dolar cari işlem fazlası verdi.²⁹¹ 1989 yılı itibarıyla toplam ihracatın yarısından fazlasını cheaboller yapmıştı.

Bu senelerde Kore kamunun elindeki bankalara ait hisselerin özel sektöre satılması gibi özel sektörün de ekonomideki varlığını artıracak işlemler yürütmenin yanı sıra devletin planlamacı rolünü sürdürmeye devam etmiştir. Yurt dışından sağlanan krediler düşük faiz

²⁸⁹ Rahmi Çetin, Songül Karadaş, **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**, s.99

²⁹⁰ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, s.189

²⁹¹ Özlem Tezer, **Güney Kore'nin Ekonomik Elitleri ve Siyasal Sistem İçerisindeki Konumları**, Fiscaeconomia, 2019, s.90

oranlarıyla sanayileşmelerini desteklemek için chebollerin kullanımına sunuluyordu. Büyüme ve ihracat artışı diğer planlarda olduğu gibi öncelikli hedefler arasındaydı.²⁹²

Kore'nin kalkınma başarısında önemli rolü bulunan chaeboller, devlet desteği sayesinde çok önemli birer ekonomik aktör oldular. İlk aşamada birkaç çeşit malın ucuza ve büyük miktarda üretimine odaklanan işletmeler zaman içerisinde teknolojiyi içselleştirip, ürün çeşitliliği ve teknolojiye üstünlük konularıyla ilgilenmişlerdir. 1980li yılların başında ilk on büyük chaebolün ürettiği katma değer GSYH'nin neredeyse %20'sine denk gelmekteydi.

Tablo 17 Güney Kore ve Türkiye Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları

	Hedefler		Performans*	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye
Büyüme (%)	7.6	6.5	9.8	5.0
Yatırımlar/GSMH	31.6	20.3	30.0	24.0
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	27.4	-	27.2	23.3
Yurtdışı Tasarruf/GSMH	4.2	-1.5	2.6	-2.3
İhracat (milyar \$)	53.0	-	33.9	11.6
İthalat (milyar \$)	55.5	-	29.0	15.8

Kaynak: Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.8.

*: Performans değerleri dönem sonundaki yıla ait gerçekleşen değerlerdir.

1980'li yılların sonunda Kore miktara yönelik ihracat anlayışından döviz kazanmaya yönelik ihracat anlayışına geçmiştir. Bu politika değişikliği sonucunda 1990 yılına kadar cari işlemler fazlası verilmiştir. Kore'nin 1988 yılında 14.2 milyar dolar cari fazla vermesinde “üç

²⁹² Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, s.7

düşükler” olarak adlandırılan etkenlerin rolü büyüktür. Bu üç düşükler; düşük petrol fiyatları, uluslararası faiz oranlarının düşük seyretmesi ve zayıf dolar olarak sıralanmaktadır.²⁹³

Türkiye ise bu dönem yapılmaya çalışılan değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlara kısa vadeli geçici çözümler üretmekteydi. Orta ve uzun vadeli yatırımlar yapılmamış, yapısal değişiklikler gerçekleştirilmemiş, yaşanan sorunlara kısa vadeli günü kurtarmaya yönelik çözümler üretilmiş, bu durum da Türkiye’nin bir krize girmesinin tetikleyicisi olmuştur. Dolayısıyla yapısal sorunları konjonktürel çözümlerle aşma girişimi başarısız olmuştur.

Tablo 18 Türkiye ve Güney Kore Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Hedef ve Performansları

	Hedefler		Performans*	
	Kore	Türkiye	Kore	Türkiye
Büyüme (%)	7.2	7.0	10.0	-6.1
Yatırımlar/GSMH	30.0	25.7	34.5	21.9
Yurtiçi Tasarruf/GSMH	32.3	30.7	36.5	23.1
Yurtdışı Tasarruf/GSMH	-1.6	-4.0	-2.3	-5.0
İhracat (milyar \$)	54.4	22.4	69.6	18.1
İthalat (milyar \$)	49.6	28.0	76.6	23.7

Kaynak: Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, National Social Sciences Congress, TBSD, İstanbul, s.10.

*: Performans değerleri dönem sonundaki yıla ait gerçekleşen değerlerdir.

Aşağıda Güney Kore’nin kalkınma planları boyunca uyguladığı sanayi, teknoloji, bilim politikaları ve ekonomik amaçlarının dönemlere göre karşılaştırmasının daha iyi yapılabilmesi için iki adet tablo verilmiştir.

²⁹³ Feride Doğaner Gönel, Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması, s.10

Tablo 19 Güney Kore'nin Sanayi, Bilim ve Teknoloji Politikaları

	1960-1980	1980-1990	1990-2000	2000 ve sonrası
Bilim ve Teknoloji Politikaları	-İlk devlet araştırma ve enstitüsü Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü (KIST) ve Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (MoST)'un kurulması -İlk Bilim ve Teknoloji Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girişi (1967) (vergi muafiyetleri)	-Ulusal AR-Ge programı -“Daedeok Science Town'un kurulması” -Özel firmaların AR-GE için teşviki (vergi teşvikleri, finansal teşvikler)	-Ulusal Bilim ve Teknoloji Konseyinin kurulması -Beş yıllık inovasyon planı -Bilim ve Teknoloji Vizyonu -Üniversite Araştırmaları teşviki	-İlk ulusal teknoloji haritasının hazırlanması -Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması
Sanayii Politikasının Ana Hatları	-1960'lar; ithal ikameci sanayilerin gelişimi, ucuz iş gücü avantajı ile tarım ve tekstil gibi sektörlerin ön planda olması -DYY ve teknoloji transferi -1970'ler; ağır sanayiye giriş -Yerli AR-GE kapasitesinin geliştirilmesi ve teşviki	-Teknoloji yoğun sektörlere kayma -Tek başına teknoloji transferi ve araştırma enstitülerin yetersiz kalması, firmaların kendi AR-GE yapılarını/gelişmelerinin teşvik edilmesi	-Yüksek teknoloji sektörlerinde gelişme -Talebe yönelik teknoloji geliştirme sistemlerinin güçlendirilmesi -Asya Krizi ve sonrasında şirket yapıları ile ilgili gelen düzenlemeler ve yaşanan değişimler	-Var olan ileri teknoloji sektörlerinde ilerlemenin yanı sıra biyoteknoloji ve nanoteknolojiye geçiş -Geleneksel KOBİ yapılandırılmasından farklı AR-GE temelli KOBİ'lerin yaygınlaştırılması

Kaynak: Selin Arslanhal ve Yaprak Kurtal, Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? TEPAV, s.2

Tablo 20 Güney Kore'nin Dönemler İtibarıyla Ekonomik Kalkınma Politikaları

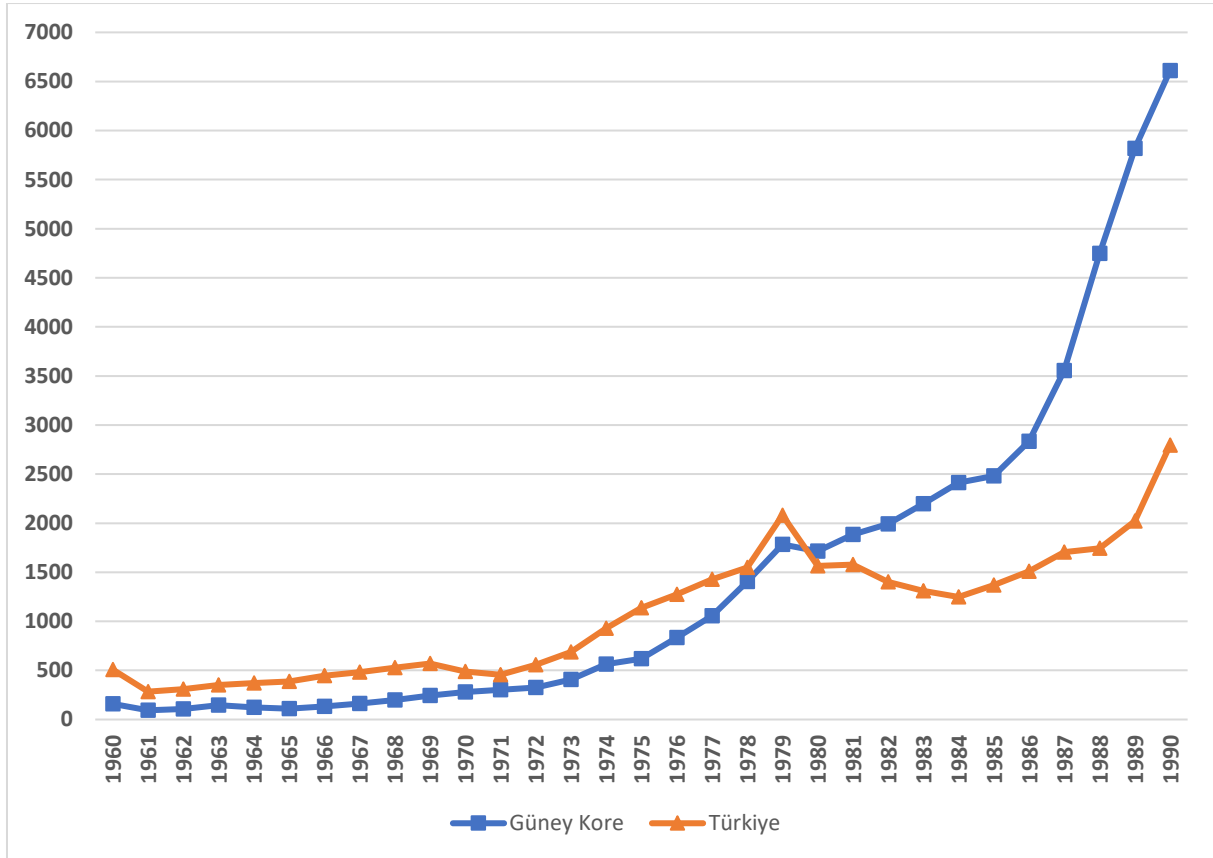
Planlama Dönemi	Ekonomik Amaç	Temel Politikalar
1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemi (1960-1971)	• Kendi kendine yeten bir ekonomiyi oluşturmak için gerekli bütün unsurları sağlamak • Fakirlik kısır döngüsünden kurtulmak • Ekonomik büyümenin sağlanması	• İhracata dayalı büyüme modelini temel almak • Hafif sanayiye ve ithal ikameci politikalara yoğunlaşmak
3. ve 4. Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemi (1972-1981)	• Sanayi yapısının modernizasyonunu sağlamak • Teknolojik gelişmeyi sağlamak ve verimliliği artırmak	• Ağır ve Kimya sanayisine ağırlık verilmesi • Sosyal sermaye yatırımlarını genişletmek
5. ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemi (1982-1991)	• Ekonominin rekabet gücünün artırılması • Gelişmiş bir ekonomi için temelleri oluşturmak	• Dışa açık ekonomi ve istikrar politikalarını uygulamak

Kaynak: Umut Çakmak, Güney Kore'nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri (1960-1990), Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016, cilt 21, sayı 1, s.161.

3.3. Seçilmiş Göstergeler ile 1960-1990 Döneminde Güney Kore ve Türkiye'nin İktisadi Performansı

3.3.1. Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması

Grafik 2 Türkiye ve Güney Kore'nin Kişi Başına Düşen GSYİH Karşılaştırması (1960-1990)

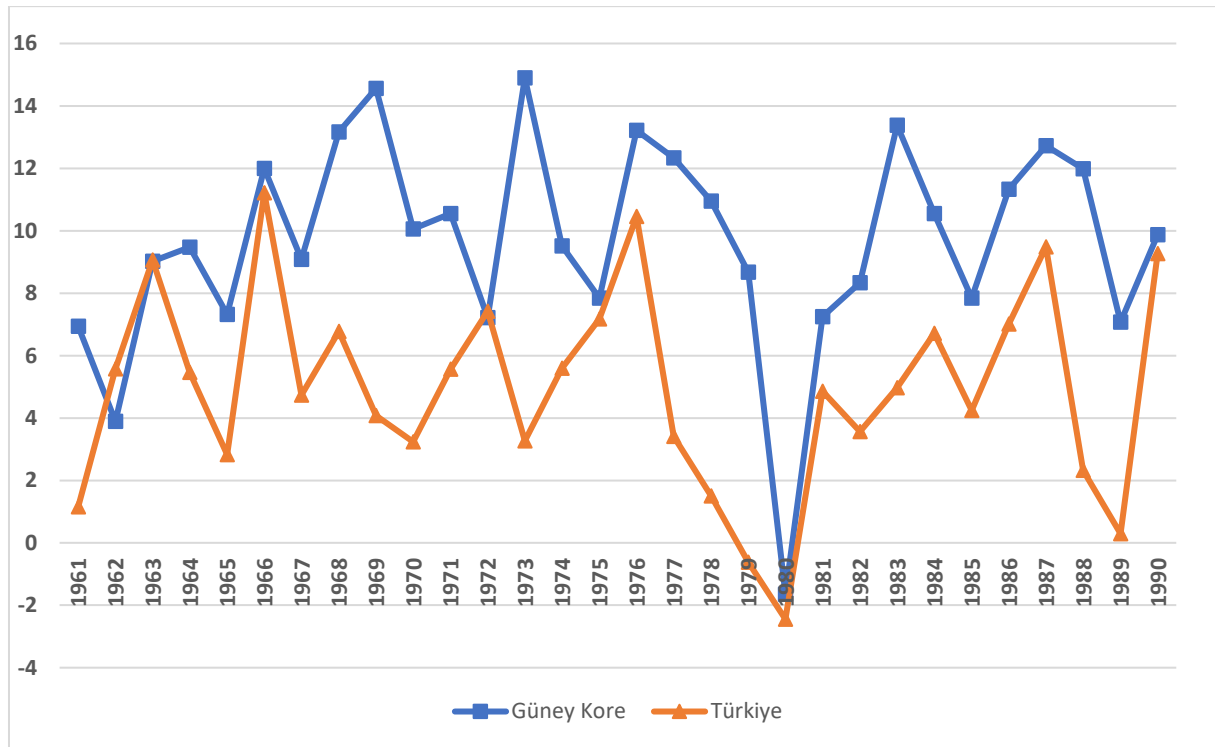
Kaynak: The World Bank Database verilerinden hareketle tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 22 incelendiğinde Türkiye'nin 1980'lerin başına kadar kişi başı GSYİH açısından Güney Kore'den daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. 1974 ve 1979 yılları arasında Güney Kore'nin kişi başına düşen geliri üç katına çıkmıştır. Böylece General Park'ın 1981 yılına kadar gerçekleşmesini öngördüğü "kişi başına 1000 dolar gelir" hedefine çok daha önce ulaşılmıştır. 1980 yılına gelindiğinde Güney Kore, Türkiye'yi yakalamış; 1980 öncesi yürütülen iktisat politikalarının çıktısını alarak kişi başına milli gelirde önemli bir artış sağlamıştır. Güney Kore'nin nitelikli eğitime, ar-ge harcamalarına ve inovasyona verdiği önem ileri teknoloji ürünler üretmesine imkân sağlamış, dış ticaretteki bu avantajlı durumu Güney Kore'nin üst gelir grubu ülkelerin arasında konumlanmasına olanak vermiştir. Türkiye ise orta gelir seviyesinde kalmıştır. Türkiye ise planlı dönemde sanayi üretimi farklılaşmasını

gerçekleştirememiş, ar-ge harcamalarını kısıtlı tutmuş ve nihayetinde yüksek katma değerli ürün üretimini gerçekleştirememiştir. Bu dinamikler çerçevesinde 1980’den sonra iki ülkenin performansı farklılaşmıştır. Tabloda da görülebileceği üzere 1990’da Güney Kore’nin kişi başına düşen geliri 7000 dolarda bandına gelirken Türkiye’de 3000 dolar seviyesinde kalmıştır.

3.3.2. Büyüme Oranı

Grafik 3 Türkiye ve Güney Kore’nin Büyüme Oranı Karşılaştırması (%) (1961-1990)

Kaynak: The World Bank Database verilerinden hareketle tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 23’e bakıldığında tarihsel olarak Güney Kore’nin Türkiye’den daha yüksek bir büyüme performansı gerçekleştirdiği görülmektedir. Güney Kore’de 1960’lı yıllarda tarım ve tekstil gibi sektörlerin ihracatı ön plandaydı. İhraç ettiği dayanıksız tüketim mallarıyla hızlı büyüme olasılığı düşüktü. Bu nedenle planlı dönem boyunca Güney Kore daha üretken sektörler belirlemiş ve destekleri bu sektörlerle aktarmıştır. Doğru seçilen sektörlerin desteklenmesi sayesinde katma değeri yüksek ürünlerde uzmanlaşmış ve bu sayede büyüme oranında kayda değer bir performans gerçekleştirmiştir. Güney Kore kalkınma planlarını uyguladığı dönem boyunca teknolojinin içselleştirilmesine yönelik yatırımlara, ar-geye ve sanayileşmeye büyük önem vermiştir. 1980 sonrasında ise ilk aşamada birkaç çeşit malın ucuza ve büyük miktarda üretimine odaklanan işletmeler zaman içerisinde teknolojiyi içselleştirip,

ürün çeşitliliği ve teknolojiye üstünlük konularıyla ilgilenmişlerdir. 1970 yıllarında büyümede gerçekleşen düşüşün sebebi ise Güney Kore'nin ana ihracat partneri olan ABD ve Japonya'nın büyüme oranlarındaki yavaşlamadır. Aynı zamanda bu dönem ABD'den ithal edilen ve Kore'nin ihracat ürünlerinde kullanılan mallara ABD tarafından %10 ek vergi konulmuştur. Bu nedenle Güney Kore'deki ihracatçı firmalar sıkıntıya girmiştir. 1980 senesinde büyüme oranında gerçekleşen düşüşte ise hem petrol krizinin olumsuz ekonomik etkileri hem de başkanın suikastının yarattığı siyasal kargaşanın etkili olduğunu söylemek mümkündür.

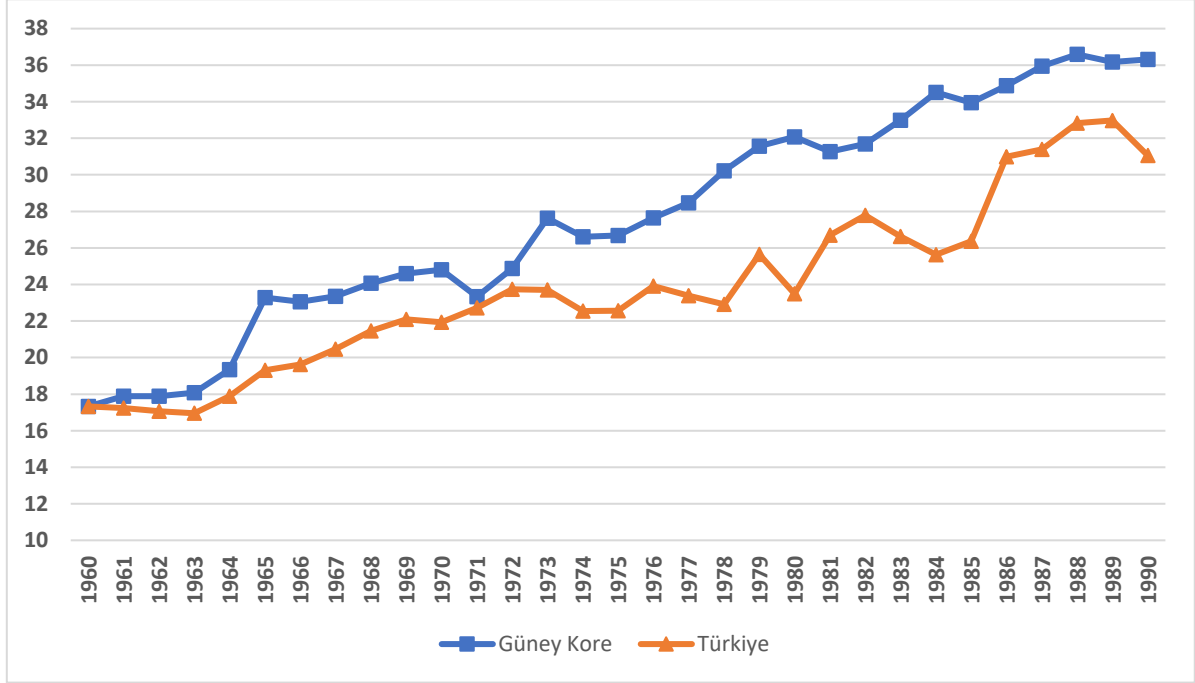
Güney Kore 1970'lerin petrol şokları ve 1980'lerin siyasi kargaşasına karşı başarılı bir politika izlemiştir. Bütün bu olumsuzluklar içerisinde Güney Kore "Ekonomik İstikrar ve Büyüme" için plan yürürlüğe koymuş, yarı iletken endüstrisine yönelik planları desteklenmiştir. İhracat stratejisini hafif sanayi mallarından ağır ve kimya sanayi mallarına yöneltmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda içinde bulunduğu olumsuz durumdan kurtulup hedeflediği büyüme performansını gerçekleştirmiştir.

Türkiye ise bu dönem yapılmaya çalışılan değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkan sorunlara kısa vadeli geçici çözümler üretmiştir. Orta ve uzun vadeli yatırımlar yapılmamış, yapısal değişiklikler gerçekleştirilmemiş, yaşanan sorunlara kısa vadeli günü kurtarmaya yönelik çözümler üretilmiş, ihraç ürünlerinde çeşitlilik sağlanamamış ve büyüme performansları hedeflenenin altında kalmıştır.

Böylece grafikte de detaylarıyla gösterildiği üzere 1960-1990 döneminde Güney Kore ortalama %9,6 büyürken Türkiye ortalama %4,9 büyüebilmiştir.

3.3.3. Sanayinin GSYİH İçindeki Payı

Grafik 4 Türkiye ve Güney Kore'nin Sanayinin GSYİH İçindeki Payının Karşılaştırması (İnşaat dahil) (%) (1960-1990)

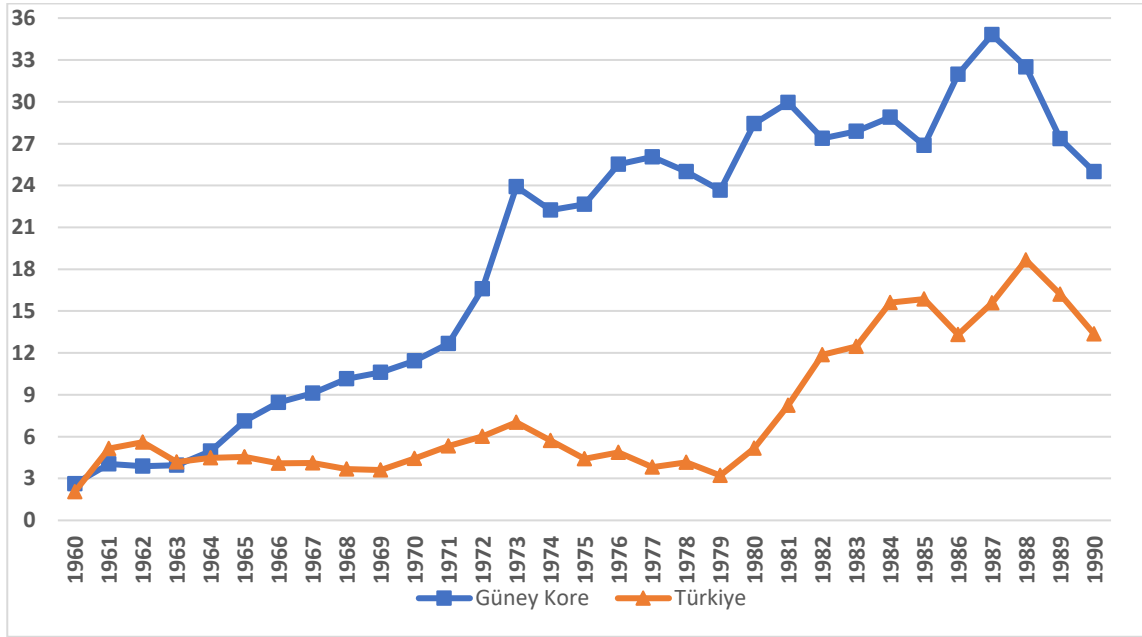
Kaynak: The World Bank Database verilerinden hareketle tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 24 incelendiğinde Türkiye'nin, Güney Kore kadar olmamasına rağmen planlı dönem boyunca GSYİH içinde sanayinin payının artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Güney Kore ve Türkiye arasında farkın artış eğilimi gösterdiği 1970'li yıllar Güney Kore'nin ağır sanayiye giriş politikalarının başladığı döneme denk gelmektedir. Güney Kore bu amaç doğrultusunda 1973 senesinde Ağır ve Kimyasal Sanayileşme Programını başlatmıştır. Ağır sanayinin ilerlemesi için gerekli olan eğitim çalışmalarını da paralel olarak götürmüştür. Ağır sanayinin gereksinim duyduğu nitelikli mühendisler yetiştirmek ve ithal teknolojinin ülkeye uyarlanması için gerekli olan altyapının sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür. İhracata dayalı büyüme modeli ve spesifik sektörlerin belirlenip desteklenmesine yönelik olarak oluşturulmuş sistem, doğru teknoloji politikaları ile desteklenmiş; Güney Kore bu amaçlar doğrultusunda yürütülen politikaların karşılığını uluslararası düzlemde bulmuş ve bugün sanayileşmiş ülkeler arasında yerini almıştır. Bu bağlamda dönem sonunda Güney Kore'de

sanayi ve inşaatın GSYİH içindeki payı %37'ye yaklaşırken Türkiye'de bu oran %31 seviyesinde olmuştur.

3.3.4. Mal ve Hizmet İhracatı

Grafik 5 Türkiye ve Güney Kore'nin Mal ve Hizmet İhracatı/GSYİH Karşılaştırması (%) (1960-1990)

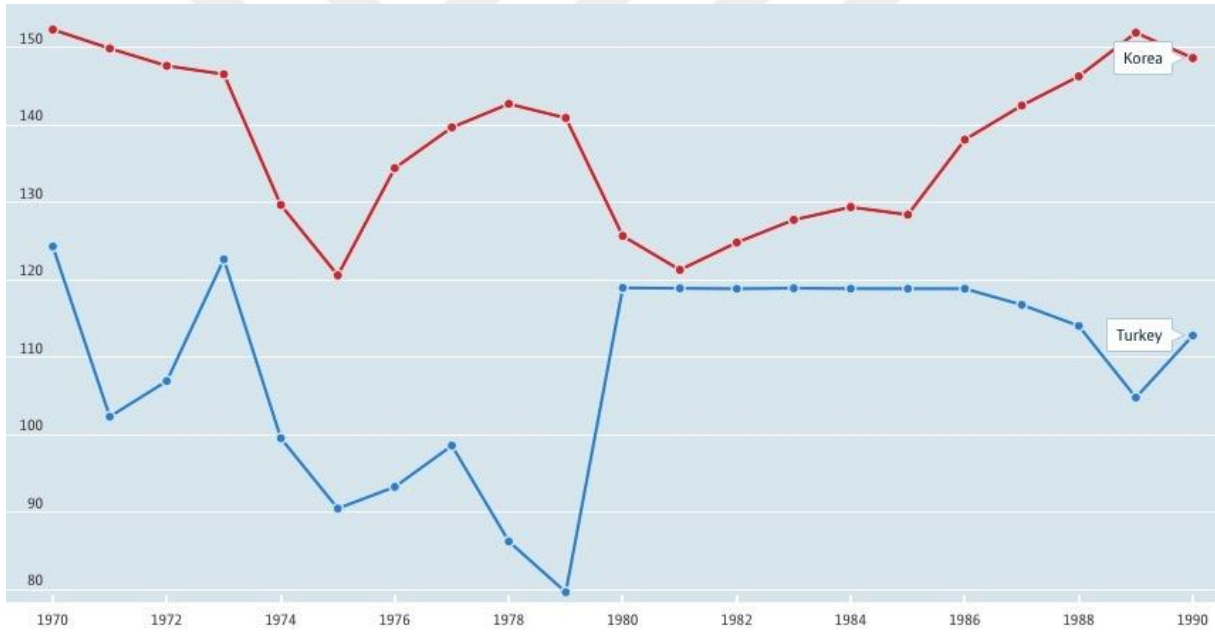
Kaynak: The World Bank Database verilerinden hareketle tarafımızca oluşturulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti için 1973 yılı dönüm noktasıdır. Yıl sonunda mal ihracatı 1 milyar dolar sınırını aşmıştır. Ancak, petrol krizi sebebiyle ihracat miktarı düşme eğilimine girmiş, 1980'lerdeki ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişle birlikte ihracat miktarı tekrardan artış trendine girmiştir. Güney Kore'nin ise, mal ve hizmet ihracatı uzun vadeli incelendiğinde daha başarılı olduğu açıktır. 1980 yılında kendini krizin içinde bulan Güney Kore dünyanın dördüncü büyük borçlu ülkesi konumuna gelmiştir. Alınan önlemler ve yürürlüğe konulan planlar sayesinde Güney Kore 1980'de deneyimlediği krizi hızlı bir şekilde atlatmış, ihracat vasıtasıyla 1980 sonrasında başarılı bir ekonomik performans deneyimlemiştir. Güney Kore, mal ihracatında katma değeri yüksek mal ihracatına geçiş sağlarken Türkiye, katma değeri düşük ürünler ihraç etmeye devam etmiştir. 1970'li yıllarda iki ülke de tekstil, tütün, meyve-sebze gibi katma değeri düşük mallar ihraç ederken 1990'lardan sonra 2000'li yıllara gelindiğinde durum Güney Kore için değişmiş ve otomobil, gemi, bilgisayar, yarı

iletkenler gibi teknoloji yoğun mallar ihraç etmeye başlamıştır. Zaman içerisinde uygulanan doğru politikalarla teknoloji yoğun mal ihracatçısı olmak Güney Kore'nin kalkınma yolundaki en önemli adımlarından birisidir. İhracatçı sektörlerin devlet tarafından ısrarlı bir biçimde, yüksek oranlarda korunması ve ithal ikameci politikalar Güney Kore'nin ihracat yapısını dönüştürmüştür. 1980'lerde kendisini kriz içerisinde bulan Güney Kore krizden ihracatı sayesinde çıkmıştır. Türkiye ve Güney Kore'nin ihracatlarının GSYİH'lerine oranı 1960'ların ikinci yarısında itibaren farklılaşmaya başlamıştır. Türkiye 1980 sonrası farkı kısmen kapatırsa da Güney Kore'yi yakalayamamıştır.

3.3.5. Dış Ticaret Haddi

Grafik 6 Türkiye ve Güney Kore'nin Dış Ticaret Haddi Karşılaştırması (1970-1990)

Kaynak: OECD verilerinden hareketle oluşturulmuştur.

İktisat literatüründe dış ticaret hadleri ihraç ürünleri fiyat endeksinin ithal ürünleri fiyat endeksine oranı olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda ülkelerin gerçekleştirmiş oldukları dış ticaretten elde edilen kazançların önemli bir göstergesidir. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen bir yükselme, uluslararası piyasada satın alma gücünün artması demektir. Bu yükselme belirli bir oranda ihracat karşılığında daha fazla ithalat yapılmasının mümkün olabileceği anlamına gelmektedir. Türkiye'nin 1980'lerin başına kadar dış ticaret hadlerinde bir düşüş olduğu gözükmemektedir. 1980 senesindeki yükselişte liberalizasyona geçiş ile ihracatı yapılan mal çeşitliliğinin artışı ve petrol krizi sürecinin aşılmasının etkili olduğu söylenebilir. Ancak

katma değerli ürün üretimi gerçekleştiremediği, yüksek miktarda tarım ve tekstil ürünü ihraç edildiği için dış ticaret hadlerinde 1980 sonrası bir iyileşme gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin imalat sanayi içindeki üretiminin de imalat sanayi ithaline bağımlı olması da dış ticaret hadleri açısından olumsuz bir durumdur. Güney Kore'nin dış ticaret hadleri ise 1980 sonrası yükselmiş ve böylece iki ülke arasındaki fark kapanmamıştır.

4. SONUÇ

Bugün gelişmiş ülkeler arasında yerini alan ve serbest ticaret politikalarının savunucusu olan pek çok ülke kalkınma süreçlerinde gelişmekte olan ülkelere önerdiklerinin aksine korumacı dış ticaret politikaları uygulamışlardır. Serbest ticareti benimsemeleri ise belirli bir gelişmişlik ve üretkenlik düzeyine eriştikten sonra gerçekleşmiştir. Örneğin; İngiltere kendi menfaatlerine uygun hale geldiğini anlayınca serbest ticareti savunmuş ancak çıkarlarıyla uyumsuz olan herhangi bir durumda korumacılık talep etmeye devam etmiştir. İngiltere elde ettiği gücü sağlamlaştırdıktan sonra serbest ticaretin gerekliliğini ve tüm ülkelerin gelişme amaçlarına hizmet ettiği ideolojisini yaymaya başlamıştır. Oysaki İngiltere'nin serbest ticareti benimseme sürecinin öncesinde, kalkınma sürecinin ilk aşamalarında gümrük tariflerini, ihracat teşviklerini ve devlet desteğini yoğun biçimde kullandığını ve ilk sanayileşmesini bu şekilde elde ettiğini söylemek mümkündür.

Trump öncesi dönemde serbest ticaret politikalarının şiddetli savunucusu ABD için de kalkınma sürecinde yüksek gümrük tarifelerinin oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin kilit sektörlerinin gelişmesinde tarife oranları yüksek önem arz etmiştir. ABD'nin tarife oranlarını bu kadar etkili kullanmasaydı sanayileşmesinin gecikeceğini ifade etmek tarihsel olarak yanlışlanması zor bir önermedir. Elbette ABD'nin kalkınma sürecinde etkili olan tek araç tarife oranları değildi. Tarım, eğitim ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi gibi pek çok konu hükümet tarafından desteklenmişti. Ar-ge harcamalarının payı savaş sonrası dönemde önemli miktarda artış göstermişti. ABD'nin bugün elde ettiği başarıda ar-ge desteğinin payının oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı İngiltere gibi Amerika da serbest ticareti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi alanında hâkim konuma geldiğine ikna olunca benimsemiştir. Yine de gizli veya üstü kapalı bir şekilde korumacı politikalar sürdürmeye devam etmiştir. Bu politikalar arasında gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatta kota uygulamaları ve anti-damping vergileri sıralanabilir.

Almanya da bu iki ülkeyle benzer süreçler deneyimlemiş, kilit sektörler devlet tarafından desteklenmiştir. İngiltere'nin kalkınma sürecinin başında uyguladığı devlet destekli sanayi casusluğu, yurt dışından nitelikli işçi getirtilmesi gibi uygulamaları benimsemiştir. Ayrıca Alman hükümeti bilim ve teknoloji alanına ciddi yatırımlar yapmıştır.

Japonya'nın kalkınma sürecinde aynı şekilde devlet desteği oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Meiji döneminde devlet, özel sektörün yetersizliği nedeniyle sanayinin gelişmesini desteklemiştir. Spesifik sektörler belirlenip bu alanlara yatırım yapılmıştır. Devlet eliyle kurulan fabrikalar bir süre sonra özel sektöre devredilmesine rağmen devlet piyasadan tamamen çekilmemiş, bu sektörleri desteklemeye devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya ve Tayvan gibi ülkelerin uyguladığı, savaş sonrası hızlı bir şekilde kalkınmalarını sağlayan, devlet destekli etkin sanayi, ticaret ve teknoloji politikalarının benzerleri bu ülkelerden çok daha önce İngiltere, ABD ve Almanya'da uygulanmıştır.

Bu ülkelerin aksine kalkınma (ve dolayısıyla kapitalistleşme) yarışına sonradan katılan ve başarıya ulaşan Güney Kore, Türkiye ile aynı yıllarda planlı döneme geçiş yapmış ve kalkınma planlarını yürürlüğe sokmuştur. Güney Kore ilk kalkınma planı uygulamadayken ilkel mallar ihraç eden bir ülke konumundaydı. Günümüzde ise uygulamış olduğu doğru politikalar sayesinde "ar-ge"ye ve teknolojiye yaptığı yatırım, spesifik sektörlerin belirlenip sanayileşmesi için desteklenmesi gibi, katma değeri yüksek-ileri teknoloji üreten malların temel ihracatçısı konumundadır. Güney Kore'nin bu başarısının arkasında ihracata dayalı büyüme modelini belirlemesi ve bu modelin devletin sıkı denetiminde, devlet destekli olarak yürütülmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Sermaye noksanlığı nedeniyle özel sektörün tek başına gerçekleştiremeyeceği yatırımları devlet üstlenmiş, böylece bu yatırımlar kamu eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda özel sektör ve devlet iş birliği içindedir. Güney Kore'nin hızlı kalkınması ve bugün konumlandığı yere gelmesinde şüphesiz ki eğitime yaptığı yatırım ile bilim ve teknoloji politikalarının da önemi çok büyüktür.

Çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde Güney Kore ve Türkiye'nin iktisadi performansları kişi başına düşen gelir açısından ele alındığında 1960 yılında Türkiye'nin Güney Kore'den önde olduğu gözlenmektedir. Ancak zaman içerisinde Güney Kore kişi başı düşen gelir açısından Türkiye'nin çok daha üstünde bir değere sahip olmuştur. Türkiye ise orta gelir seviyesini aşamamıştır. Türkiye'nin istikrarlı gelişim için imalat sanayisinde ürün çeşitliliğini artırması ve katma değeri yüksek ürün ihracatını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Aynı şekilde sanayinin GSYİH içindeki payı incelendiği zaman ise 1970'lerden sonra Güney Kore ve Türkiye'nin arasındaki makasın açıldığı gözlemlenmektedir. İşbu sürecin başladığı tarih Güney Kore'nin hafif sanayiden ağır sanayiye yöneldiği, Ağır ve Kimyasal Sanayileşme programını başlattığı zamana denk gelmektedir. Türkiye ise ağır sanayileşme konusunda aynı başarıyı gerçekleştirememiştir. 1970'li yıllarda iki ülke de tekstil ürünleri, tütün ve meyve gibi katma değeri düşük mallar ihraç ederken Güney Kore 1990'lardan sonra teknoloji yoğun mallar ihraç

etmeye başlamış, Türkiye’de ise katma değeri düşük malların ihracatı devam etmiştir. Bunun sonucu olarak mal ve hizmet ihracatının GSYİH içindeki payı iki ülke arasında giderek açılmaya başlamıştır.

1960-1990 döneminde Türkiye ve Güney Kore’nin seçilmiş göstergelerle iktisadi performansları açısından Güney Kore’nin Türkiye’nin çok üzerinde bir performans gerçekleştirmesinin altında; Türkiye’nin planlı dönem boyunca istenen performansı gerçekleştirememiş olması temel dinamik olarak yatmaktadır. Türkiye, Güney Kore’nin aksine ar-ge ve teknolojiye yeterli yatırım yapmamış, ihraç malları çeşitliliğini sağlayamamış, ileri teknoloji ürün ihracatını gerçekleştirememiştir. Bu bağlamda 1960’lardaki planlama deneyiminin içeriği teorik olarak iki ülke için de benzer olmasına rağmen sürecin iktisadi sonuçları farklılaşmıştır. Her iki ülkede de 1980 sonrası değişen dünya düzeniyle beraber serbestleşmeye gidilmiştir. Güney Kore, planlı dönem boyunca yürüttüğü, birbiriyle uyum içinde uygulanan ekonomi, eğitim ve teknoloji politikalarının sonuçlarını alarak ekonomik göstergelerinde iyileşme yakalarken, Türkiye yetersiz kurumsal ve ekonomik altyapıya dayanan serbestleşme tercihin sonucunda ciddi bir kriz süreciyle karşı karşıya gelmiştir.

Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu güncel konjonktürde genel veya tekil ülke bazında “kalkınma” nesnel şartlar itibarıyla zor görünmektedir. Ancak ülkelerdeki iktisat politikası yapıcılarının öznel tercihlerinin, süreci belirli bir ölçüde dönüştürebileceğini tarihsel örneklerden hareketle söylemek mümkündür. Bu bağlamda Türkiye’deki iktisadi ve siyasi aktörlerin, ülkenin özgün dinamiklerinden hareketle, dünya ekonomisinin aktüel durumuna uyum göstererek Cumhuriyet kadrolarının koyduğu muasır medeniyet hedefine ulaşmak için teknolojik gelişim adına doğru adımları atması gerekmektedir. Bu da devletin stratejik açıdan sermayeyi yönlendirmesi veya doğrudan yabancı yatırımlar için ülkenin bir çekim merkezi haline getirilmesi gibi yollarla olabilir. Yakın gelecekte Türkiye ekonomisinin sınıf atlamasının gerek şartlarından birinin bu olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alexis de Tocqueville çev: Seçkin Sertdemir, **Amerika’da Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.

Arrighi, Giovanni. **Uzun Yirminci Yüzyıl**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2016.

Arslanhan Selin ve Kurtal Yaprak, **Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu?** Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 2010.

Aydemir Cahit ve Haşimi Hüseyin. **Merkantilizmin Ortaya Çıkışı**. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.5, Sayı 15, 2006.

Baran, Paul A. çev:Ergin Günçe, **Büyümenin Ekonomi Politikası**, May Yayınları, İstanbul:1974.

Barış Serap ve Şahin Metehan, **İktisadiyat Mecbûası’na Göre Merkantilist Dünyada Osmanlı İmparatorluğunun Dış Ticareti**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2018

Başkaya, Fikret. **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi**, Maki Basın ve Yayın, Ankara 2004.

Berkes, Niyazi **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1976.

Boratav Korkut, **İktisat Politikaları ve Bölüşüm Sorunları, İktisat Yazıları 1969-1981**, Belge Yayınları, İstanbul, 1983.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016.

Buğra, Ayşe. **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Çakmak, Umut. **Güney Kore’nin Ekonomisinin Temel Dinamikleri (1960-1990)**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016, Cilt:21, Sayı:1, s.151-171

Çetin Rahmi ve Karadaş Songül. **Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği**, İstanbul İktisat Dergisi, 2918, Cilt:68, Sayı:1, s.93-112

Cicim Uluğ, İlknur. **Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi'ne Göre Navlun Sözleşmeleri**, 2016, Cilt:4, s.393-410

Chang, Ha-Joon, çev: Tuba Akıncılar Onmuş, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Charles R. Frank Jr, Kwang Suk Kim, Larry E. Westphal, **Economic Growth in South Korea Since Word War Second**, NBER Publisher, 1975, s.6-24.

Coşar Nevin ve Bildirici Melike, **Tarih, Siyasi, Sosyal Gelişmelerin Işığında Türkiye Ekonomisi 1908-2008**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.

Derin, Haldun. **Türkiye'de Devletçilik**, Çituru Yayınevi, İstanbul, 1990.

Dikkaya Mehmet, Özyakışır Deniz ve Üzümcü Adem, **Türkiye'nin Ekonomi-Politigi 1923-2017**, Orion Kitabevi, Ankara, 2008

Dobb, Maurice çev: F. Akar, **Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Belge Yayınları, 2007.

Doğaner Gönel, Feride. **Güney Kore-Türkiye Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırılması**, National Social Sciences Congress, TSDB, İstanbul, 2001.

Erkök, Banu. **Kalkınmada Güney Kore Örneği**, İşletme Araştırmaları Dergisi, 11(3), 2019, s.1401-1416.

Eroğlu İlhan, Demirel Baki ve Dağlaroğlu Tolga, **1923'den Günümüze Para ve Kur Politikaları**, Ekin Yayınevi, Ankara, 2018.

Ertürk, Emin. **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**, Bursa: Medyay Kitabevi, 2016.

Frank, Andre Gunder. **Latin America Underdevelopment or Revolution**, Monthly Review Press, United States of America: 1969.

Fırat Alaattin ve Gökbayrak Fatih. **Dış Ticaret Teorisi ve Türkiye’de Dış Ticaret Politikaları**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Fine Ben ve Filho Alfredo Saad çev: İbrahim Yıldız, **Marksist İktisat Kılavuzu**, Dipnot Yayınları, İstanbul:2015.

Fulbrook, Mary, **Almanya’nın Kısa Tarihi**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 2018.

Gülmez Ahmet ve Çalışır Mustafa. **Güney Kore’nin Başarısının Arkasındaki Arge Gerçeği ve Türkiye İle Bir Karşılaştırma**, Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 2007.

Hobsbawm, Eric. çev: Abdullar Ersoy ve Yalçın Gülerman, **Sanayi ve İmparatorluk**, Ankara, Dost Yayınları, 1998.

Huberman, Leo çev:Murat Belge, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

İnan, Afet. **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972,

İnan, Afet. **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.

İnan, Afet. **Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Sanayi Planı 1936**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

İyibozyurt, Erol. **Uluslararası İktisat Teorisi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1985.

Karluk, Rıdvan. **Cumhuriyet’in İlanından Günümüzde Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım, İstanbul, 2007.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye’de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, Eskişehir: İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, 1981.

Kaynak, Muhteşem. **Kalkınma İktisadı**, Gazi Kitabevi, Ankara: 2011.

- Kazgan, Gülten. **İktisat Kuramı Politikası ve Büyüme Stratejisi**, İstanbul: Alfa Yayınları, (Yayına Hazırlayan Vildan Serin), 1998.
- Kazgan, Gülten. **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Kepenek Yakup ve Yentürk Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.
- Kıncal, Ali. **Japon Kalkınması: Tarihsel Süreç ve Politikalar**, DERİN Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma ve İnovasyon Dergisi, Sayı:6, ISSN: 2148-1113, 2016.
- Kindleberger, Charles. çev: Necdet Serin, **Uluslararası İktisat**, Ankara: Doğan Yayınevi, 1970.
- Koç, İ. Ceyhan. **İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisine Etkileri**, Atatürk Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2000.
- Kurtoğlu, Ramazan. **Türkiye Ekonomisi (1838-2010) Milli Bağımlılık- Büyüme- Krizler ve Siyasi Sonuçları**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2012.
- Melemen, Mehmet. **Uygulamalı Uluslararası Ticaret İşlemleri**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2016.
- Nako Stefanov, Dr. Habil, **The South Korean Model Of Economic Development: Parameters, Problems and Perspectives**, 2016.
- OECD Database <https://data.oecd.org> (Erişim: Mayıs 2021)
- Olalı, Hasan. **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 1966.
- Orhangazi, Özgür. **Türkiye Ekonomisinin Yapısı Sorunlar Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri**, İmge Kitabevi, Ankara, 2020.
- Özkan, M. Selçuk. **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Takas Usulü Ticareti**, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Yıl 2012, Cilt 34, Sayı 34, ss: 89-96
- Pamuk, Şevket. **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

- Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, 1998.
- Perceval, Mayosachi Oka. **Japon Kalkınması ve Türkiye**, Çev: Fethi Naci, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1966.
- Rodrik, Dani. **Tek Ekonomi Çok Reçete**, Efil Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Şanlı, Bahar. **Sanayileşme Stratejileri ve Türk Dış Ticareti**, İstanbul: Nesil Matbaacılık, 1997.
- Savaş, Vural Fuat. **İktisat Tarihi**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2000.
- Serin, Necdet. **Kalkınma ve Dış Ticaret: Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Seyidoğlu, Halil. **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Ankara: Turhan Kitabevi, 1982.
- Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Teori Uygulama**, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2009.
- Shaik, Anwar, **Capitalism Competition, Conflict, Crises**, New York: Oxford University Press, 2016.
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)**, 1963-1967
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (İkinci Beş Yıl)**, 1968-1972.
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Üçüncü Beş Yıl)**, 1973-1977
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Dördüncü Beş Yıl)**, 1979-1983
- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planı (Beşinci Beş Yıl)**, 1985-1989.
- Tekeli İlhan ve İlkin Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1983.

Tekeli İlker ve İlkin Selim, **Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1982.

Tezer, Özlem. **Güney Kore’nin Ekonomik Elitleri ve Siyasal Sistem İçerisindeki Konumları**, Fiscaeconomia, Cilt:3, 2019, ss.80-97

The World Bank Open Data <https://data.worldbank.org> (Erişim: Mayıs 2021)

Ticaret Bakanlığı, **Ticaret Bakanlığı ve 50.Yıl**, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları Birliği, 1973.

Torelli, Paul. **International Economics Understanding the Forces of Globalization for Managers**, Business Expert, 2017

Türel, Oktar. **Küresel Tarihçe 1945-1979**. Yordam Kitap, İstanbul, 2017

Türel, Oktar. **Küresel İktisadi Tarihçe 1980-2009**, Yordam Kitap, İstanbul, 2021

Yahya Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Yılmaz, Koray R. **Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik Kalkınmayı Yeniden Düşünmek**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2006.

Yülek, Murat A. **Kalkınma Tartışmalarında Japon Modelinin Yükselişi, Düşüşü ve Tekrar Yükselişi**. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Wallerstein, Immanuel çev: Ender Abadoğlu, **Dünya Sistemleri Analizi**, Bgst Yayınları, İstanbul, 2018.

Weis Linda ve Hobson John. **Devlet ve Ekonomik Kalkınma**, Dost Kitabevi, Ankara, 1995.

Ünsal, Erdal. **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2005.

EK-1

Birinci Kalkınma Planı süresi boyunca önerilen reformlarının pek çoğu reddedilmiştir. 1963-1967 yılları arasında DPT'nin Ekonomik Planlama Dairesi Başkanı Atilla Sönmez'in aşağıdaki sözleri reddedilen reform önerilerine dair fikir vermektedir.

“Birinci konu Plan Stratejisi'nde yer alan Tarım Reformu ile ilgilidir. DPT tarafından hazırlanan taslak, bakanlardan oluşan YPK'da görüşülmedi bile; çünkü Kurul üyesi bakanlar karşı çıkıyorlardı. FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından hazırlanan bu taslak toprak mülkiyetine bir üst sınır getiriyordu. Üst sınır, bölgelere, sulama olanaklarına ve toprağın öbür özelliklerine göre değişecekti. Tarım reformu önlemlerini uygulamaya koymak üzere bir komisyon kurulacaktı. Diğer yönden taslak, toprak kullanımının iyileştirilmesini, makine ve gübre kullanımını ve tarım kooperatiflerinin güçlendirilmesiyle genel olarak tarımsal örgütlenmeyi içeriyordu.”

“Strateji Taslağı ve aldığı son biçim arasındaki ikinci uyumsuzluk noktası KİT'in yeniden yapılandırılmasına ilişkindir. Taslak, devletin geleneksel (devletçi) faaliyetleri ile üretici faaliyetleri arasında bir ayırım yapılmasını öneriyordu. Bu ilkeye göre bütün KİT, genel işletmecilik ve yatırım politikasının denetimi ve bunların eşgüdüm içinde çalışmalarını sağlamak üzere bir merkezi otoriteye bağlanacaktı. Merkez organı, finansal denetimin yanında oluşturacağı kadrosu ile yeni örgütlenme yöntemlerini, personel yönetimini vb. konularda yenilikler yapılmasını sağlayacaktı. Diğer yönden her KİT yönetiminde ve günlük işleyişinde serbest bırakılıyordu. Merkezi yönetim, siyasal ve özel kesimin müdahalelerinden uzak tutulacaktı. En büyük uluslararası ortaklıkların yapılanmasının neredeyse aynısı olan bu yeniden yapılanma ilkesi de YPK tarafından reddedildi ve metinden çıkarıldı.”

“Üçüncü ve büyük olasılıkla kısa dönemde en önemli farklılık finansman konusundaydı. Bu bağlamda belirtilmelidir ki, tartışmanın kökeninde, yalnız Plan'ın finansmanı değil finansman yöntemi de vardı. Fakat 1963 Programı'nın onaylanmasıyla sorun teke indirildi; finansman tutarı biçimini aldı. Çünkü IKP'nin onayı ile, ekonomik yönden sağlıklı ve dengeli finansman yöntemi çoktan reddedilmiş oluyordu.”

“En başta, hükümet finansal amaçlar saptamaya hazır değildi. Örneğin, Türk vergi sisteminin, geçmişte gerçekleşen 'otomatik' artışlardan daha çok vergi geliri elde etmek için daha esnek olması gerektiğinin Plan'da yer alması, yanlış bulunuyordu. '... giderek vergi gelirlerinin tüm artışlarının gerçekleştiği Plan'ın son yılında Türkiye'de vergi yükü gelişmiş

ülkelerdeki oranın altında olacaktır.’ türünden yumuşak sözler bile aşırı ve özel sermayeyi korkutucu sayılıyordu.”²⁹⁴

²⁹⁴ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, s. 190.